

- Tolnai Ottó: Az a tatai is (vers) 3
Faludi Ádám: agyonvert csipkével repülnek (vers) 13
Antal K. József: Dupla klikkel (vers) 15
Weiner Sennyei Tibor: Ottósámli, A rózsza móló (versek) 16
Frederick Seidel: Death Walley (vers) 18
Drago Jančar: Prófécia (próza) 19
Tomaž Šalamun: Parataxis (vers) 32
H. Molnár Ákos: A gyűrű, Hézagok (versek) 33
Sándor Zoltán: A plébános és a boszorkány (próza) 34
Juhász Attila: bloom (vers) 39
Kontra Attila: Kraftwerk-leltár (vers) 40
Szűcs Balázs Péter: Széljegyzet (kispróza) 41
Lovas Ildikó: A bodza illatában (próza) 43
- Szarvas Melinda: (Cs)áthajlások (Lovas Ildikó *Spanyol menyasszony* című regényének és Csáth Géza naplójának kapcsolódásai) 50
Kovács Anikó: Kavics a gépezetben (Lovas Ildikó: *A kis kavics*) 58
Papp Emese: A szavakból vert csipke (rózsája)
(Tolnai Ottó: *A kisinyovi rózsza*) 63
Bazsányi Sándor – Wesselényi-Garay Andor: „Megszállottan építettem a homokvárakat...” (Tolnai Ottó: *Költő disznósírból*) 66
- Vasadi Péter: Jegyzetlapok (egy – elvadult réti fűben álló – emberről) 86
Monostori Imre: 1 levél Vekerdi Lászlótól 91
Jász Attila: Elmozdított tájkép (Sipos Zoltán Tataképeiről) 95

A lapzárókon és a borítón Sipos Zoltán fotói

A Fülep Lajosról közölt képeket 1955-ben (86. o.) és 1965-ben (89.o.) készítette Fülöp Géza (Csanak Dóra férje). A helyszín a zengővárkonyi gesztenyés.

E számunk szerzői:

Antal K. József költő (Bp.), Bazsányi Sándor irodalomkritikus (Piliscsaba), Danyi Zoltán költő, író (Zenta), Faludi Ádám költő, író (Tatabánya), H. Molnár Ákos költő (Pécs), Jančar, Drago író (Maribor), Jász Attila költő (Tata), Juhász Attila költő (Győr), Kontra Attila költő (Tata), Kovács Anikó kritikus (Tatabánya), Lovas Ildikó író (Szabadka), Lukács Zsolt fordító (Nagykanizsa), Monostori Imre irodalomtörténész (Tatabánya), Papp Emese kritikus (Bp.), Sándor Zoltán író (Muzsla), Seidel, Frederick költő (Amerika), Sipos Zoltán fotográfus (Tata), Šalamun, Tomaž költő (Szlovénia), Szarvas Melinda kritikus (Bp.), Szűcs Balázs Péter író (Bp.), Tolnai Ottó költő, író (Palics), Vasadi Péter költő (Bp.), Weiner Sennyei Tibor költő (Bp.), Wesselényi-Garay Andor építészkritikus (Bp.)

AZ A TATAI IS

avagy a szövegkócoló-gép

levédése

Az a tatai is
életem egyik legszebb irodalmi estélye volt
mint ez a mai
ez a mai irodalmi estély
ez a mai irodalmi teadélután
az a tatai is
igen kétségtelen az a tatai is
életem egyik legszebb irodalmi estélye volt
talán a könyvtár fehér falai
hatottak rám
azokon a falakon
mintha valóban több lett volna a fehér
több fehér¹
a fehér falak emelhettek meg
a több fehér
lévén az irodalmi estélyek
az irodalmi teadélutánok
központi kérdése éppen ez
kiülsz
így kiülsz
és várod valami megemeljen
mert a szék recseg (székreked)
vagy éppen besüpped veled
és csak zavart kis ürgefejed látszik
a stencilizett tálcán
a kiköpött rágó mellett

máris mutogatnád levágtad
fölemeled körbeviszed
és ennek kétségtelen van némi hatása
egy levágott fejet vinni körbe a teremben
bizony vérfagyasztó
bár láttam én már súgja valaki
tálcán behozni fejet²
a hátránya csupán az hogy tenmagad
immár fejjetlenül
szóval kiülsz így fejjetlenül
és várod valami megemeljen
mi a szar
miféle heveder
emelne meg haver
kivéve ha valóban magad alá piszkítsz
és saját ürülékeddel
(a magyar költészetben guanóval)
akár egy hevederrel
magad emeled meg haver
és immár valóban fentről indíthatod
hogyan az a tatai is
az a tatai is
életed egyik legszebb irodalmi estélye volt
mint ez a mai
ez a mai irodalmi estély
ez a mai irodalmi teadélután
az a tatai is
az a tatai is
úgy énekel súgta valaki
mint egy kasztrált
a heveder hozta a herélést
nem elég hogy lefejezte
még ki is heréli itt magát nekünk
ha jól emlékszem a könyvespolcok is
fehérek voltak
szemben az én könyvespolcaimmal
az úgynevezett fekete ikonosztáziával
ki hitte volna
éppen az a fehérség
az oltott mész
a vakuló pingálóasszonyok jajgatása

igen valahogy éppen úgy kezdtem a felolvasást
mint egy jajgató pingálóasszony
ki közben a virágos sablont követve
lassan belátja
vakon is megy ez neki
a vert falak máris virággal behintve
az irodalmi esteken ha így kiültetik
károgó varjúval tele rezge mesefa
végtelen mesébe feledkezik azonnal
ez volt az időszak amikor is
körbehordoztam volt a számat
körbe mint véres csipkerongyikát
rongyosra beszéli száját mondták
ez mindent körbehordoz
körbe a kárpát medencében
vásári műanyag delfinek
követték hajóm
boldogan játszottak körül
kék műanyag delfinek
vattakócoló gépek mindenfelé
és meséltem tényleg végtelen
a monarchiáról talán
nagyformának nevezve az éppen
szétcincálódó jugoszláviát is
lévén hogy e nagyformákat
sajnos egyértelműen visszaigazolták
a későbbi események (kisformák)
palicsfürdőről mint e nagyformák
idilli pontjáról értekeztem
jóllehet a bumerángforma tő
éppen fejbekólintott
döglött béka satöbbi
valamint hát bizony jugoszlávia is épp
bekerült a nagy édesvatta-kócoló gépbe
és akkor mese közben
egyszer csak azt vettem észre
az első sorban hárman már aluszanak
gondoltam legközelebb plédeket is hozunk
amíg én kiülök
így kiülök
jutka kiosztja a finom skótkockás plédeket

kis zavar keletkezik
hazavihetjük kérni egy néni
mit kérdem
a plédet súgja
haza súgom
akkor kérek még egyet súgja
mondom jutkának adj még egy plédet
a néninek
jutka ad még egy skótkockás plédet
a néninek
és akkor még halkabbra fogtam
már nem jajgattam
döglött béka nem kuruttyoltam
hallalit sem hallattam³
kürtömbe fagyott
és láttam immár a második sorban is
édesen alusznak néhányan
nyáluk csorog a zsabóra
még halkabbra fogtam
hisz sokat tudtam a csöndről
sokat paroláztam kuka falubolondokkal
magam is kuka fasz immár
ismertem egy embert
kivágta önnön nyelvét
nem könnyű tőben kivágni
önnön nyelvedet
nem könnyű
nem könnyű tőben kivágni
önnön anyanyelvedet
most tőben kivágott anyanyelvemet
mutattam fel
hordoztam körbe a teremben
ez mindent körbe hordoz
nem könnyű ismételtam
mit mond
azt hogy nem könnyű
mi nem könnyű
úgy általában nem könnyű neki
ismertem egy embert köveket aggatott
a derékszíjára
egy szent meg szögesdrótot tekert

csuhája alatt a derekára
a másik meg
szögesdrótból csinált hurkot
úgy akasztotta fel magát
őt még nem avatták szentté
neki sem könnyű
befelé zokog
nincs szebb
a befelé zokogó szemeknél
befelé zokogtam
ültem künn
így ültem
és szépen zokogtam befelé
azt hitték magam alá vizeltem
lassan elmocsarasodik mondták
maga készít mocsarat magának
a döglött békának
leheletszerű kisverseket mondtam
akkortájt épp minuszkuháimat írtam
feljött a hold
adok egy tippet
mit ad kérdezte egy süket néni
ad egy tippet
akárha egy szál semmis libatopp
ha betoppan
ki toppan be kérdezte
a másik szomszédját
a libatopp
ki
mondtam nem érted a libatopp
azt mondták nem kell érteni
és én még halkabban zokogtam
zokogtam befelé
künn már esik
mondta a tippes-toppos néni
kis topánkájában tipegve-topogva
szépen mondtam hozzunk esernyőt
mi esik kérdezte a másik szomszéd
semmi
zokog befelé
vannak ilyen bűvészek

mások gombostűt
megint mások kardot nyelnek
ők a vitézek
óamájja is vitéz volt
de ő még se gombostűt se kardot nem nyelt
befelé zokog
ha megázok
kimegy a dauer a hajamból
észrevétlen leállítottam a zokogást
már csak pihegtem
a költészetben van ilyen
magától bomlik a páka
hamu hull
hegyes orrával álmában
felhasítja a párnát
és alámerül mint gyermekkorában
a feneketlen tollraktárban
istenem én tényleg abból
a tollraktárból érkeztem
az irodalomba
stein úr tollraktárából
ifjú költő
nem angyal
kiűzött arkangyal
csak égett az arcom
meg rám ragadt a sok
sózott toll a stein tollraktárában
rám a tömérdek pihetoll
nem tollas
de már tokos
nemsokára megtollasodik ő is——
és elaltattam az egész termet
sosem is szebb pillanatot
sosem is voltam büszkébb
művészetemre
hajlongtam vidéki bűvész
sosem is büszkébb mint ott tatán
immár egy alvó teremnek meséltem
károgó varjúval tele rezge mesefa
újabb és újabb meséket
ismét az adria partján találva magam

a palicsi polgárok a nagyformák idején
rendszeresen ragusába jártak volt nyaralni
ők aludtak
és én még soká leledztem az adrián
a festett vízen az úr
azúr arca lebegett felettem
a taps feljlesztette őket
ez egy IBUSZ-busz kérdezte a nénike
nem tudták hol vannak
akárha két bambuszbotot
ütöttek volna össze
én is feljijedtem
ki tapsolt
indul a busz mondta a sofőr
milyen busz
az IBUSZ-busz
ki tapsolt
ha mindenki aludt
az IBUSZ-busz sofőrje
indulnak tovább
ebből ennyi is elég volt
a soffőr tapsolt
meg a jutka meg a jász attila
mert a jutka is jász
meg félig bunyevác
igen az a tatai is
életem egyik legszebb irodalmi estélye volt
mint ez a mai
lám tenmagad is láthatod
ez a mai irodalmi teadélután
ez a mai pompás irodalmi estély
jóllehet privát kis pampámról érkeztem
bamba harcos obszidián bumeráanggal a kezemben
mit többen sarlónak véltek
de hát hol a kalapács
kérdzte az egykor még balos bácsika
ez még a bunkócskát is képes lesz elénekelni
a szórólapon azt írja trockijnak csúfolták
kit csúfoltak trockijnak
ezt a necegugát csúfolták trockijnak
nem a körösztapját

10

a körösztapját csúfolták trockijnak
de azt is írja hogy nem ő tartotta
a keresztvíz alá
hanem egy imrédysta
mert őt akkor már valahol spanyolban
a mozgalom körösztyére szögezték
mert az idegenlégióba indult
de aztán ő is a spanyolviaszba ragadt
amit újra feltaláltak
jóllehet már rég le volt védve
meg hát nem is spanyolviaszba ragadt
hanem jégébe fagyott
valahol szibériában tulajdonképpen
mi volt levédve kérdik
a spanyolviasz volt levédve
mert szibéria jegét nem kell levédeni
de akkorra már én is a taps ritmusára
ismételgettem
hogy az a tatai is
az a tatai is
életem egyik legszebb irodalmi estélye volt
igen kétségtelen az a tatai is
az a tatai is
életem egyik legszebb irodalmi estélye volt
mint ez a mai irodalmi estély
mint ez az mai irodalmi teadélután
az a tatai is
az a tatai is
(ezt addig ismétелgetni
amíg a közönség lassan
föl nem neszel
és tipegve-topogva nem távozik)
az a tatai is
az a tatai is
életem egyik legszebb irodalmi estélye volt
mint ahogy persze ez a veszprémi is
lám még egyszer (utoljára) körbehordozza száját
körbe tőben kivágott anyanyelvét
körbe mint véres csipkerongyikát
jóllehet közben már
egy egész csipkegyárat privatizált

állított át a véres csipkerongyika verésre
figyu ez a révült pasi
azzal a kibaszott édesvatta-kócoló géppel készíti
a szövegeit is
már le is védte
mit védett le már megint
most az édesvatta-kócoló gépet védte le
az már le van védve
de ő az irodalmi édesvatta-kocoló gépet védte le
könnyű neki minden szír-
szar irodalmi szerkentyűt levédeni
hisz ómama ágán
rokona a szabadkai feltalálók elnökének
az *INVENT-CONTACT* innovációs adatbank
és kapcsolatteremtő *consalting* cég
alapító tulajdonosának
rokona vitéz károlynak
ő karcsi a koronatanúja
legközelebb már őt is viszi magával
körbehordozza
látod súgta a nénike
kezdi előlről
most majd a karcsit hordja körbe-körbe
hogy kínlódik szegény
miért kínlódik
képtelen befejezni
istenem tudtam ez lesz a vége
elszabadul a szöveg-kócoló
szemünk előtt fullad a túlkócolt véres vattába
az a tatai is
az a tatai is
életem egyik legszebb irodalmi estélye volt
az a tatai is
mint ez a mai veszprémi irodalmi estély
lám tenmagad is láthatod
ez a veszprémi is
ez a veszprémi is
hol lám még veszik drága prémmé
tupírozott csupa lyuk ősznyuszi-gereznáját
ez a veszprémi is
ez a veszprémi is

istenem elszabadult
tudtam ez lesz a vége
elszabadul a szöveg-kócoló
tudtam ez lesz a vége
12 így bünteti a jóisten
elszabadult
az irodalmi édesvatta-kócoló
pedig a karcsi levédte
elszabadult ez a szövegész
elszabadult
és éppen itt veszprémben.

¹ Danyi Zoltán emelte ki Hamvas Béla még ismeretlen hosszúversének ezen sorait:
„Mert a hattyúra már nem fér
több fehér.”

² Lásd *Visszavont hallali* című versemet a *Forrásban*.

³ *Bár láttam én már (gyérülő hajával) tálon behozni fejemet
Nem vagyok próféta – nincs is minnek;
Láttam, nagyságom pillanata ellobog,
Láttam, az örök Lakáj kabátom tartja és vihog,
Egyszóval: féltem.*

*T. S. Eliot: Prufrock – folytatás
(Kappanyos András fordítása)*

AGYONVERT
CSIPKÉVEL
REPÜLNEK

preparált papírszárnyú pillangók
írások látszanak és néhol
képből képek a szárnyakon

röpdös köröttem az agyonvert csipke
mozgó szobában lassú lepke
csapong fel és le hol kék hol sárga lapok
ahogyan emlékezem és a gerilladalok
jan palach meg weöres merülő saturnusa
szárnyra vetve

az agyonvert csipke
egy állandó változójú változatlan könyv
a jövődőlés mostani megfelelője lehetne
lapozza hogy nem lesz lelakatozva
nem lesz belőle báb repül a kedve szerint
történjék akár az ami történik
akkor sem lesz más mint lepke

könyvekkel bélelt kabinod kering
azon a remény körüli pályán
elillan ettől az el innen érzése pillangózva
a se lent és a fönt se indul el
de a kutya sincs ám ott
ahol a reménynek ötévente
találkozója lenne

14

látom ezerkiláncszázhetvenegyben
ezt a fickót
az agyonvert csipkével a kezemben
a jövő tulajdonosaként üldögél
és nem hinné el az istennek se
hogyan nincs távolabb és nincs közelebb
az akkor és a most
a járhatatlan átvezet minden járhatón
és semmi nem az amit annak gondol

írások látszanak és
képből képek a szárnyakon néhol
az eltelt idők szemből profilból
hely dátum óra perc alkalom
egy teljesen hétköznapi számsor
amelyikkel mindenestül leírható a fickó
vele a nyilvántartásba vett évek
látni ahogy az agyonvert csipkével repülnek
mondják úgy is hogy arcok
máskor meg téves szabású mellénynek

DUPLA KLIKKEL

T. O.-nak

Ha az egérrel mozgathatnám magam
Dupla klikkel odébb robognék
Rózsaszín szódásszifonból angyalt töltenék
S felhajtanám fröccsnek. Az Úrhoz.

Meg sem mozdulnék
Virtuális terek kockakövein kopogna talpam
S néhány kattintással kiadnám a parancsot
Rákeresni, hogy Dániában mi volt a legszebb

Dézsából önteném rá, hogy hirtelen nyíljon
Elmerülne a piszkos vízben, nyálkás mocsárnövény
Elrohadna. A nagy koplalás után bősége levébe fülő
Feltámadó jerikói rózsza.

OTTÓSÁMLI

Tolnai Ottónak

Ma felhívtam Ottót. Felhívtam, s ezt csak az ő stílusában mesélhetem el. Úristen, mennyit tanultam az ő stílusából, egyáltalán a stílusról, s amikor Egyszer együtt olvastunk fel azt mondta, sármom van és én megijedtem, Mert sosem is volt addig sármom, s most félttem elkaptam valamit, Valami francia betegséget, mert fogalmam sem volt, hogy mi az a sárm.

Ma felhívtam Ottót. Felhívtam, s próbáltam elmondani neki mindent, S csak közben jöttem rá, hogy megint milyen kevés az a „minden”. A mindenit neki – mondhatnám, de nekem oly kicsiben is benne lakik A „minden”, s valójában ezt is tőle, Ottótól tanultam meg, ezt a kicsiben Meglátni mindazt, ami elvezet tőlem hozzád, tőlem hozzá, tőlünk hozzánk.

Ma felhívtam Ottót. Mindig tudtam, hogy nagy telefonköltő ő, mint a lengyel-Francia, mint Apollinaire, aki egyszer lemerte írni, mert le kell egyszer írunk, Hogy „a pihimadarak halomba ölve, óriási fájó trauma melytől a szem kicsordul”. Nem baj, mondja Apollinaire a szent, nem baj, „majd feladjuk telefonüzenetben” És most megfeszül a szív, rezeg a láthatatlan hang, ami két készülék között van.

Ma felhívtam Ottót. Mindegy, hogy én mit mondtam, azt mondja egyszer csak, Hogy „Most látom a sámlid. Innen látom a sámlid. emlékszel a sámlidra? Itt őrzöm. A kályha mellett van a sámlid. Emlékszel rá?” - kérdi Ottós mosolygással a telefonban, S én elgondolkodok hirtelen, hogy miféle sámlí, nem is ugrik be egyből, csak dereng; Igen volt valami sámlí, minket alighanem örökké összeköt egy sámlí, ha Ottó mondja.

Ma felhívtam Ottót. S mondja, hogy itten van a sámlí, és már éppen elkezdtem emlékezni Egy sámlira, s elgondoltam a színét, mert egy sámlinak a színe a legfontosabb. Arra gondoltam, hogy egy sámlí, még ha át is festik, csak sárga lehet! Legfeljebb fehér. Talán zöld az a sámlí. Milyen színe lehet annak a sámlinak, amiről az Ottó beszél Ott? - mondja Palicson. Nahát, külföldi szám. Mi az, hogy külföld? Mi az a sámlí? Szám?

Ma felhívtam Ottót. Mondta, hogy „itt van a sámlid”. Én elképzelttem őt azon a sámlin, Hogy ott ül a sámlin, mert Ottó olyan örök okker vagy vajszínű, talán mélyzöld *sámlinülő*. Nézi, a tengert mindig nézi a tengert: a kéket, a zöldet, a messze vetülő örök azúrt; Én meg érzem a sármot, mert sármja van, ahogy ül azon a sámlin, és ahogy nézi a tengert, Ahogy súgja nékem, hogy belőlünk is csak a tenger, csak a sárm, és csak a sámlid marad.

A RÓZSA MÓLÓ

Danyi Zoltánnak

Most néked adom a rózsa mólót!
Most megkapom tőled a rózsa mólót!
Barátságunk kagyló koronázta
Kicsinyke oltárát, melynek ágya az Adria.

Ha évek múltán én kártyázni fogok,
Holott családomban ez tiltott dolog;
Ha te majd túl szép, túl fiatal lányt szeretsz,
Holott tudod, hogy ez a te veszted

És valami ismeretlen üzeni fog
Egy túlságosan is ismerős nyelven,
Hogy csak ez az egyetlen partfok,

És csak ezen az egyetlen tengeren:
A Rózsa móló, a Barátság-dokk,
Akkor elindulunk majd mi ketten.

Kaszteli, 2010. július 08.

DEATH VALLEY

Antonioni a sivatagot járja, készül
a *Zabriskie Point*. Nem izzad,
a szárazság nagy. Élére vasalt nadrágot
és túrabakancsot visel, képekre vadászik.
Profiljával borotválni lehetne, éles
és átható, akár a süketek tekintete –
ilyen szemmel keresi Amerikát,
végigszigonyozott vele már minden
terepet. És végül a sivataghoz ért.

A stáb egy izzó tónál várokozik,
délihábként reszket és lebeg.
Alig látni a fénytől. Négymillió dollár
dereng a szik felett, a rendező
sóhaját lesik a kamerák. Nemesen kimért
minden szárnycsapása a szikkadt férfinak.
Egyik cigaretta után a másikra gyújt,
és olaszul fordul angol barátnőjéhez,
aki forgatókönyvet ír, s persze gyönyörű.

Arizonában csak a kaktuszok
és mindenki más volt magasabb nála.
Szela. Ezt-azt belerajzol a gipszporba,
a szerelmi jelenethez a sarkára guggol,
míg a technikusok sötétebbre festik a port,
nem valami hiteles, de száradva fakul még,
félvér füst pöfög a festékszórókból.
A Színpad elkészült, pucéran, kisminkelve.

A név és a semmi közt csak két szem feszül.*

*Megjegyzés: az utolsó sornak nem kéne új versszaknak lennie. Az előző befejezése. Elnézést.
(Fordította: Danyi Zoltán)

1.

Anton Kovač egy nyugodt augusztusi délután közepén egy feliratra lett figyelmes a klozetajtó benső falán, amitől szinte megdermedt ereiben a vér.

A távoli kaszárnya udvaráról, a *dizsipálya felől*, mint ahogy az alakuló teret szokták nevezni – jól-lehet nem értette, miért is nevezik *dizsipálynak*, hogyha semmiféle dízsi se

Drago Jančar 19

PRÓFÉCIA

folyt ott – hangos parancsszavak visszhangjai repkedtek és hallatszott, mint csapódnak vastag bakancstalpak az aszfalthoz, az újonc katonák a tűző napon gyakorolták az ünnepélyes menet lépteit. Itt, a 17-es számú kabinban pedig hideg volt és csendes, mint ahogy csend szokott uralkodni az üres, nemrég kipucolt klozetok sorai közt. *Anton Kovač öreg baka* volt, mint ahogy azt mondani szokták, katonai szolgálati idejének a lejártáig már csak egy hónapja volt hátra, a könyvtárban dolgozott, nem kellett már gyakorlatoznia, ezért a délután közepén megengedhette magának, hogy újsággal a kezében üldögélhessen a klozetben. Már régóta nem olvsgatta a klozet feliratait. Amikor még *kopasz* volt, mint ahogy az újoncokat szokták nevezni – sohasem tudott rájönni, miért – érdeklődéssel olvsgatta a vulgáris gondolatokat, a távoli helyekről való lányneveket, akik, mint a szukák, fetrengtek, miközben itt vért hugyoztak, fürkészte a szolgálatból még visszamaradt tömérdek napok miatti nyögdecseléseket, a számos, többnyire nemi szervekkel illusztrált üzeneteket. Végül is professzionális olvasó volt, könyvtáros, egy ideig azon töprengett, hogy a legszellemesebb feliratokat jó lenne lemásolni és összeállítani belőlük a Klozetirodalom kisantológiáját, vagyis a civil élet utáni vágyakozás antológiáját, a féltékenység, a szomorúság, az apró és hirtelen fakadt gyűlöletek gyűjteményét, a szellemes megjegyzések, a kis hülyeségek és jelszavak antológiáját, ám nemsokára fel is hagyott ezzel az elképzelésével. A balkáni, katonai szakzsargon képszerű és sok műfajú volt, de egyetlenegy archaikus leitmotivja volt, amit úgy hívtak, hogy *baszogatás*, néha szó szerint, gyakrabban pedig allegorikusan. Minden *megbaszódott*, az anyától és a nővértől a testvérig és a nagyfaterig, a kutyákon és a macskákon át a fogalmakig, mint a szomorúság és az öröm, a növényektől a tárgyakig, valaki pedig ezt írta le: „*baszódjon meg a házszámod*”. A klozet képzőművészet mennyisége és egyhangúsága ezért lassan már untatni kezdte. Egyből, amint lehetősége volt több időt eltöltenie ezen a helyen, amikor már nem volt *kopasz*, visszatért a civil életmód megszokott szokásaihoz – az újsághoz. Sohase vitt magával könyvet a klozetre, ez valahogy illetlennek tűnt számára, de nem csak amiatt, mert könyvtáros volt. Szenvedélyesen

olvasott, számára a könyv a lélek edénye volt, legalábbis többnyire, a bölcsesség kelyhe, az ittasság hordója, az újság pedig nem tartozott ezek közé.

Amikor azon az augusztusi napon tekintetét felemelte az újságról, hirtelen a számos irat és ábra között egy feliratot pillantott meg, amelyből szintén nem hiányzott az ismeretes leitmotiv, ellenben üzenete annyira hallatlan volt, annyira istenkáromló és annyira veszélyes, hogy ereiben megdermedt a vér. Valaki az ajtó jobb oldalára kék golyóstollal, szinte már a falra, egyenetlen betűkkel és szerbhorvát nyelven olyasvalamit jegyzett fel, amit Anton Kovač már soha többé nem tudott kiverni a fejéből és évekkel később így fordított le:

*Füvet legelsz, te Jugoszláv király,
dagadt valagadat szamarak kúrják.*

2.

Az első gondolata ez volt: el innen! Tűzés, mielőbb el innen erről a helyről. Úgy tűnt, mintha egy pokoli gépezet tik-takkolását hallaná, ami tönkrekethetné az életét. Már ki akart rontani az ajtón, amikor hirtelen megtorpant. Ha valaki meglátná, hogy a 17-es fülkéből jött elő, akkor azt úgy is vehetjük, mintha már a gyanúsítottak közt szerepelne. Hallgatózott. Semmi se hallatszott a folyosóról az elromlott csapból csöpögő vízen kívül. És a szívverésén kívül, ami ott lüktetett a torkában. A dizsipályáról érces parancsszavak hallatszottak és az aszfalthoz csapódó bakancsok. Úgy hallatszott, mint valami sortűz, a *kopaszok* még nem tudtak menetelni, egyetlenegy lépésként kellett volna hallatszódnia, nem pedig amolyan sortűz aprózódásnak, így a birkák járnak. Egyetlenegy lépés, ez felidézte emlékezetében a kaszárnya falára kiírt jelszót: *Mindannyian a Te lépted vagyunk.* Az újabb parancs ismét megállította a lépteket a dizsipályán. Hallottam, amint a fiatal parancsnok azt magyarázza a katonáknak, hogyan kell felemelni a lábakat, és miként kell úgy odacsapni a földhöz a bakancsokat, *hogy a tökeid is leessenek.*

Anton Kovač a mosdó folyosójára lépett, üres volt. Legszívesebben szaladt volna, ám nyugodtan megmosta a kezét, aztán lassú, kényelmes lépteket kényszerített elő magából, amellyel már messziről mindenkinek a tudomására akarta juttatni, hogy ott egy *vén baka* halad, vagyis egyre lassabban, felületesen becsatolt szíjjal és sapkájával öve mögött nem pedig a fején. Kikerülte az ásítozó ügyeletest, aki a fegyverterem mellett bóbiskolt.

Amikor belépett a könyvtárba, maga is unottan ásított egyet, mint-hogyha az unalmas katonai életben már régóta mi se történt volna. És fellélegzett. Egy pillanatra úgy tűnt előtte, hogy itt biztonságban lehet, az idősebb katona, a szakaszvezető, aki a könyvtárat vezette, a recsegő rádióon a gombot csavargatta, kollégája pedig, prof. Trule, aki mint ő is, itt tengette katonaságának utolsó hónapjait, az írógépét pötyögtette.

– Mi az, Anton? – mondta Trule, tekintetét fel se emelve. Elolvastad az újságot?

Anton Kovač azt szerette volna, ha odahívhatná őt a könyvespolcok közé és elmondhatná neki, mit is olvasott az imént. A professzorral, akit Trulénak hívtak, belgrádi volt, az utóbbi időkben közelebb kerültek egymáshoz, mindketten nehezen viselték ezt az utolsó hónapot, néhányszor elváltak a városban, hallgatták a terebélyes, miniszoknyás, kávéházi énekesnőt és kissé leitták magukat. Trule komoly fiatalember volt, hallgatag tudós, hibátlan katonai és könyvtárosi fegyelemmel, csak néha a vasárnapi kimenők ideje alatt engedte el magát, annyira, hogy csendben ledöntött pár pohár pálinkát. Úgy tűnt, hogy megoszthatná vele, hogy micsoda borzalom, miféle időzített bomba szunnyad a 17-es számú fülke hidegének a csendjében.

– Semmi – felelte. Semmi különös, mint mindig.

Az asztalhoz ült és elkezdte kiírni a kartotékára a könyvek címeit. Meleg van, mondta a vezető, kikapcsolta a bűgő rádiót, az ablakhoz lépett és résnyire kinyitotta. Ott a *kopaszok* bakancsai még mindig az aszfaltot verték.

– Nó-tá-ra! – kiáltotta a parancsnok odalent a dizsipályán. Egy *kopasz* magányos, csengő és tiszta hangja nyújtotta el a nótát a bakancsok dobbanásának a ritmusára, a *Tüzérek Himnuszát*:

*Mi vagyunk a tüzérek,
a hadsereg hívó szavára
határt őrzünk és ügyelünk
Tito marsall álmára.*

És a menetelő kórus ünnepélyesen nyújtotta el a refrént:

*Tito a marsall,
Tito az elme,
a büszke sereg
vezére Tito.*

Anton Kovač azon gondolkodott, hányszor énekelte el ő is ezt a dalt, mielőtt kitanulta a helyes menetelést. Százszor? Azt fontolgatta, hogy éppen annyiszor, hogy már fogalma se volt a kiejtett szavak jelentéséről. Most egyszerre csak a tudatára ébredt annak, hogy mily hatalmasok ezek a szavak, micsoda rettenetes ellentétben állnak azzal a felirattal, amit nemrég olvasott. Arra a vakmerő és őrült emberre is gondolt, aki azt le merészelte írni. Aki ilyesmiket merészel, az még bombát is képes lenne elhelyezni a kaszárnyában.

3.

Nyugtalanul aludt, szinte mindenegyes alkalommal, amikor az ügyeletes tizedes a nagy hálóban felébresztette az ügyeletre az új katonát, talpra ugrott.

Félművészetben szenderegve látta, amint egy láthatatlan kéz a háló falára
22 írja egymás után a borzalmas felirat betűit: *Füvet legelsz, te Jugoszláv király...* A felirat második része annyira obszéción volt, hogy Anton Kovač egyáltalán meg se engedte, hogy megjelenjen előtte, mindenegyes alkalommal szemhéjai rángatózni kezdtek és lázas gondolkodásba fogott. Ha a klozet felirat második része a Legfőbb Parancsnok elleni gyűlölet vulgáris kifejezése volt, akkor szerinte azt nem lehet véteknek tekinteni, ugyanis annak dikciója összhangban volt az ezerféle penetráció mindenegyes variációjával, amelyek elburjánoztak azon az ajtón a tetejétől az aljáig. Ezt bárki leírhatta volna. De miért szerepel itt a fű, valami nagyon titokzatos lehetett ez. Eszébe jutott egy rossz vicc, amit egy vendéglőben hallott még: egy szegény ül az út mentén, ahol elhaladnak a nagy funkcionáriusok, és ő füvet eszik. Az első funkcionárius ad neki egy tízest, a másik egy kicsivel több pénzt, amikor megáll előtte a fehér ruhájú Marsall fekete Mercédészével, semmit se ad neki, ehelyett azt mondja a csórónak: miért nem ott eszed, ahol tiszta és friss? Nem, nem ment. *Füvet legelsz...* miért? És, ha tudni is lehet, ki az a Jugoszláv király, miért olyan fennkölt, valamiféle biblikus tónussal íródott: *Füvet legelsz, te Jugoszláv király.* Talán ez azt jelenti, hogy meggyilkolják, arccal a fűben...? Anton Kovačot azon az éjjelen a leggyötrelmesebb gondolatok kínozták. A legrosszabb pedig az volt ebben, hogy a végén még éppen őt fogják gyanúsítani ezzel a tettel. Többször volt már a 17-es fülkében, egyszerűen csak azért, mert mindig majdnem az volt a legtisztább. Most már tudta miért. Azért, mert mindazok, akik egyszer már dolgukat végezték odabent, a következőkben elkerülték ezt a helyet. Csak ő volt olyan mafla, hogy délutánoként bejárt oda. Mint a gyilkos a tetemhez, aki arra vár, hogy végre felfedezzék. Az is megfordult a fejében, hogy valójában már gyanúsított is. Bárki más is lehetne gyanúsított, de mert bárki másból lehet gyanúsított, sőt akár még vádolt is, így bármikor ő is azzá válhat. Csak hajnali négykor, amikor az utolsó ügyeletesek is visszatértek az ügyeletről, aludhatott el két órácskára, amennyi még maradt az ébresztőig. Reggel akaratlanul is elkezdett leselkedni, hogy ki fog majd belépni a 17-es számú fülkébe. Amíg ő ott volt, senki se lépett be.

4.

Az elkövetkező napokat folyamatos, könnyed feszültségben élte át a könyvtárban. Érezte, hogy valaminek történnie kell, kinyílik az ajtó, belép az elhárítási hivatal tisztje és megkérdezi: ki írta ezt? Ám semmi ilyesféle se történt. A könyvtárban béke honolt. A tiszt a rádió gombját csavargatta, ezt

akkor csinálta, amikor ott volt, különben pedig így is úgyis a saját ügyeit intézte. Barátja, prof. *Trule*, szűkszavú volt, a saját papírjai fölé görnyedt. Abban az augusztusi hónapban már az egyetemi munkáira készült. A papírok tömkelege alatt ott lapult az Őszövetség, amit mindig előhúzott, amikor a könyvtárvezető becsukta maga mögött az ajtót, és saját iratainak szentelte magát. Az őszi szemeszter folyamán a világirodalomban szereplő bibliai témákról szeretett volna előadásokat tartani. Prof. *Trulét* valójában *Milenko Panićnak* hívták, de erről Dél-Szerbiai tűzérési kaszárnyájában már régóta senki se tudott, mindenkinek csak prof. *Trule* volt, vagy többnyire csak: *Trule*.

23

Új becenevét éppen a katonaságba érkeztekor kapta. Még *kopasz* volt, néhány hónapos újonc, amikor egy hajnali ellenőrzés során megállt előtte Stanković őrnagy és ingzsebének nyitott gombjára szegeződött a tekintete. A bal zsebbe két golyóstoll volt tűzve. Stanković őrnagy határozott, de ugyanakkor kedves ember volt, zömök alkata bárki számára eléggé veszélyes is lehetett volna, mindenkinek egy támadásra kész buldog képe juthatott volna az eszébe mellette, de az igazat megvallva jólelkű természet rejtett benne. Mindig készen állt a viccelődésre. Ezért is szerették a katonák.

Ám Panićnak sehogyan se lehetett éppen kellemes, amikor elébe állt.

– E meg mi? – mondta az őrnagy és a két golyóstollra bökött, amelyek kikandikáltak a zsebéből. Panić rántott egyet a vállán, az őrnagy pedig tekintetével végigsimította a fiatal hadnagyot, aki mellette állt, a félelemtől halálsápadtan, felelőse saját katonájának nem katonai kinézetéért.

– E meg mi? – kérdezte megint az őrnagy.

– Két golyóstoll, őrnagy elvtárs – válaszolta katonásan Panić.

Csend támadt. A válasz helytelen volt, mind jól tudták, hogy ott két golyóstoll lapul, az őrnagy pedig képes lesz és begurul. Ellenben nem lett mérges, csak pár pillanatig mereven szemlélte őt.

– Már azt hittem – felelte lassan – hogy kitüntetések.

Felnevetett, a hadnagy megkönnyebbülten hangos nevetésbe tört ki és mögötte a katonák hosszú sora.

– Civilként mi vagy, harcos?

– Professzor – felelte a hadnagy.

– Őt kérdeztem – felelte az őrnagy.

Panić körültekintett maga körül, mintha kellemetlenül érezné magát, kb. száz katona és pár tiszt várt a válaszára. Elmagyarázta, hogy klasszikafilológus, latint és ógörögöt tanult.

– A meg mire jó neked? – kérdezte az őrnagy.

Panić semmit se felelt.

– Ezek afféle rothadt (*truli*) nyelvek, vidáman vigyorgott az őrnagy és az egész katonaság kórusban hangosan felröhögött, hogy visszhangoztak a kaszárnya falai. *Truli*, vagyis rothadt nyelvek, a holtak voltak, feleslegesek és nevetségesek, mint ahogy a rothadt vén Jugoszlávia, erről tanultunk az iskolában, a romlott Jugoszláviáról, aminek szét kellett hullania, hogy újjá születhessen, egy új szocialista Jugoszláviává. Panić felelni szeretett volna, hogy nem szép dolog így beszélni a latin és az ógörög nyelvekről, amelyekkel kapcsolatosan úgy döntött, hogy egész életét nekik szenteli. Ám meggondolta magát, nem akart még újabb vicceket hallani a jókedélyű őrnagytól. Nyelt hát egyet. Stanković őrnagy elégedetten járkált fel-alá a felfegyverzett katonák mellett, prof. Milenko Panić pedig csak állt ott, a katonaság kellős közepén egymagában és megszegyenülten, a rothadt nyelvek professzora.

Még aznap délután professzor *Truli* lett belőle, estére pedig, amikor már megunták a molesztálását, már csak *Trule* lett belőle, és ez így is maradt.

Az új név, amellyel sohasem barátkozott meg, számos nehézséget okozott neki. Aki ilyen gúnynevet visel, amit mindenek tetejére még egy általános röhögés folyamán nyert el, érthető, hogy a mindennapi hülyéskedés célpontjává válik, az általános megszokásé, és a kis zaklatások tárgyává. Ki nem tudja szétszedni a fegyverét? A rothadt nyelvek professzora. Ki fog holnap klozetot pucolni? Professzor *Trule*. Minél inkább sötétebbé vált az ábrázata, annál nagyobb örömeire volt professzor *Truli*. Egyik este „*biciklit*” készítették neki. Ez a katonák kedvelt éjszakai szórakozása volt. Az alvó lábujjai közé egy darab papírt dugtak és azt meggyújtották. Amikor a forró láng a bőréhez közeledett, a láb önmagától elkezdett körözni, minél inkább az ujjak közelébe ért a tűz, annál gyorsabban „tekerte a biciklit”. Amikor a fájdalom tényleg elviselhetetlenné vált, akkor meglepődött ábrázattal felébredt, csodálkozva bámult a röhögcsélő arcokba. *Trule* néha tekerte a biciklit, éppen azért, mert rothadt nyelvek professzora volt. Csak akkor, amikor Anton Kovačval a könyvtárba helyezték, lélegezhetett fel egy kissé. Egyből fejest vetette bele magát tanulmányokba. És mindannyiszor, amikor a tiszt – aki a könyvtár felelőse volt és annak marxista tudományának a tömkelegét intézte, a partizán történetírást és a hazafias irodalmat – sarkon fordult, előhúzta a papírok tömkelege alól a *Vulgátát* és figyelmesen belemerült annak titkaiba. A leszerelésig ez aranyozta be unalmas óráit és napjait, minden oldallal, amit fellapozott, közelebb volt otthonához és egyre távolabb a nevetséges *Trule* professzortól.

Nyugalma ragályos volt. Anton Kovač még pár napig felrezzent, amikor kinyílt a könyvtár ajtaja, aztán e csendes ember mellett lassan visszatért a kaszárnya könyvtárának megszokott kerékvágásába és közelebb a várva-várt

leszereléshez. Lassan már majdnem megfeledezett a veszedelmes klozet-helységről, esténként se riadt fel álmából és a láthatatlan kéz se firkantotta feliratát a háló falára. Délutáni teendői közepette a helységben, amelyet nem lehetett teljesen elkerülni, észrevette, hogy a 17-es számú fülkét még mindig senki se használja. Egy délelőtt összeszedte minden bátorságát és benyitott a fülkébe. Egyből észrevette, hogy a felirat még mindig ott ékesedik. Úgy ugrott félre, mintha kígyómarás érte volna.

5.

Az augusztus átnyúlt a szeptemberbe, a leszerelésig már csak 14 nap volt hátra. Vasárnap Trulével felkerestek pár kávézót a városban, cigányzenét hallgattak, trombitáik visszhangjával jókedvűen tértek vissza a kaszárnába. Az utolsó előtti vasárnap volt ez.

Beköszöntött az utolsóelőtti hétfő is. A körletfolyóson való futkosással kezdődött és kemény parancsokkal, amelyek Anton Kovač fejét szinte szétszaggatták, aki még mindig kába volt a vasárnapi pálinkától és cigányok trombitáitól. A folyóson özönlő testek tömkelegén át, akik a bakancsaik után igyekeztek, elment a klozetre. Zárva volt, az ajtó előtt őr állt, azt mondta, hogy a klozet elromlott, és hogy a kaszárnya másik részlegén lévő fülkéket azonban nyugodtan lehet használni. Anton Kovač tudta, hogy a klozet nem romlott el, állítotak-e már valaha is egyáltalán őrséget ilyesféle ügy miatt? A könyvtár felé vette útját és a folyosón Trulével futott össze.

– A könyvtár zárva – mondta –, mindenkinek a gyülekezőre kell mennie.

– Mi történik? – kérdezte Anton Kovač óvatosan.

– Mi történik? – ismételte Trule. Valami nagy baromság van folyamatban. És ez két héttel a leszerelés előtt.

Felcsatolták öveiket, gyors mozdulatokkal kifényezték a bakancsaikat, Anton Kovač az utolsó pillanatban kikapta Trule ingzsebéből a golyóstollakat és a nadrágzsebébe dugta. Nem lenne valami elegáns, ha egy ilyen reggelen a jólelkű Stanković őrnagy ismét elébük toppanna. Aztán a csordával, aki fejtellenül özönlött a folyosón és a lépcsőkön ugrándozott, a gyülekezőhelyre rohantak.

A dizsipályán baljós csend uralkodott, az utolsó katonáknak még sikerült futva besorolódniuk az alakulataikhoz. A parancsnoki épületből tisztek csoportja érkezett Stanković őrnaggal az élén. Az ügyeletes tiszt szigorúan adott parancsot: „Vi-gyázz!” Az őrnagy zömök testalkata, amely általában valamiféle szívélyességet és viccelődésre való hajlamot sugárzott magából, most borúsnak és veszélyesnek tűnt. Fellépett a kis emelvényre, mögötte pedig felsorakozott a tiszt csapat. A hírszerzési tiszt, a parancsnok, a mikrofonhoz

lépett és kipróbálta azt: egy, kettő, három, működik. Visszalépett és helyet adott a főparancsnoknak. Stanković őrnagy lassú léptekkel a mikrofonhoz lépett, felső ajkába harapott, pár pillanatig úgy tűnt, mintha azon gondolkodna, hogy mit is mondjon. Hűvös szeptemberi szél süvített végig a közeli hegyekből a hallgatag katonák fejei közt.

26 Mi a Jugoszláv népi hadsereg vagyunk, mondta aztán az őrnagy halk szavakkal, amelyek a hangszórókban ércesnek hallatszottak, szinte acélosnak.

Mi védelmezzük ezt az országot és annak biztonságát. A mi legfőbb parancsnokunk Tito marsall, aki ezt a hadsereget diadalmasan vezette véres csatákban győzelemre és szabadságra a Balkáni-hegyeken át.

Elhallgatott, hogy a katonaság átgondolhassa ezeket a mondatokat.

– És ebben a hadseregben olyan emberek találhatóak, akik nem tartják tiszteletben azt, aki számunkra a legsértetlenebb. Sőt mi több, akik ellenséges cselekedetekre is készek a testvériség, az egység és a mi szabadságunk ellen.

A szél az utolsó hallgatag sorokig sodorta el a szavait. Kezével a háta mögött pár lépést tett az emelvényen.

Nekünk nincsen királyunk, mondta aztán váratlanul. A királyságnak vége, mint ahogy a régi, rothadt Jugoszlávia is összeomlott.

A hírszerzési tisztre nézett, aki fehér volt, mint a fal. És úgy mondta ezt, mintha az a tiszt lenne közvetlenül ezért a felelős:

– Kaszárnyánkban ellenséges feliratok jelentek meg, ez minden, amit eddig elmondhatok. Diverzióval van dolgunk. Ugyanis, aki ilyet ír – Anton Kovač tudta, mit fog mondani – az háborús időkből még bombatámadásra is képes lenne. Vagy hogy puskáját saját bajtársai ellen fordítsa. Ezt mi nem engedhetjük meg. Mi ezeket az egyéneket és csoportokat kinyomozzuk és katonai bíróság elé állítjuk. Az elkövetkező utasítások az osztagok szerint lesznek kiadva.

Az ügyeletes tiszt parancsot adott a „pihenjre”.

6.

Megkezdődött a kivizsgálás. Először is mindenkit, egyik szakasz a másik után, a kiképző padjaiba ültettek. Egy fiatal hadnagy finom, remegő ujjával egy darab papírt és golyóstollat helyezett mindenki elé. Cigarettára gyújtott és egy előre elkészített beszédet kezdett el diktálni. Valami régi mese lehetett, amely egy füves terület leírásával kezdődött, ahol egy számaron ülő ember lovagolt keresztül, a legelőn szamarak legelészték, elhaladt mellettük a király és kísérete, mindenesetre több helyütt a *fű, király, Jugoszlávia, szamarak, legelni* szavak szerepeltek benne. Anton Kováčnak ezeknél a sorra kerülő szavaknál meg-megremegett a keze. Nem szabad remegnie, gondolta, a grafológus arra is rá fog jönni, kinek remegett meg a *szamár* szónál a keze. Mellette

ült Trule, aki teljes nyugalommal írta le a mondatokat, amelyeket a hadnagy nagyon lassan diktált és többször is elismételte azokat, hiszen nem mindenkinek ment legjobban a tanteremben az írás. Anton Kovač belegondolt abba, hány bakának lehet fogalma arról, hogy mi is folyik itt valójában?

A 17-es fülke tiszta és üres volt, sokan elkerülték. Elgondolkozott azon, hogy vajon tud-e erről Trule? Hirtelen sajnálni kezdte, hogy nem kérdezte meg. Lehetne most legalább egy tanúja, aki megerősítette volna, hogy nem ő volt. Ha megkérdezte volna a barátját, hogy vajon az ő szemei is látták azt, amit az övéi láttak, akkor képtelenség, hogy az ő keze ilyet leírna. Viszont a hírszerzési tiszt a következő kérdést tette volna fel: akkor hát miért nem jelentette ezt? Vajon nem szereti Tito marsallt, mint ahogy mindenki más szereti? Anton Kovač voltaképpen nem is szerette őt. Ha szerette volna, nem lett volna mitől félnie. Ezt a gyűlöletes és undorító tettet csakhamar jelentette volna. Így hát elhallgatta és ezzel büntárssá vált.

Azon az éjszakán ismét kirajzolódott a háló falán a borzalmas felirat, tébolyító álmában úgy tűnt előtte, mintha a szemgolyóiból sugárzana, a szemeiből vetülne a falra, szinte képtelenség elrejtteni.

7.

A következő nap nem adtak hírt semmiféle ellenséges egyének vagy csoportok nyomáról a kaszárnyában. A reggelinél arról beszéltek, hogy elkaptak egy albánt, feltehetőleg harcászati lőszert találtak nála, amit őrség közben lopott el. Valaki azt mondta, hogy az ilyet sor-tűz elé állítaná, pufff, a helyszínen kipuccanna. Ám Anton Kovač tudta, hogy ezek csak mindennapos nagy dumák voltak, amivel az újonc katonák igyekeztek elűzni az unalmukat. A dizsipályán a reggeli gyülekező előtt elterjedt a hír, hogy különleges hadgyakorlat van készülóban. Ez már hihetőbbnek tűnt. Arról, hogy miért is folyik a kivizsgálás, senki se beszélt.

Délután a könyvtárba eljött a hírszerzési tiszt és megkérdezte, hogy felfigyeltek-e valamilyen szokatlan dologra, észrevettek-e valamilyen katonát, aki furcsán viselkedett. Megkérdezte, hogy milyen könyveket kölcsönöznek ki és ki-csoda. A vezető, a könyvtár igazgatója, aki sokkal ijedtebbnek tűnt a két beosztottjánál, gyors feleleteket adott. Itt semmi se történhetett, ő sohasem hagyja el a könyvtárat. A tiszt Anton Kovač szemeibe nézett és megkérdezte tőle, hogy milyen gyakran hagyja el ő a könyvtárat, vajon szokott-e délutánonként a klozetre járni? Szokott, felelte kalapáló szívvel, de mindig a vezető engedélyével. A vezető ezt megerősítette és a hírszerzési tiszt egyenlőre ennyivel is megelégedett. Aztán elvett a papírhalom közül pár lapot, amelyek prof. Trule előtt heverték. Anton Kovač tudta, hogy az alján ott lapul a Vulgáta. Trule higgadt

volt, komor és mozdulatlan. Amikor a tiszt felemelte az utolsó lapot is, alul nem volt semmi. Az Őszövetséget és feljegyzéseit a professzor még időben elpakolta. Anton Kovač fellélegzett. Nem volt szükség még egy újabb bonyodalomra a Szentírással, már ennyi is bőven elég volt.

28 Este riadó volt, teljes menetfelszerelésben mindenkit a hideg esőre hajtottak, amit a hegyekből hurcolt magával a szél, elbaktattak a poligonig, ami kb. 15 kilométernyi távolságra volt, ott felvették a maszkjukat és a sárba vetették magukat. A kaszárnyába még csak hajnaltájt tértek vissza és belezuhantak az ágyba. De délelőtt tízkor már elkezdték *Tüzérek Himnuszára* gyakorolni az ünnepi díszlépést. Senki se maradhatott a tanyában vagy a könyvtárban, Anton Kovačnak úgy tűnt, hogy az a tíz nap, amely elválasztja még a leszereléستől, végtelenül messze van. Különleges esetekben, ezt jól tudta, a katonai szolgálati idő meghosszabbítható.

8.

Délutánra ismét kisütött a nap, a pihenő ideje alatt a kávé mögötti fűben heverészett, kinyújtózta sajnó lábait, amelyek már rég elszoktak az ünnepi meneteléstől, cigarettára gyújtott, a felhőkbe bámult és azt szerette volna, hogy bárcsak mihamarabb távozhatna innen, ha lehet már holnap. Maga elé képzelte a zömök Stanković őrnagyot, amint átmegy a dizsipályán, hozzá hajol és így szól: a raktárban vár rád a *civilizáció*, mehatsz. A *civilizáció* volt még az a szó, aminek értelme homályos maradt a számára, ugyanis a civil ruhát jelentette, amit otthonról küldtek a leszereltnek. Ám ezek csak kellemes délutáni vágyak voltak, amit a felhők hoztak magukkal, átlolva a Moráviai-medencén a balkáni hegyekbe és tovább, egyesek az Égei-, mások a Fekete-tenger fele.

Délután ötkor ismét a gyülekezésre kellett menni. A dizsipályán menteltek és énekeltek. *Tito a marsall, Tito az elme...* És minél inkább verték bakancsaikat, annál inkább felmerült a kérdés: Ki írhatta ezt? Kit fognak majd leleplezni? És jóllehet eddig egyáltalán ki se mondták, hogy mit keresnek, miféle diverziót, és jóllehet a katonák közül senki az égvilágon senkivel se közölte, hogy látott-e valamilyen feliratot a klozeton, Anton Kovač érezte, hogy mindegyik menetelő katona szeme előtt ott lebeg kényszeredetten a szöveg. Mint a temetésen, amikor egyszerre csak elfogja a nevetés az embert, ugyanígy minden lépésnél valamelyik betű felragyogott a klozet ajtajáról, minden marsallra, akiről énekeltek, jutott a fűből, amit meg kellett ennie Jugoszlávia királyának, minden zsenire egy számár, aki a hadsereg Főparancsnokát, örült egy ötlet, seggbe kúrja, a legnagyobb örület pedig az volt, hogy a dagadt seggét. Az őrség közben, amit szintén végre kellett hajtania, a hangárok mellett a 155-ös kaliberű tarackkal, azokban az órákban, amikor az égen még ragyogtak a csillagok és a hegyek felett még világított a nap,

azt kívánta: bárcsak elkapnák. Kapják csak el, hogy lenne már vége ennek a bizonytalanságnak, és még hogyha katonai bíróság elé is állítják, kapják csak el. Anton Kovač később szégyellte ezeket a gondolatait, a hadbíróság nem volt egy ártatlan dolog, de akkor már annyira kivoltak az idegei, hogy annak az örültnek a hadbíróságot kívánta, börtönt, bármit. A végén még miatta fog itt rekedni ebben a kaszárnyában. És Trulénak oda a szemesztere, vagy talán az egész éve. Hogy is lehetett képes, bosszúsan járatta az agyát, hogy is volt képes ennyire vadul kiprovokálni ez az ismeretlen, firkász rímfaragó a hadsereg kellős közepén azt, akitől mindannyian rettegnek, még saját országának a lakosai is, és amiatt, mert félnek tőle, szeretik is, egyrészt félik, de ugyanakkor szeretik is annak főparancsnokát, marsallját és elméjét.

29

Új Forrás 2012/2 – Drago Jančar: Prófécia

9.

A kaszárnyát, amiről akkoriban azt hitte, hogy soha többé se fog kijutni belőle, mindenestre pár napra a teljesített katonai szolgálat után elhagyta. A dolog úgy állt, hogy először azokat kellett leellenőrizni, akik a leszerelés előtt álltak, ezek pedig nem voltak valami kevesen és az ügy elhúzódott. Aztán pedig egyszerre csak meglódukt az idő, amin mindig újra meg újra elcsodálkozunk, amikor leállunk. Anton Kovač évei sokkal gyorsabban teltek, mint azok az utolsó napok Szerbia déli részének kaszárnyájában, de jöllehet akkor azt hitte, hogy minden óra felér egy örökkévalósággal. Azt a feliratot, mindenekelőtt pedig a miatta való félelmét, mélyen elnyomta valahova emlékeinek a mélységes zugaiba. Csak egyetlen egyszer szerette volna a barátainak elmesélni, hogy mi is történt vele ott a messi délen. Igen csak jót mulattak rajta. De mivel azon szórakoztak a legjobban, hogy éppen ő és nem valaki más találta magát megrémülve egy újsággal a kezében – a belgrádi *Politika* volt az – és kigombolt nadrággal a klozetben, soha többé nem mesélte már el. Az emberek szívükben kárörvendők, leginkább mások zavara, az illetlenség vagy éppen meg nem felelő környezetben a kellemetlen szituáció kelti őket nevetésre, mint mondjuk a „bicikli tekerése”.

Egyáltalán ki is érthetné meg Anton Kovačot és az ő szorult helyzetét, amit a leszerelés előtti utolsó napok során töltött el a népi hadseregben. Ezért inkább mindegyre fátylat borított, el akarta felejteni. Ezen felül újabb események jöttek, a világ kiközöklött megszokott kerékvágásából, a marsall meghalt, a nagy birodalom ezek után nemsokára már darabokra hullott, a hadsereg, aminek meg kellett volna védenie, összeomlott, már senki se menetelt a kaszárnya dizsihelyén a *Tüzérek Himnuszát* énekelve. Amikor a televízió képernyőjén lángoló balkáni falvakra és a 155-ös tarackok mennydörgésére lett figyelmes, visszagondolt a híres és legyőzhetetlen hadsereg

tisztjeire, merre is lehetnek, miféle uniformist hordanak? Eszébe jutott a finom ujjú, fiatal tiszt – hol gyűjt most cigarettára? –, a kaszárnya könyvtárának lusta vezetője – feltehetőleg az már nyugdíjba vonult, Stanković őrnagy, melyik hadseregnek lehet a parancsnoka, kinek beszélhet az emelvényről? De minden olyan messze volt, és amikor a háborúnak is vége lett, minden messzebbre távozott és egyre homályosabbá vált, felismerhetetlenné az emlékezet ködhomályában.

Azokban a napokban Anton Kovač a tévében látta, amint valamelyik bíróság emelvénye előtt egy ember ül fejhallgatóval a fején, aki kijelentette, hogy a civil lakosság lemeszárlásában nem vétkes. Arca valahogy ismerősnek tűnt előtte. Aztán a kamera ugyanazt az embert katonai egyenruhában is megmutatta. Zömök testalkatú volt és feltűrt ingujjal. Egy szerencsétlen civilnek jólelkű mosollyal garantálta, hogy semmi bajuk nem eshet. Mellette állt a tisztek és a katonák csoportja, akik azután ezeket az embereket batyus-tul az autóbuszra terelték. Anton Kovačot furcsa sejtelem kerülgette, valahol már látta ezt az arcot, nemde a jólelkű, de más pillanatokban borús és veszélyes Stanković őrnagy volt az? Akkor fekete, most meg ősz haja volt. Most először, mint egy nagy hullámból, a feledés mélységes fenekéről tudatára ébredt a teljes történetnek, annak mindenegyes részletére. Nem a televíziós felvételek döbbsentették meg, hanem a messzi, déli kaszárnya fagyos folyosóitól való egykori félelmének a borzongása járta át.

Éjszaka félálomban ismét látta a láthatatlan kart, amint a falra firkant. Arra gondolt, hogy az a klozetfelirat valójában valamiféle prófécia lehetett. Prófécia? Intelem? Hirtelen egyszerre csak teljesen felébredt. Felkelt, felöltözött és az éjszaka kellős közepén elment a könyvtárba, ahol másodállásban dolgozott. Felkapcsolt minden lámpát az irodájában, ugyanakkor a fejében is kigyulladt minden lámpa. Megkereste a Szentírást, jól tudta, hol található az intelem. Dániel próféta könyvében, ott egy láthatatlan kéz ezt írja a falra: *mené, tekél, parszin*, mint ahogy ez meg lett mondva a Vulgatában. Remegő kezekkel simította végig az oldalakat... *szíve vadállathoz vált hasonlónvá. Vad szamaraknál volt lakhelye, füvet adtak neki eledelül...* A babiloni királyt elűzték udvarából, szamarak közt kellett élnie, füvet evett, vadállati szíve volt... És még: *Babilónia királya...előtte minden ember megremegett, a nemzetek és a nyelvek reszkettek előtte. Akit csak akart, megölhetett, és akit akart, életben hagyhatott, akit akart kitüntethetett, és akit akart megálázhatott...*

Babilónia királya, gondolta Anton Kovač, persze, persze, ez volt az üzenet, Jugoszlávia királya Babilónia királya... *arany edényeket hoztak, amelyeket a templomból vittek el, Jeruzsálemből az Isten házából, és ivott belőle a király, hatalmasai, felesége és háremhölgyei. Bort ittak és dicsőítették az arany, ezüst, bronz, vas, fa és kő isteneiket.*

És most, most látta, a rothadt nyelvek professzorát, mint megy éjszaka a folyosón, vagy talán a délutáni munkaidő közben a kaszárnya könyvtárában, golyóstollaival, amelyeket ingzsebébe tűzött. Lezserül üdvözli az ügyeletest, bemegy a klozetre, odamegy a fülkék hosszú sorának végéhez, amikor látja, hogy sehol senki, belép, mindenesetre az övét kioldja, előveszi a golyóstollat... *Abban a pillanatban pedig emberi kar ujjai tűntek fel és a királyi palota mézsfalára írtak... mené, tekél, parszin...* ami azt jelenti, és prof. Trule ezt jól tudta: *Isten számba vette a királyságodat, és véget vetett neki, megmért a mérlegen és könnyűnek talált, feldarabolta országodat, aztán idegenek kezére adta*¹. Tudott a babiloni király végzetéről is, amit *Dániel könyve* előre megjövendölt: lakhelye a vadszamarak közt volt, füvet adtak neki eledelül, mint a teheneknek, az ég harmatja áztatta testét... Mennyire gyűlölhette, a dagadt és kegyetlen királyt, mennyire gyűlölhette őt a barátom, a hallgatag könyvtáros, a rothadt nyelvek professzora. Írt neki egy próféciát valamelyik dél-szerbiai laktanya klozetajtájára, nem lehetett másként leírni azt, mint annak vulgáris variánsával, feltehetőleg azért, hogy ne találják meg, még inkább pedig azért, hogy mindenki megértse. Olyan rettenetes, mint amennyire a babiloni király számára volt az intelem, csak ilyen körülmények között lehetett és csak ebben a formájában érhet el hatását, mint ahogy azt prof. Milenko Panić leírta, az ő hallgatag barátja, aki görcseitől csak akkor szabadult meg, ha mindketten felhajtottak egy kis pálinkát.

Anton Kovač eloltotta a lámpákat, bezárta a könyvtár ajtaját és belevágott az éjszakába. Hosszan vezetett a ljubljanaui utakon. Talán nem is gyűlölte, a babiloni királyt, fordult meg a fejében, talán csak egy apró megaláztatás miatt esküdött bosszút, mert a rothadt nyelvek professzorává kellett válnia, mindenki megszégyenített Truléjává. Talán csak azt akarta megmutatni, hogy képes saját „rothadt” nyelvének üzenetét lefordítani az övékére, a katonai köznyelvre. Anton Kovač a viszapillantó tükörbe pillantott, már eléggé ősz a hajam, neked is, Trule, ott Belgrádban vagy akárhol is vagy, Stanković őrnagynak is, láttam a Tv-ben. Borzalmas volt a te rejtelmes próféciád, Trule, és valóságos. De most már minden a múlté, manapság már senkit se érdekel ez az egész régvolt királyság és annak hadserege, holnap pedig így is úgy is mindannyiunkat elfelednek és az ilyen történeteket se fogja senki megérteni.

(Fordította: Lukács Zsolt)

¹ vö.: Dán. 5. 25-28.

PARATAXIS

Felszegeztek, akár egy hangyát, mint valami nyomorékot, miközben a Barnes&Noble-ban

a zsalugáternek támaszkodva a gyönyörtől tántorgok.
Viharok tombolnak s kavarnak. Uszonyuk akár

a cethalaké, akik kioltják majd az életem.
Ja. A cethalak fogják kioltani az életem.

Ezért adhatom oda, mert már leteszteltem.
Azért is adhatom oda, épp most tesztelgetem,

midőn visszatért a fény, azt hittem,
kialudt. Azt hittem, odalettem.

Boldog vagyok, de egyre erősödik a vihar.
Ilyenkor olyan vagyok, akár egy ugrásra kész virág,

ha vízcsepp éri. Semmi se szűnik. Isten ölébe
hajítanak egy ládába, akár egy macskát.

(Fordította: Lukács Zsolt)

A GYŰRŰ

Tíz napot voltam távol. Azt mondják,
sok időt töltök utazással, hogy megőregíti
az arcomat. Visszafelé – a buszon egy anyóka
babrált a jeggyűrűjével. Utazott. Én tíz nappal
korábban, ő tíz évvel ezelőtt. Az évek mégis ránk
találtak, ahogy a fákra is a lombok. Visszafelé
minden működik.

HÉZAGOK

Egyre nagyobbak a hézagok. Tegnap
valami filmet nem tudtam felidézni.
Se hangok, se képek. Az illatok szoktak
legtovább megmaradni, vagy filmekben
a főszerep. Egyre nagyobbak a hézagok.
Az asztalon sután keresgélek: fényképek,
laptop, jegyzetfüzet. Az asztaltól tíz-tíz
centire a székek. Mindettől én, mennyire
vagyok?

Ignác plébános karizmatikus jellemvonását senki sem vitatta. Eme tulajdonságát sokan azzal magyarázták, hogy faluba érkezése előtt évekig a szegedi Csillag börtönben végezte lelkipásztori teendőit, ahol volt alkalma megedződni

34 Sándor Zoltán

A PLÉBÁNOS ÉS A BOSZORKÁNY*

szigorúság-gyakorlás téren, bár ha hinni lehet a szóbeszédnek, ő is rendelkezett gyenge ponttal, a korabeli pletyka szerint egy fiatalon megözvegyült asszony fájdalmának enyhítésére tett erőfeszítése miatt helyezték át a hír-

hedt áristomból a folyó és mocsár közé ékelődött szikesből kinőtt bánsági faluba. Számos anekdota szól arról, hogy hivatásán belül a hajthatatlan rigorózusság, férfiként pedig a szebbik nem – legyen szó pörge farú lánykáról, tüzes menyecskeréről vagy a természet bőkezűségéről tanúskodó, dús idomokkal megáldott öregedő asszonyságról – iránti gyengeség számított a falu első plébánosa két legfontosabb tulajdonságának, nem véletlenül jegyezte meg és alkotta szállóigévé a faluemlékezet a következő kijelentését, amelyben mintegy ötvöződik rajongásának két tárgya: „Én mindannyiótokba beleverem! No, nem azt, amire gondoltok, hanem a Szentlelket...”

Ignác atyát a település fennállásának tizedik évében nevezte ki a falu plébánosává a becskerekai megyéspüspök, amivel egy régi vágya valósult meg a falu lakosságának. Istenfélő emberek lévén az első telepések küldöttsége már ideköltözésük első hetében azzal a kéréssel fordult a nagyrabecsült püspök úrhoz, hogy biztosítson számukra legalább vasárnap délelőttönként egy papot, aki misét mond, mert az ember esendő teremtmény, folyton bemocskolja magát, kívül-belül egyaránt, és amíg a napi munkától a testére ragadt piszkot esténként a teknő fölött egy kis vízzel könnyűszerrel lecsutakolhatja magáról, addig a lelke meglötyköléséhez már csakis Isten szolgájára van szükség. A püspökbotjának kacskaringóiba faragott bibliai jeleneteket simogató püspök bólogatva hallgatta végig a jövevények óhaját, és miután rövides gyózködést követően sikerült kiegyezni velük az ellenszolgáltatás mennyiségében és milyenségében, azon nyomban rendelkezett is, úgyszólván a messi földről idevándorolt telepések már a legelső vasárnapon pap vezényletével mondhatták el a Miatyánkat és a Hiszekegyet az új környezetben.

Sajnos ehhez hasonlóan az elkövetkező évek során nem sokszor került sor. Emiatt a falu elöljárói számos levelet intéztek a megyei püspökséghez és a pesti kormányhoz egy paplak és egy templom felépítéséhez szükséges eszközök biztosítása, valamint egy állandó plébános kinevezése érdekében. Elszántságuknak köszönhető, hogy idővel mindhárom célkitűzésüket sikerült

megvalósítaniuk. Először is a helybeliek önkéntes munkájával elkészült a paplak, ahová megérkezésekor azonnal beköltözhetett a falu első plébánosa. Ignác atya tudta, hová érkezik, ezért az első naptól kezdve nagyon komolyan vette küldetését. Amikor a becskerei pályaudvaron leszállt a vonatról, a rá váró falubeliekkel a városi plébániára hajtatott üdvözölni a püspök urat, majd átsétált a városházára, hogy köszöntse a városi vezetés tagjait, és csak ezután vitette el magát új lakhelyére. A menet kicicomázott lovakkal és bandériummal az élen vonult végig a városon. A faluba való bevonuláskor harangszó köszöntötte őket, majd az egy évvel korábban állított keresztnél, ott, ahol Borka néni botjára támaszkodva bevárta az első telepeseket, Ignác atya misét mondott az igére éhes falusi lelkeknek.

A plébános már másnaptól kezdve délelőttijeit többnyire a városban töltötte, ahol leginkább a falu ügyes-bajos dolgait intézte, mindenekelőtt a templomépítéssel kapcsolatban felmerülő gondok megoldása miatt kilincselte irodáról irodára, az egyik hivatalból a másikba. Az ő vezetésével épült fel az elkövetkező három év alatt a falu központjában magasodó templom. A buzgó pap a nap további részében sem bújít be otthonába, hanem a délutáni órákban sorra látogatta a helybelieket, esténként az iskola egyik tantermében misét mondott, azután pedig felkereste a falu két kocsmájában tanyázókat, ily módon igyekezve minél jobban megismerni nyájának tagjait, nem kevésbé: hatást gyakorolni rájuk. Borka nénihez először, egy sajnálatos esemény kapcsán, néhány nappal a századforduló előtt kopogtatott be.

– Ma temettük el szegény Törőcsik Gyurit – mondta a plébános, és az asztalra könyökölve nagyot szippantott hosszú szárú tajtékpipájából.

– Isten nyugosztalja – fűzte hozzá a kemence előtti kissámlin ücsörgő vénasszony.

– A kocsirúd összemarcangolta a beleit. Az orvosok szerint nem volt rá mentség.

– Szörnyű dolog ez...

– Azt mesélik a faluban, hogy maga találta ki a gyomortáj nyomkodását a a belső fájdalmak enyhítésére.

– Az embereknek nem lehet megtiltani, hogy beszéljenek...

– Azt állítja, hogy soha senkinek nem javasolta, hogy nyomást fejtessen ki a fájó hasra?

– Sohasem szabad két különböző esetet összehasonlítani egymással, mert az emberek nem egyformák. Mindig abból kell kiindulni, hogy mindenki másképpen éli meg az örömet, a bánatot meg a fájdalmat.

– Ravasz asszony kend... – jegyezte meg a pap, és egy hatalmas füstkarikát fújt a halványan pislogó mécses köré. – A városi újság gúnyolódik

rajtunk. Azt írja, hogy a megboldogult életerős fiatalember volt, akinél csak az utóbbi időben jelentkezett a lépdaganat, de ahelyett, hogy orvoshoz fordult volna, a helybeli vénasszonyok tanácsára tologatni kezdett egy kocsit a rúd végénél a hasával. Mert ez majd állítólag segít... Tudja mi történt?

36

– Hallottam valamit, de mondja csak el nyugodtan.

– A kocsi kereke tologatás közben egy gödörbe zökkent, a kocsi rúdja meg behatolt a hasüregbe és szétpocskolta szegény Gyurikánk beleit. Hiába szállították a kórházba, másnap visszaadta lelkét a Teremtőnek.

– Bocsássa meg vétkeiket az Úr – mondta halkan az öregasszony.

– Mit lehet az ellen tenni, hogy valami hasonló többé ne ismétlődjön meg? – vetette fel a kérdést a pap, de mielőtt még választ kapott volna rá, máris egy újabbal próbálkozott: – Mit szólna ahhoz, hogy ha hatóságilag betilthatnám magának, hogy vajákossággal foglalkozzon?

– Én semmit... – felelte nyugodtan az öregasszony. – De vajon mit szólnának hozzá az emberek? Talán őket is meg kellene kérdezni...

– Mit akar kend mondani? Mi van az emberekkel?

– Tudja, nem én megyek oda hozzájuk, hanem ők jönnek ide hozzám. Segítséget kérnek, s ha tudok, én szívesen segítek. Maga és én nagyon hasonló megbízatást végzünk: mindketten csodával próbálunk gyógyítani.

– Istenkáromlás a teremtő atyánkba, és annak egyszülött fiába, a mi urunk Jézus Krisztusba vetett hitet kiegyenlíteni holmi kuruzslással! – hördült fel a pap.

– Lehet, hogy a két dolgot nem lehet összehasonlítani, de az biztos, hogy az embereknek mindkettőre szükségük van, ugyanúgy, mint anyára és apára, testre és lélekre, hitre és ismeretekre...

– Ne áltasson azzal, hogy táltosként gyógyít, amikor jól tudom, hogy nem csak betegeket kúrál, hanem sokkal ördögösebb boszorkányságokat is végez!

– Azokkal a sebzett lelket kezelem...

– Hogyan?! Úgy, hogy egy másik lelket sebez meg közben?! Különben pedig mindazok, akik lelki panaszokkal küzdenek, jobb lesz, ha ezentúl hozzám fordulnak! Értette?!

– Én igen, de ezt mondja meg nekik is.

– Kinek?!

– A lelki kínokkal küszködő embereknek.

– Meg is mondom! Ők ezentúl énhozzám jönnek, a testi fájdalomtól szenvedők pedig majd orvost hívatnak maguknak. Isten engem úgy segítjen! – dörmögte Ignác plébános, azzal felemelkedett hokedlijáról, és egy hányavetin odavetett *Istenáldja!* kíséretében magára hagyta a vénasszonyt.

Annak ellenére, hogy szóban igen erélyesen a tudományos módszereken alapuló gyógykezelés mellett szállt síkra, amikor néhány évvel később

a város tovább drágította a falu lakossága számára így is magas orvosi díjazást, Ignác plébános nem használta ki a becskerekeli előkelőség előtt addigra jelentősnek mondható tekintélyét, hogy a falubeliek érdekében szóljon. Nyilván úgy ítélte meg, hogy hosszú távon jobb lesz nem ujjat húzni a városi urasággal, holott biztos tisztában volt nyájának egészségügyi és 37 gazdasági problémáival, hiszen az emberek inkább belepusztultak a betegségekbe, mintsem orvost hívtak volna. A szomorú helyzetet tetőzte, hogy a halottak zöme gyerek volt. A ragyogó milleniumi ünnepek utáni esztendőben a faluban elhalálozottak átlagéletkora ritkán haladta meg a húsz évet, de olyan esztendőt is feljegyeztek, amikor ez tizenkét év alatti volt. Nem csoda tehát, hogy a többször kihirdetett papi tiltás ellenére, a rázorultak továbbra is felkeresték Borka nénit, aki hozzájuk hasonlóan szintén nem sokat adott Ignác atya figyelmeztetéseire. Szerencséjükre emiatt nem ütköztek különösebb ellenállásba a plébános részéről, akinek abban az időben a boszorkányságoknál sokkal veszélyesebb ellenféllel kellett szembenéznie.

Rúza Lajos tanító az általános népnevelés elkötelezett híve volt. Az ifjúsági egyesület vezetőjeként különböző témákban szabad líceumokat szervezett a faluban. A városból és messzebről érkező tanárok és mérnökök többek között a növények életéről, az állattenyésztésben alkalmazott új módszerekről, irodalomról és történelemről, földrajzi alapfogalmakról és Darwin evolúciós elméletéről tartottak előadásokat az egyre tömegesebb összejöveteleken. Nemegyszer többben voltak jelen egy-egy előadáson, mint az esti misén, ami sehogyan sem tetszhetett a tekintélyelvű plébánosnak, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a lakossági fórumok népszerűségével párhuzamosan nőtt Rúza Lajos tanító befolyása is a faluban. Ignác atya ellentámadásra kényszerült: prédikációiban naponta emlékeztetett a líceumon való részvétel veszélyére a lelki egészségre nézve, mert – mint mondta – az ott elhangzó mocsok mindenekelőtt arra hivatott, hogy befeketítse az emberi lelket és zavart keltsen a fejben; kisebb létszámú összejövetelek esetén furkós bottal terelte szét a jelenlevőket, tömegesebb rendezvényeken pedig sokszor nem átkodott odatelefonálni a városi csendőrségre, hogy a fennálló rend megbolygatásának veszélyére hivatkozva, karhatalmilag ossz-lassa fel az új ismeretek birtokba vételére vágó embercsoportot.

A plébános erőfeszítése nem maradt eredmény nélkül. Rúza Lajos két év után lemondott tisztségéről, tanítói munkahelyéről és elköltözött a faluból. Lépését a telepen elterjedt bűzös levegő elviselhetetlenségével indokolta, ami megítélése szerint nem teszi lehetővé az általa megálmodott szabad élet megvalósítását. Mint az iskolaigazgatóhoz intézett beadványában fogalmazott: ennek az undorító légkörnek az egyetlen kútfeje a tekintetes plébános úr.

Ignác atyát nem igazán rázta meg a kiebrudalt tanító véleménye. Amikor az iskolaigazgató felolvasta neki a rá vonatkozó sorokat, a győztes nagyvonalúságával csak annyit mondott, hogy meg kell adni a vesztesnek a zsörtölődéshez való jogát.

38 – Furcsa egy alak maga – mondta neki Borka néni, amikor az ambíciózus népnevelővel való sikeres leszámolás után Ignác plébános visszatérve eredeti tevékenységéhez, ismételten felszólította arra, hogy hagyjon fel a vajákossággal, mert máskülönben neki is kiteszi a szűrét a faluból. – Amikor az emberi test gyógyításáról van szó, ön a tudomány oldalán áll, de amikor ugyanaz a tudomány veszélyezteti az ön nimbuszát és állását, akkor már ellenzi azt. Mit néz rám ilyen furcsán?! Azt gondolja, hogy nem tudom, mi történik a faluban?! Énelőttem nincsenek titkok! Tisztelendő atyám, annyit szeretnék mondani magának, hogy jobb lesz, ha mihamarabb megbarátkozik a gondolattal, hogy egy letűnőfélben levő kor képviselői vagyunk mindketten. Ez az új század, amelybe beléptünk, egészen másmilyen lesz, mint az, amelyiket mögöttünk hagytunk. Higgyc el nekem, hogy ebben az új korban már nem sok szüksége lesz az embereknek a magunkfajtákra. Egy hang a fülemben azt súgja, hogy kitalálnak majd maguknak mindenféle csodagépeket meg démoni szerkentyűket, amelyekkel helyettesíthetnek bennünket...

* Részlet *A boszorkány botja* című regényből.

BLOOM

a lépcső tetején várom
magam szédül a fáradt
gyermek a perc lüktet
és nyomaszt szokott mód

fordul a kerék dohos
pincében a film képtelen
pereg szennyvíz és nyári
oltalom csikló harmata a

pékségből fullasztó huzat söntések
ájult teraszán a medence
klóros sóhaja benzinfüsttel kísérő
csónakok gyorsan ki a

fényre mozogni lélegezni megint
még fenn a hold
ébredő galamb mállott glóriája
anyám búcsút int s

nevet kezéből kínál éretlen
vadgesztenyét hullat a száraz
nyári ég

40 Kontra Attila KRAFTWERK-LELTÁR

gerjesztő jel. sávszűrők.
konzummodell címlapon.
próbababák sétálnak át
a metropoliszon. mondd:

túl azon az amplitúdón
hol emberi a hordozó jel
más frekvenciahatárt
ismersz-e? ez a vocoder.

az energia hangja szól
ha autópályán utazom.
fahr'n fahr'n fahr'n auf der
autobahn. a nyugalom

helyett fém a fémen.
klíng klíng: művi zörejek
– nem afféle lágyzene –
a hangszerek itt vascsövek.

sellafield-i erőműben
hetvenötös bakelit (s év-
ente 7,5 tonna plutónium)
idézi madame curie-t.

négy robot a tour de france-
on. A-B-C-D vitamin.
ralf-karl-wolfgang-florian
töprengenek valamin

s a trans-europe express
fülkéjében hazamenet
düsseldorfig kattognak
a perszonálkompjúterek.

A „könyvek egymással beszélgetnek”¹ – mondja Umberto Eco.

Egy néhány éve megjelent regényt, Lovas Ildikó *Spanyol menyasszonyát* olvastam, s már a vége felé tartottam, amikor ráakadtam valamire. A regény női regény, s nem csupán azért, mert szerzője nő, de a benne szereplő történetek is női történetek, női szempontból, női hangon elbeszélve. Erre is utalhat a könyv alcíme: „Lány, regény” (ami persze azonnal jelzi is: amit olvasunk, az minden, csak nem *lányregény*).

Szűcs Balázs Péter 41

SZÉLJEGYZET

A regényben egy ábrándos, érzékeny és sebezhető nő (Csáth Géza felesége, Jónás Olga) elképzeli magának egy fiatal férfit, akibe akár bele is szerethetett volna. Vagy legalábbis úgy véli. Személyesen persze nem ismeri a férfit, nem is ismerheti, mert az halott, csak a leveleit olvasta. A levelekben azonban „annyi megértés, szomorúság és titok lappang. Annyi.”² Az egyikben ez áll: „Csak olyan szaggatottan, töredezetten, összefüggéstelenül, képtelenül, rendetlenül írok, ahogy eszembe jut; és az írásom is olyan, mint én magam.”³ A nő úgy véli: „Olyan, mint az áprilisi ég.”⁴

A regényben idézett levél nekem azonnal ismerősnek tűnt. Ismertem, vagyis emlékeztem rá valahonnan. Rövid időn belül és kevés kutakodás után meg is találtam a keresett szöveget, méghozzá Szerb Antal *Naplójegyzetek*⁵ című kötetében. A szöveg az *Írni akarok*⁶ címet viseli, s 1917 októberében keletkezett, tehát egy igen korai Szerb Antal-írásról van szó (éppen ezért itt még ne is keressük az ironikus és szellemes Szerb Antalt). A többek közt Babits hatását („úztön-űz a rém” – *Az örök folyosó*) mutató írás nem csupán keletkezési idejét tekintve (mint „korabeli” szöveg), de hangulatában is illik a *Spanyol menyasszony* (pontosabban a Csáth Géza–Jónás Olga-fejezetek) világához.

A regényben az említett szövegrészen kívül található még néhány további, szintén a *Naplójegyzetek*ből származó mondat⁷ – ezeket a mondatokat a Szerb Antal-kötetben az alábbi lábjegyzet kíséri: „Szögletes zárójelben 6 sor gyorsírási szöveg megfejtése. A kipontozott részek megfejthetetlen szavakat jelölnek.”⁸ (Egyébként azt gondolom, hogy a korai Szerb Antal-naplók nehezen megfejthető gyorsírási szövegeinek rekonstrukciója alapján semmiképpen sem kellene messzemenő következtetéseket levonnunk Szerb Antallal kapcsolatban.) A *Spanyol menyasszonyt* olvasva mindenesetre nekem úgy tűnt,

hogy mind a megfejthető, mind a megfejthetetlen szavak egész jól feltalálták magukat – új környezetükben is.

42 Az igaznak tűnik tehát, hogy „a könyvek egymással beszélgetnek”, ám azt már nem olyan könnyű megmondani, hogy mely könyvek lennének a dialógus résztvevői. Arról már nem is beszélve, hogy a dialógusnak hányféle változatát különböztethetnénk meg (példaként elég ha Cervantes *Don Quijotéjára* gondolunk: a *Don Quijote* és a lovagregények közti párbeszéd nem ugyanolyan, mint az, amelyik a *Don Quijote* első és második része között zajlik, s mindkettő eltér attól, amit Borges a *Pierre Ménard, a Don Quijote szerzőjében* mutatott meg). A könyvek közti párbeszéd megteremtésében lényegi szerepet játszhatnak az olvasó felfedezései is; ezzel összefüggésben írt Roland Barthes *A szöveg öröme* című, mára már klasszikussá vált munkájában *cirkuláló emlékekről*⁹. Ahogyan Montaigne az *Ugyanazon szándék különféle következményei* című esszéjében megfogalmazta: „Egy jószemű olvasó gyakran más tökéletességet fedez fel mások írásaiban, mint amelyeket szerzőjük megalkotni szándékozott vagy észrevett volna, és amely gazdagabb értelmet és arculatot kölcsönöz nekik.”¹⁰

1 Umberto Eco: *Széljegyzetek A rózsza nevéhez*, In: Umberto Eco: *A rózsza neve*. Fordította Barna Imre, Európa, 2008: 583–617; 617.

2 Lovas Ildikó: *Spanyol menyasszony* (Lány, regény), Kalligram, 2008: 285.

3 Lovas Ildikó, i.m.: 277.

4 Lovas Ildikó, i.m.: 280.

5 Szerb Antal: *Naplójegyzetek (1914–1943)*, (Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Tompa Mária), Magvető, 2001

6 Szerb Antal: *Írni akarok* (1917. október), In: Szerb Antal, i.m.: 29–31. (A szöveg a *Spanyol menyasszonyban*: Lovas Ildikó, i.m.: 277–280.)

7 Lovas Ildikó, i.m.: 275.

8 Szerb Antal, i.m.: 51.

9 Roland Barthes: *A szöveg öröme* (Fordította Mihancsik Zsófia) In: Roland Barthes: *A szöveg öröme*, Osiris, 2001: 75–116; 96.

10 Michel Eyquem de Montaigne: *Ugyanazon szándék különféle következményei*, In: Michel Eyquem de Montaigne: *Esszék*. Első könyv. Fordította Csordás Gábor. Pécs, Jelenkor, 2001: 165–175; 169.

„A szabadság foka ebben a városban mindig is picinyke volt.”

Majdnem húsz évvel korábbi mondataimmal nem sokat tudok kezdeni. A közben halmozódó tapasztalat nem csak áttetszővé teszi őket – direkt nem akarok felszíneset mondani –, hanem egyenesen butácskává.

A tapasztalat, amiről a nagyanyám olyan dölyfösen tudott beszélni, kis szarosnak nevezve engem, akinek arra, hogy saját gondolatai vagy véleménye legyen, semmi joga sincsen, arra pedig, hogy felemelje a hangját ezek védelmében, végképp nincsen joga.

– Te, kis szaros, te nem emelheted fel a hangod, mikor azt sem tudod, mi az élet!

Ennek igazságtartalmával nem szállhatunk szembe, mivel cáfolni csak tapasztalati úton, megélt évekkal tudjuk, tudnánk. Aztán, mire megéljük, eltelik közben húsz-harminc év, és rájövünk, hogy nincs mit cáfolni.

Mondjam neki, miközben a már reggel is rekkenő hőségben öntözi a muskátlit és a pistikét, hogy igazad volt, bár azon sercintve hozzám lökött három szó, a „te, kis szaros”, kapcsán pontos volt a megérezésem: megvetés, gyűlölet, harag volt benne.

Az érzések felismeréséhez nem kell tapasztalat.

Ez is egy tapasztalat.

„Tulajdonképpen a szabadság foka olyannyira picinyke, hogy szinte nincs is. Vagy mondjuk inkább úgy, a szabadság legmagasabb, elérhető és tolerált foka az, ha úgy élsz, hogy nem történik veled semmi.

Már a *Pacsirta* szüleinek is komoly gondja adódott abból, hogy néhány napra magasabbra állította a fokmérőt. Hildának meg – hasonló szertelensége miatt – apja öngyilkosságának terhét kellett magával vinnie.”

Minden városban azonos a szabadság fokmérőjének (olyan rézlemez, amellyel a földön a helyek távolságát mérik. Folyamatos szeszfokmérő edény, melyet a hűtő berendezés kifolyó csövére kell szerelni. Stb.) beosztása.

A hozzánk való viszonyulást nagyrészt az irántunk táplált érzelmek határozzák meg. Amit pontosan fel tudunk ismerni: rokon- és ellenszenvek közt hányódunk a gimnázium első osztályától az első gyerek megszületéséig. Gyilkos indulatok feszítik a kisvárosi utcákat, így képzeltem. Csak azt nem tudtam, hogy a világ minden utcáját. Ehhez kellett a tapasztalat, az időközben letelő húsz-harminc év.

Lovas Ildikó 43

A BODZA ILLATÁBAN – FILOZÓFIAI FOKMÉRŐ

Before/after (2.)

Egyszerre járok az időben a huszadik század nyolcvanas éveinek közepén és kilencvenes éveinek végén, a *Pacsirta* szüleiéről írok, de közben magam látom a helyükön, én vagyok a karámból kitörni akaró Vajkay, a macskaköveken az én cipősarkamtól kopognak a lépteit. A regényre rátaláló
44 gimnazista ziháló tapasztalata az életről: a szabadság foka a vidéki városban oly alacsony, hogy szinte nem tapintható. Klinikai hullá.

Ugyanakkor egy november végi estén kopogok a korzón Vajkay Ákos lépteivel, az Opera kölnit használó szerkesztő ajtót nyit, korcs kuttyája a lábam körül, soha nem fogunk egyetérteni, vadul akarom a magam elképzeléseit, tátongó úr a tekintetében, hordának lát, primitív támadónak, körülötte a falakon szekrényei Kosztolányi és Csáth kézíratait rejtik.

Megbántom, szándékom ellenére.

Te, kis szaros – látom, hogy ezt mondaná legszívesebben, ha nem volna szerkesztő.

Pedig kedvelem, értékelem a tudását, bogarasságát, furcsaságait, egy sziget ebben a vidéki pocsolyában – a kilencvenes évek vége.

Ki emlékszik még egy letűnt századra?

„És akkor jön egy ismerős, kacsázva siet valamelyik barátnőjéhez, és hazugságokat állít arról a költőről, akinek versei lehet, hogy középszerűek, de az biztos, hogy senki nyakának nem szegezett borotvát. Csak éppen másként él. Egyetlen öltönyben járja a várost, ósdi táskájában könyvek tömege, fejében a legmerészebb filozófiai fogalmak állnak rímbe, és ha éppen nem valamelyik újság szerkesztőségében próbál beszélgetést kezdeményezni Hellerről vagy Lukácsról, akkor otthon ül, és szorgalmasan gépeli a dolgait. Ekkora szabadságot pedig senki nem engedhet meg magának ebben a városban. Ha mégis, akkor gyilkosságra készülődik. Az én műtszerű, bodzaillatú városomat szétrobbantották ezek a mondatok. Pedig egy egész évet kell mindig várnom, hogy belevessem magam, a városba, aminek léteznie kellett. Erről bizonyítékok szólnak.”

Amit leírtam, annak semmi köze sem volt a valósághoz, oly vakon él az ember, fiatalságában oly sebezhető. Nem lát, csak amibe kapaszkodik, hogy felszínen maradjon, azt érzi biztosnak.

A költő, akiről a szövegben szó esik, nem azért vált számkivetetté, mert nem fürdött és iszonyú büzt árasztott maga körül, még csak nem is a szájából áradó odvasság riasztotta el az embereket, bár a filozófusnő nevének említését a vidéki város magyar köreiből kevesen értékelték (én a kevesek között voltam), hanem azért, mert valóban megtámadta a nőket.

A szerkesztő és a költő, mindketten nagyjából egykorúak a nagyanyámmal és a filozófusnővel, akit a költő emlegetett legtöbbet mifelénk. Nyugodtan állíthatjuk, két dolog iránt érzett mély és oszthatatlan tiszteletet: a macskák és a marxista filozófia iránt, három név mindig a száján volt, mint valami titkos ima.

Álom a szerelemről

*Az én álmom / cirnos cica / az ő álma / a női vágy / miért akarsz / nő
is lenni / sokkal szebb vagy / e bundában / maradj cica / bársony álom
/ álom szépen e / holdas világon / bársony szíved / az én
/ álmom / bársony élet / a világom.*

45

Nem hittem volna, hogy bárhol ráakadhatok valamely versére, de tévedtem, a versekmszek elnevezésű oldalon többre is ráakadtam, a Valentin-napiak közelében.

Számos kéziratát őriztem, soha nem féltem tőle, csak valami furcsa érzés kerített a hatalmába, amikor ketten voltunk a szerkesztőségi szobában, a bűzre fogtam. Akkoriban született ez a szöveg, melyben most újra járok.

A szerkesztő és a költő.

A szerkesztő a lágyan omló Opera kölni felhőjében, mindig kifogástalanul öltözve, nyakkendő és zakó, kopasz fején táncolt a fény, szerették őt a kéziratok, amit ő vad ragaszkodással viszonzott, ehhez is idő kellett, hogy megértem: a kéziratoknak vannak érzelmeik és választanak maguknak helyet, embert, sorsot.

A sors talán túlzás, de az, hogy éreznek, bizonyosság.

A költő pecsétes, koszos ruhájában, zsíros kalapjában, rendetlen, őszülő hajjal és hatalmas táskával róttá az utcákat.

Mindketten ugyanabban a szerkesztőségben dolgoztak, miután visszajöttek Goli otokról. A költő 1948 és 1952 között, a szerkesztő 1949 és 1951 között volt a kopár sziget rabja.

Egyszerűen akartam közölni ezt aényt, feltűnés nélkül, ahogyan ők kezelték. Mivel nem beszélhetek róla, megtiltotta az, aki odavitte őket, nem volt túl nehéz nem feltűnősködniük ezügyben. Akkor is tudtam, hogy ott jártak, amikor az eredeti szöveget írtam, most, majdnem húsz évvel később ugyanazt érzem, amit akkor elhallgattam: kiszolgáltatottságot, dühöt, vad haragot.

„Fáradt vagyok és zavart. Talán annak a kellemetlen ismerősömnek van igaza, és a költő mégiscsak borotváról álmodik rímek helyett. Ebben a városban minden előfordulhat, mert nem lehet tudni, mely periódusát éli éppen: a látomásost vagy a bánygút. Szeretném, ha ez utóbbi lenne soron. Mert akkor a pletyka sározta be a nemeslelkű, filozófia-rajongó költőt. Legyen így, mégha középszerű verseket eredményez is a sárga homok, por bánygú-periódusa. De akkor is egy hős ez a költő, mert úgy él, hogy történik vele valami. Úgy él, ahogyan *Pacsirta* apja szeretett volna, és ahogyan Hilda is akart élni – egy öngyilkosság gyötrő súlya nélkül.”

Te, kis szaros – sereintem megvetőn, nincs bennem megértés. Pedig emlékszem még a fájdalomra, amit ezekben a sorokba rejtettem. Volt persze

valami szép is abban a kitesztottságban, amiben a napjaim múltak, de az is lehet, hogy csak az idő teszi kevésbé élessé az emlékek kontúrját.

Viszont bizonyos, hogy nem volt tekintetem a leglényegesebbre, hiányzott hozzá a tapasztalat, ami abból fakad, hogy emberek közt

46 élünk.

Arra gondolok, hogy a költő, aki nyomdásznak tanult Budapesten, mielőtt megjárta volna a kopár szigetet, beleszeretett a filozófusnőbe és egy életen át hűségesen imádta. Az ideológiai azonosság és a társadalmi különbségből fakadó női gög más magyar költővel is elbánt.

„Még egy politikai hibám vonult végig egész pályafutásomon. Ez a pártmunkások lebecsülése. Miután éppen a párt jóvoltából volt alkalmam arra, hogy egész időmet a tanulásnak szenteljem, gyakran felülről kezeltem olyan elvtársakat, akik ha kevesebb filozofiatörténeti munkát olvastak is, de mindig egész tevékenységüket a párt mindennapi munkájának szentelték.”

Amikor elolvastam ezt az 1959-ben született szöveget, nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy a költő is ennek az értelmiségi gögnek vált áldozatává.

„A vajdasági magyar közvetítés komoly szerepet játszott abban, hogy kijutottam a világ szellemi fórumaira” – aláhúzva találok a könyvben, amit többször, lelkesen olvastam. „Dési furcsa, szégyenlős ember volt, rengeteget olvasott, a lakása zsúfolásig tele könyvekkel. Kommunikációra nemigen képes, nem is tudom, hogyan vészelte át a jugoszláviai háborút, s ma miből tud megélni.”

A költőt az a hetilap istápolta, ahonnan nyugdíjba ment. El is temette. Nem csak a marxizmustól, hanem a baloldali gondolkodástól is igen távol álló hetilap.

Ahol a pluralizmust a nemzet szóval helyettesítik be.

Ebben a hetilapban nyoma sincs az értelmiségi erkölcsi szigorúságnak, ami mindig balról előz.

– Te, kis szaros – hallani vélem a nagyanyám hangját, aki, miközben letépi az elvirágzott muskátlit és az erős virágszag, a muskátli semmivel össze nem téveszthető, átható illata betölti az apró, a reggeli nap fényében fürdő teraszt, óvatosan csóválja a fejét, a fölöttünk elmúlt évtizedek alatt lassan megszokta, hogy én is tudok valamit, ha pulóvert kötni és nadrágszárát fölvarrni nem is.

„A szabadság foka ebben a városban mindig is picinyke volt.” Ezt írtam le abban a szövegben, majdnem húsz évvel ezelőtt, miközben a mondatokban, akár a koldusszarban, volt minden, válogatás nélkül kerültek egymás mellé hőseim: Kosztolányi regényhősétől a marxista filozófuson át az igazi, nemes vágású kapitalistáig. Észre sem vettem, hogy amit a városról írok, az a hetilapra vonatkozik, éppen arra, amelyikkel hadban álltam, vitatkoztam,

amit erkölcsileg (tehát balról) megelőztem, mert túlságosan élesnek tartottam és nem elég tétegezettnek az ítéleteiket.

És mindeközben nem vettem észre, hogy nem zavarják el az amúgy nyugdíjas filozófust, teát adnak a kezébe, szellőztetnek utána, minden héten begépelik és megjelentetik az írásait, kerülgetik, mint egy 47 sánta széket, vergetik a vállát, arrébb tolják, mint egy halom kéziratot. „Nem vonul át többé a főtéren, végig a könyvkereskedések utcáin, a Hét Naphoz vezető úton, ütött-kopott táskáját cipelve – mint valami múltból itt felejtett ószeres –, táskája mélyén könyvritkaságokat, izgalmas folyóiratokat, titokzatos fénymásolatokat őrizgetve... Ezeket osztogatta az arra érdemeseknek... [...] nagyon büszke volt a Lukács Györggyel készített interjúra, amely 1970-ben hetilapunk újrészében jelent meg. [...] Azóta jócskán eljárt az idő a marxista filozófia és Lukács György fölött, ám a nagyinterjú a maga korában kiemelkedő teljesítmény volt, Sava Babić melegebben lefordította szerb nyelvre, és a Borbában, majd több folyóiratban is megjelentette, később az újvidéki Forum könyv alakban is kiadta.”

Csak most, hogy visszabotorkáltam abba a húsz évvel ezelőtti szövegbe, most látom, hogy a nemzeti oldalhoz tartozó hetilap mint filozófustól búcsúzott tőle.

A napilap pedig, ahol a nemzetet a pluralizmus szóval helyettesítik be, azt írta, hogy filozófiai kérdésekkel is foglalkozott szépirodalmi munkássága mellett: „Ezeket a munkáit is (a filozófiai) figyelembe véve, sok művet hagyott hátra. Az irodalomkritikára vár ezeknek értékelése és rendszerezése.”

„Minden városban azonos a szabadság fokmérőjének (olyan rézlemez, amellyel a földön a helyek távolságát mérik. Folyamatos szesz-fokmérő edény, melyet a hűtő berendezés kifolyó csövére kell szerelni. Stb.) beosztása.” Most ezt mondom annak a kis szarosnak, aki a korábbi szöveget írta, aki a huszadik század kilencvenes éveiben azt hitte, a városoktól függően van több és kevesebb szabadság, de ennél, ami ebben a vidéki városban mérhető, mindenképpen több van a tartományi fővárosban.

Oly fájdalmas és mégis szép belátnom, hogy tévedtem.

Csak a körülmények, amelyek rádöbbsentettek, a kellenél élesebb kontúrral bírnak. Belevágnak a lelkembe. Eredetileg ugyanis, azt akartam megírni, hogy a szabadság fokmérője nem a városban, hanem az emberben van, ezt akartam volna pontosítani azzal a majdnem húszéves tapasztalattal, amire szert tettem az eredeti szöveg megírása óta. És kicsit védeni, óvni, megvédeni mindazt, ami ideáimból megmaradt. Végül is az 1959-ben született, önkritika nélkül egy kiváló elme nem szabadulhatott volna meg a középiskolai munkától. „Nagy segítség volt hibáim felismerésében, hogy ezt az

utolsó esztendőt középiskolában töltöttem, ahol a kis pártcsoport áldozatos hétköznapi munkájában egész kézzelfogható valóságában tárultak elém azok a nehéz feladatok, melyeket a kommunistáknak hazánkban meg kell oldaniok...”

48 És az emberben időnként összezsugorodik. Ezt érték el a kommunisták, összezsugorították az emberben a szabadság fokmérőjét azzal, hogy bizonyították: nem elegendő a tehetség és a teljesítmény a sikerhez. Pórére kell vetköztetni a lelket, az talán elegendő lesz. Ugyanakkor nem lehet tudni, hogy valóban az lesz. Erre nincs garancia. Csak a megélt évek mutatják meg, visszafelé. „Kérem az elvtársakat arra, hogy segítsenek hibáim kijavításában. Tudom, hogy anélkül, hogy a párt aktuális ideológiai harcaiban részt vennék, marxista filozofus nem lehetek. Szeretném, ha megmondanák, mivel tehetnék bizonyosságot – nap napi pártmunkámon kívül – elhatározásom őszinteségéről. (Szívesen megírnám pl. etikai jegyzetem ön-bírálatát, ha erre szükség mutatkoznék.)”

Szerettem volna, most, hogy már nem vagyok kis szaros és ezzel együtt vélt/valós igazságok harcosa, megírni, hogy az ember akkor képes önmaga megalázására ily módon, ha biztos abban, hogy ennél rosszabb is volt.

És mert nem vagyok már kis szaros, és ezzel együtt vélt/valós igazságok harcosa, tudom, hogy a kommunista haláltáborok ténye nem enyhíti és magyarázza a félelmet. Nekem ezt meg kell értenem, különben hogyan lehetnék katolikus?

És meg kell értenem, hogy a *Pacsirta* szerzője csakis azért kerülhet vissza a maga helyére, mert bizonyíthatóan nem állt közel a Horthy-korszak politikai vezetéséhez.

A nagyanyám dühösen horkant, a kistradonováci tanyákon ma is köpnek egyet, ha bárki kétségbe vonja azt a sérelmet, ami rajtunk esett a kommunisták miatt. Nehogy már, mondják, a Horthy legyen a nagyobb bűnös.

Méricskéli az ember a bűnt, ilyen a természete, a katolikus lélek megszokta, húsz Üdvözlégy vagy tíz Miatyánk és van megbocsájtás.

Nehéz lehet azoknak, akik nem ismerik a megbocsájtást.

Vagy nem olvasták azt a mondatot, hogy „az 1918. évi békecsinálók alap gondolata, hogy Ausztria-Magyarországot fel kell osztani, és a nyelvi határok és önrendelkezési jog alapján nemzeti államokat kell létesíteni, teljes-séggel jó volt. Az volt a katasztrófa, hogy a békecsinálók nem követték saját alapelveiket.”

Vagy úgy tesznek, mint akik nem olvasták.

Ami olyan, mint a nemzet feletti pluralizmus, kényelmes ruha, mindig ahhoz alakul, aki viseli.

„Oly fájdalmas és még szép belátnom, hogy tévedtem.

Csak a körülmények, amelyek rádöbentettek, a kelleténél élesebb kontúrral bírnak. Belevágnak a lelkembe.”

– Te, kis szaros, hogy volna valamely városban több, másiban kevesebb szabadság? De ha ilyen előfordulhat, akkor nem éppen ebben a vidéki városban kellene észrevenned – kiabálhat rám joggal a nagyanyám és a költő meg a szerkesztő –, ahol a marxista filozófus költőt a jobboldali, mások megfogalmazása szerint polgári hetilap tartotta életben és egyedül az búcsúztatta azzal, hogy filozófus volt. 49

Talán tudták, hogy elbánt vele a szerelem, valamikor a huszadik század negyvenes éveinek második felében, amikor megismerte a filozófusnőt, korának egyik meghatározó elméjét, aki maga sem felejtette el a „szégyenlős embert”, akiről elképzelni sem tudja, miből tud megélni. Elképzelhető, hogy ebből a viszonzatlan szerelemből tudott megélni, mozdulatlanul, évtizedeken át ugyanott, ugyanabban a lakásban, kétszáz kilométerre Budapesttől, könyvek, macskák és bűz között, érzéseinek feneketlen kútjába vágyott zuhanni, borotváját azért tartotta táskájában, hogy bármely pillanatban elvágghassa a kötelet, mely őt megtartotta a peremen.

Új Forrás 2012/2 – Lovas Ildikó: bodza illatában – Filozófiai fokmérő Before/after (2.)

Csáth Géza neve az utóbbi években leginkább ifj. Brenner Józsefként hangzik el irodalomtudományi diskurzusokban, gyerekkori, saját rajzaival illusztrált naplójának kiadása kapcsán, mely kötetek 2005-ben, 2006-ban és 2007-ben

50 Szarvas Melinda

(CS)ÁTHAJLÁSOK

Lovas Ildikó *Spanyol*

menyasszony című regényének

és Csáth Géza naplójának

kapcsolódásai

jelentek meg Szabadkán.¹

E műfaj egyre bővülő szakirodalmi is hozzájárult ezen kiadványok feldolgozásához, elemzéséhez, ám ezek a szövegek műfajiságukon túl további jelentőséggel is bírnak. Írók külön kötetben megjelenő naplójának szépirodalmi jellege önmagában is izgalmas kérdés lehet, még érdekesebb azonban az, hogyha a helyzet fordított, vagyis egy eredendően szépirodalmi mű hozható kapcsolatba egy emlékirattal, illetve annak műfajával. Lovas Ildikó, kortárs szabadkai író nő meglehetősen egyedi módon olvassa újra Csáth Géza naplóját harmadik regényében, a 2008-ban megjelent *Spanyol menyasszonyban*.²

A műben – ahogy a két korábbi Lovas-regényben is³ – két elbeszélő szólam jelenik meg, mindkettő női elbeszélő, egyikük egy fiatal, egyetemista lány, másikuk pedig egy megromlott házasságban élő asszony, Csáth Géza felesége. Dolgozatomban a regénynek ezutóbbi elbeszélő szólamát fogom vizsgálni. Olga alakja valóban leginkább Csáth Géza naplójából ismerhető, Lovas is az ott leírt eseményeket fogalmazza újra, ugyanakkor, mivel ez az újrafogalmazás Olga szemszögéből történik, a (részben⁴ a) naplók alapuló szöveg szükségszerűen erősen fikcionalizált lesz. „Az ilyesmi nem is könnyű: nem könnyű a valóságot úgy elmesélni, hogy hihető is legyen.” Az idézetben megfogalmazott írói dilemma a Lovas-regény Olga narratívájaként feltüntetett részére tűnik különösen érvényesnek: a Csáth-naplókat alapul vevő szöveg vajon mennyiben tekinthető valóságos eseményeket leíróknak és mennyiben Lovas írói leleményének? Az én-elbeszélés milyen értelmezési módokat, olvasatokat tesz lehetővé, tekinthető-e Lovas regényének Csáthék házasságát bemutató kilenc fejezete Jónás Olga *fiktív önéletírásának*? A Csáth-naplók szövege és Lovas Ildikó regénye között több az áthajlás annál, hogy ez a jelenség szó nélkül hagyható legyen.

Csáth Géza naplójának műfaji értelmezése viszonylag problémamentes, a felmerülő kétségek magával a műfajjal hozhatók kapcsolatba, nem pedig

Csáth Géza naplójának műfaji értelmezése viszonylag problémamentes, a felmerülő kétségek magával a műfajjal hozhatók kapcsolatba, nem pedig

annak Csáth általi megvalósításával. A téma egyik alapvető szakirodalmát megíró Philippe Lejeune a naplót az önéletírással határos műfajnak tekinti, amely mindössze az elbeszélés visszatekintő perspektíváját nem teljesíti, amely kritériummal pedig ő az önéletírás definícióját kezdi, mely tehát „visszatekintő prózai elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyezi.”⁵ Ugyanakkor a szintén Lejeune által bevezetett *önéletírói paktum* a napló esetében is érvényes, vagyis a borítón szereplő szerzői név, az elbeszélő és a szereplő azonossága fennáll. Ami még a napló meghatározásának elengedhetetlen szempontja, az a valósághoz való viszonya, a referencialitása, vagyis igazságtartama. „Aligha van oly szubjektív és oly kevésbé fikatív dolog, mint a napló.”⁶ Ami a naplóíró és az önéletíró még radikálisan megkülönbözteti, az a saját szöveghöz való viszony: utóbbi egységben gondolkodva alkothat, míg a napló vége nem ismerhető az írója számára sem.

A *Spanyol menyasszony*ban Csáth naplói (részben) mint olvasmányok jelennek meg, tárgyként, amiket a szadista férj olvastat feleségével. Különösen a gyerekkori naplók olvasása során hangsúlyos a fikcióbeli olvasás jelenének és a naplókban leírtaknak az összehasonlítása, vagyis az azzal való szembesülés, hogy Csáth Géza milyen volt és milyen lett. „[N]agyfűlű fiú komolykodó mondatait olvashattam könyvekről, időjárásról, fakutyázásról és más szórakozásról, amiket az apja megtiltott: színházba járás.” Lévén, hogy a fikcióban Csáth még él, a naplók vége, sőt az ő életének (és az olvasó Olgaéának) zárata a feleség számára értelemszerűen nem, Lovas Ildikó olvasói számára azonban ismert. Így Lovas keze is meg volt kötve bizonyos értelemben, s nem is tér ki az adott forgatókönyv elől, ír Csáth Géza Olga elleni és öngyilkos merényletéről is. Sőt, az eddigi elemzések által kizárólag a női sors metaforájának tekintett, a *Spanyol menyasszony*ban igencsak hangsúlyos július 22-ei Magdolna-nap sem (csak) a bibliai, bűnös életéből megtért asszonnyal vonható, kissé didaktikus párhuzam miatt szerepel a regényben, hanem fontos tudni, hogy Csáth éppen ezen a napon követte el a merényleteit. Lovas Ildikó regénye hivatkozásokban, rejtett utalásokban nagyon gazdag, így ezt a dátumot kizárólag úgy értelmezni mint „a kegyelemmel és megbocsátással kapcsolatos spekuláció”,⁷ félrevezető, vagy legalábbis felületes megállapítás.

A Csáth-naplók megismerésének sorrendje jelentősen befolyásolhatja azok hatását, hiszen „a korai Csáth-naplókat nemcsak az életrajz s ezen belül a csáthi élet tragikus lezárulásának eléggé részletetekbe menő ismeretét követően, hanem az időrendben előbb napvilágot látott későbbi naplók meg-hökkentő részleteinek ismeretében is vesszük a kezünkbe, kezdjük olvasni.”⁸

Azáltal, hogy a *Spanyol menyasszony* világában Olga még élőként ismeri a beteg Csáthot, az addig számára ismeretlen gyerekkori naplók olvasása megütközést, meglepettséget kelt, hasonlóan a jelenkori naplóolvasókhöz, akik a naplók kiadásának sorrendjének köszönhetően, nagy valószínűséggel, szintén a morfinista Csáthot ismerik először. Ezek alapján az, hogy „a napló olvasása azért kulcsfontosságú a regényben, mert Olga ezáltal nemcsak saját múltjával, saját emlékeivel szembesül, hanem rádöbben arra is, hogy férje megcsalja, válogatás nélkül közeledik a nőkhöz”, egyszerűsítő indoklásnak tűnik, hiszen a nőügyek lelepleződése mellett legalább ilyen fontos a különböző Csáth-képek egymásmellettisége, valamint az Olga olvasásával megegyező folyamatként tapasztalható jelenkori napló-befogadás.

Csáth naplóit azonban nemcsak a regényben szereplő Olga, vagy a Lovas-regényt olvasó olvas(hat)ta és ismer(het)i, hanem a regényt író Lovas Ildikó is, aki értelemszerűen a regénybeli Jónás Olga *egyik* megalkotója. Olga alakjának megrajzolásában Csáth Géza épp a naplóíró révén tekinthető Lovas társszerzőjének. A Csáth-szövegek hatása olyan meghatározó, hogy Lovas Ildikó a regény Olgáékkel foglalkozó fejezeteinek szókincsét is azokhoz alakítja: például a szeretkezés, vagy a nemi aktus leírására ő is az *áldozat* szót használja, a női nemi szervre pedig a *kehely* erősen eufemizált kifejezést. Hogy a *Spanyol menyasszony* kilenc fejezete akár *fiktív önéletrajznak* is tekinthető, azt a fejezetek megírásának módja indokolja. Lovas Ildikó Csáth naplóiból vett eseményeket fogalmaz újra, nem egyszer a datálást is meghagyva, mint 1913. augusztus 18-a, vagy július 2-a esetében. Ez alapján a Lovas-regényben leírtak referenciája is valós, a szöveg igazságtartama ezeken a helyeken vitathatatlan, köszönhetően annak, hogy egy műfajában is megkérdőjelezhetetlenül igaznak ismert, az önéletrírói paktumot is teljesítő szövegből idéz. Lovas Ildikó esetenként nem is csak *átvesz* Csáth Géza naplóiból, hanem valóban szó szerint, Csáth hangját is meghagyva *idéz*, ahogy például végrendeletét, leltárját¹⁰ is.

A szó szerinti idézeteknél gyakoribb Lovasnak az a megoldása, amikor a Csáthnál olvasható közös élményeket Olga szemszögéből meséli el. A környezet, a szereplők, az esemény megegyezik, de ami különösen érdekes, hogy a leírás is szinte ugyanazokkal a szavakkal történik. Ennek bemutatására most csak két rövidebb és egy hosszabb részt idézek, először a Csáth-naplókból, s utána ugyanazoknak az eseménynek a Lovasnál olvasható verzióját. Az első példában a szereplők azonossága mutatkozik meg: „Míg rendeltem, a kedves Sándor foglalkoztatta Olgát, és ugyancsak ő önfeláldozó módon hagyott magunkra bennünket, amikor megérkeztem. Arra gondoltam, hogy so-hase fogom tudni méltóan meghálálni ezt a jóságát.”¹¹ Ugyanez a szokás Lovasnál a következőképpen olvasható:¹² „Jóbarátjára, R. S.-re, aki mindig

készen állt arra, hogy engem lefoglaljon, amíg ő más nőkre vetette magát, nem gondol.” A második példában a regényben esetenként szükségszerűen alkalmazott függő beszédre hívnám fel a figyelmet: „Aznap el voltam keseredve Olga ellen, valami kellemetlen, kicsinyes csínytet követett el ellenem levélben. Bántott, hogy ennyi fáradtság után még mindig nem sikerült őt megtanítanom rá, hogy mit nem szabad mondani, mik azok a női fogások, amiket nálam mellőznie kellene.”¹³ Lovasnál Olga szemszögéből, korábbi párbeszédbe helyezve Csáth mondatait, így hangzik ugyanez: „Azt mondta, bántja, hogy ennyi fáradtság után még mindig nem sikerült megtanítania arra, hogy mit nem szabad mondani, mik azok a női fogások, amiket nála mellőznöm kellene.” A harmadik példa egy szeretkezésre való visszaemlékezés, a hasonlóság részletesebb megmutatása érdekében ezeket – még úgy is, hogy csak azokat a részeket írom le, melyek azonosak – hosszabban idézem. „Siettünk, és hamarosan a fenyőerdőben kutattunk megfelelő hely után. [...] Leterítettem a zöld kendőt, ő gyorsan lefeküdt, felemelve a szoknyáit. Érezte, hogy a kölcsönös, maximálisan nagy vágy feleslegessé teszi most azokat a szégyenkezéseket és tiltakozásokat, amelyeket egyébként sohase szokott elmulasztani. Elém tárult tiszta, feszes, csipkés nadrágja, jól simuló, áttört, magas harisnyája. A harisnya és nadrág határán a kétujjnyi, széles meztelen combsegmentum. A kis fűző keményen feszülő harisnyatartói azonban akadályozták a bemenetet. Ezeket tehát kikapcsoltam. [...] Ráfeküdtem és átöleltem. A nagy izgalom miatt pár pillanatig várnunk kellett, de amikor gyengéden megsimogatta a paripát, az engedelmesen ágaskodni kezdett, és a gátlások az első fricciók után csaknem teljesen megszűntek, a továbbiakban pedig végképp eltűntek.”¹⁴ A *Spanyol menyasszony*ban a következőképpen olvasható az eset: „A fenyőerdőben, míg együtt voltunk, azt éreztem, hogy a kölcsönös, maximálisan nagy vágy feleslegessé teszi azokat a szégyenkezéseket, amelyeket egyébként sohasem mulasztottam volna el. Elétártam tiszta, feszes, csipkés nadrágomat, jól simuló, áttört magas harisnyám. A harisnya és a nadrág határán a kétujjnyi széles, meztelen combom, felöltözötten a legérzékenyebb részem. A kis fűző keményen feszülő harisnyatartói akadályozták a bemenetet, ezért azokat kikapcsolta [...]. Aztán átölelt és rám feküdt, de nem tudott azonnal tovább haladni. Akkor én simogattam meg, ő pedig a nyakamba fúrta bajuszos ajkát: a piros foltocskáképpen keletkezett.”

A *Spanyol menyasszony* vizsgált kilenc fejezetét azért lehetne naplónak tekinteni, mert – Csáth naplójával összevetve igazoltan – valós eseményekről számol be, melyek Olga személyes életéről szólnak, az elbeszélő és a főszereplő azonos, sőt Olga elbeszélésében még a visszatekintő perspektíva

is adott, így az önéletírás műfaja is szóba jöhet. Ugyanakkor semmiképpen sem lehet megfeledezni Lovas Ildikó személyéről, aki a regénybe *belefogalmazta* ezt a naplót, vagy önéletírást. Épp a szépirodalomba ágyazottsága miatt hangsúlyoztam már a dolgozat elején is ennek a *fiktív* voltát.

54 Lovas Ildikó, ha úgy tetszik, a Csáth-naplók hiányzó felét írja meg.

A naplókban Csáth által leírt, megfigyelt Olga válik megfigyelővé, s e szempont megalkotásával Lovas megmutatja egy lehetséges változatát az Olga által megírható naplónak. „Aki olyan naplót talál ki, amelyet valamely valós személy írhatott volna (és amelyet talán meg is írt, csak elveszett), az nyilvánosan mutogatja tehetségtelenségét, képzelőereje fogyatékoságát és bizonyos tekintetben a másik ember iránti tiszteletlenségét.”¹⁵ Lovas regényét, Lejeune-nel szemben, sokkal inkább tartom egy sikeres, kiemelkedően egyedi és kreatív vállalkozásnak, mely épp azáltal emeli ki az akár lehetséges naplóról Olgát, hogy az ismert íróférfj helyett ezúttal ráirányítja a figyelmet. Abban azonban Lejeune-nek vitathatatlanul igaza van, hogy „egy ilyen szöveg csakis más forrásokból merített információk bevett vagy utánczott formákban való újrafeldolgozása”¹⁶ lehet, de ennek a szöveghasználatnak sem látom a negatív oldalát, hiszen az intertextualitás egy módjáról lehet beszélni. A Lovas-szöveg vállaltan fiktív volta pedig már a borítón is jelezve van azáltal, hogy a *regény* mint műfajmegjelölés rajta szerepel.

A borítóra kiírt, alcímként is funkcionáló sajátos kifejezés egyszerre kínálja a lányregény, valamint a regény kategóriáját is: „lány, regény”. A megadott műfajlehetőségek értelemszerűen csak úgy válhatnak valóban lehetségesekké, hogyha a regényben a szerző mindkettőnek megfelelő megoldásokat alkalmaz. Ezekben a megoldásokban érhető tetten a Genette által az intertextualitás egyik alfajának tekintett paratextualitás, amely a szöveg és a közvetlen környezete közti viszonyt jelöli.¹⁷ A kétféle műfajjelölés a két elbeszélői szólammal válik indokolttá: az elsőhöz tartozhat a lányregény, melynek kliséi a '80-as években átélt randevúk leírásánál jelennek meg, valamint azokban a részletekben, amelyekben Lovas a helyszíneket és az éveket pontosítja. Látszólag a moszkvai olimpia¹⁸ és D. T. vegyesúszó¹⁹ megemlézése is a kronotoposzok megrajzolásához járulnak hozzá, holott ezeknek az eseményeknek a felidézése során fogalmazódnak meg a lányregények naiv tartalmi szempontjai. Legerősebb közhely, amit Lovas említ, a plátói szerelem működése: „Valószínűleg beleszerettem D. T. vegyesúszó-királyba. Egészen könnyű olyan férfiba beleszeretni, akinek magasabbra lendül a lába, mint egy balettosnak. Olyan férfiba is könnyű, akinek megsérült a szeme, de olyanba sem nehéz, aki kopasz. Egyáltalán nem nehéz beleszeretni valakibe.”

Ezzel szemben Olga elbeszéléséhez a borítóról a *regény* műfajmegjelölése állna közelebb. Ez a kategória Lejeune meghatározásai alapján is elfogadhatónak tűnik, hiszen a szereplő neve nem azonos a szerzői névvel,

s önéletírói helyett a regényírói paktum van felkínálva az olvasó számára, épp azáltal, hogy „a könyv 'fikciós' volta fel van tüntetve a borítólapon.”²⁰ Ugyanakkor Olga fejezetei esetében a lányregénnyel inkább párhuzamba állítható nőregény is szóba jöhet mint lehetséges műfaj, de Lovas nem teszi teljes mértékben érvényessé ezt az olvasatot. 55

Nőirodalom kapcsán sokat emlegetett női identitásképző szempont a tükör-szemlélet, vagyis a mindig valaki másban való öndefiníció, ez a másik pedig többnyire egy férfi. A Lovas-regényben azonban e szempontból is érdekesen alakulnak a szerepek. Brenner József-Csáth Géza esetében azt hihetné az olvasó, hogy támaszkodhat az íróról kialakult, kanonizált képre, és inkább Jónás Olga lesz az, akiről nemhogy új, hanem eleve ismereteket szerezhet. Lovas azonban ezt a várakozást felülírja, mikor a testileg-lelkileg roncs Csáth Gézát mutatattja be Olgával, az eddigi-ekhez képest kevésbé misztikus, és a Csáthot körül lengő zseniaura nélküli képben. „Jónás Olga személyes tragédiája nem mesélhető el Csáth nélkül, míg az irodalomtörténet és ráépülő szakralizáló kultusz sokáig elmesélhetőnek tartotta Csáth történetét Jónás Olga nélkül.”²¹ A két Csáth-kép feszültségét remekül érzékelteti a regényben több változatban is megjelenő mondat: „Nagyon féltem attól a férfitől, akihez feleségül mentem, az ország legzseniálisabb férfiája volt, noha mostanra pipaszár lábai, бүдös szája, ritkuló haja és remegő keze mindennek cáfolata lett.” Aki tehát a Lovas Ildikó-regényben új identitást kap a *másik* tükörében, az a legendás Csáth Géza, Brenner József.

Az eddigiek alapján talán úgy tűnhet, a *Spanyol menyasszony* két, élesen különváló elbeszélői hangból, két külön történetből áll, holott erről nincs szó. „A két történet mély rétege [...] nagyon is hasonló: mind a kamasz lányt, majd fiatal felnőtt nőt központba helyező történetyszál, mind Jónás Olga képzeletbeli naplója leginkább a két nő identitáskeresésére helyezi a hangsúlyt.”²² Mindemellett Lovas Ildikó ezt a két világot, noha azok térben és időben is különböznek, azonos motívumok használatával a „felszínen” is gyakran egymásba játszatja. Lovas hasonló megoldásokkal él ekkor is, mint a Csáth-naplók szövegeinek megismétlésekor, ezúttal azonban önmagát idézi, saját irodalmi szerepét megketőzve ezzel, hiszen saját művét alapul véve egyszerre teremt magából *befogadót*, idézettként „elődként” pedig *szerzőt*. Bár a *Spanyol menyasszony*-ban a két élet különböző helyszíneken és időben zajlik, Lovas ugyanazokkal a környezeti elemekkel „ülteti be” a tereket: „Estéknként zenekari próbáról érkezett és várt rám a lila és sárga bársonykákkal teli parkban.” A fiatal egyetemista lány világa mellett Olgáék környezete is ugyanígy néz ki: „Elültettük a virágokat a girhes fák közé, lila és sárga bársonykákat, nehéz fejük egészen lekókadtt, szinte a földet verte.” Következő, már nem természeti adottságból

származó, vagyis ténylegesen Lovas által megalkotott közös motívum a málnaszörpkészítés, ebben az esetben is lány világát idézem először: „Anyám néhány szemcsét dobott a forrásban lévő vízbe, figyeltem, ahogyan a kristályszemek oldódni kezdtek, olyan volt, mintha málnaszörp készülné,
56 csak valami tévedés folytán nem hideg, hanem forró. Éppen úgy bugyogott az apró lábaskában, mint a málnaszörp szokott, amikor a testes szódásüvegből ráspriccelik a vastag, nyúlós, ragacos és édesen illatozó szirupra a szódát.” Olga elbeszélésében a következőképpen néz ki ugyanez a kép: „Málnaszörpöt innánk. A szóda, ahogyan belespriccel a sűrű, piros szirupba, mintha füst lenne.” A két részt összekötő ismétlések bemutatásának sorát egy olyan példával zárnám, ami leginkább hasonlít a Csáth-naplók szövegeinek átfogalmazásához. A spanyol menyasszonyi ruha leírása következik: „A tarkóig zárt ruha nyakától a farcsontomig végigszórták a ruhát gombokkal, minden centire kettő fért: apróbb gombok tám nem is léteznek.” Olga kedvenc ruha darabjának leírása szó szerint megegyezik ezzel: „a fehér, csipkés, végiggombos hálóingemben bújnék ágyba, amit a férjem azért nem engedett soha, mert remegett a keze és nehezen tudta volna kigombolni, én pedig elvártam ezt tőle, rengeteg apró gomb van a hálóingen, zárt nyakától a köldökömig végigszórták a hálóruhát gombokkal, minden centire kettő fért, apróbb gombok talán nem is léteznek.” Itt már megint csak nem pusztán motívum áttemelésről van szó, hanem szövegidézésről, szövegismétlésről.

Lovas Ildikó saját regényeinek egy-egy részét gyakran egy már korábban megírt művéből, novellájából építi fel, még nagyobb szövegegységeket mozgatva így. Látható, hogy Angyalosi Gergely megállapítása, miszerint kortárs viszonyok között „műalkotás helyett korpuszról” célszerű beszélni,²³ Lovas Ildikóra is hatványozottan igaznak tűnik: ezek az idézetek már átlépi a kötetek határait az egész életművet használva az idézés tereként, s így az író saját szövegvilága teremődik meg. Ilyen például Kedves Jenő története, amit Lovas egy novellájából²⁴ másolt a *Spanyol menyasszony* című regényébe. Ha a műfajhatárok megváltozásáig nem is hatnak ki ezek a módszerek, a szövegépítkezés határaival mindenképpen kísérletezik Lovas. A Csáth-naplók ilyen, a dolgozatban bemutatott mértékű és módú idézésével pedig nemcsak kötetek, hanem életművek határait is átlépi.

Csáth Géza több vajdasági szerző számára is az elsőszámú íróelődök között, életműve pedig alapvető irodalmi hagyományként szerepel. A kortárs magyar vajdasági irodalom újraírásán alapuló művei természetesen folyamatosan árnyalják, értelmezik a róla kialakult képet, mely Csáth sokoldalúságának köszönhetően eleve nem tekinthető könnyen meghatározhatónak, vagy egyoldalúnak. Csáth Géza, illetve az ő kortárs irodalomban való szereplése ezekben a vonatkozásokban nem egyedi jelenség. Abban viszont már valószínűleg különleges az ő jelenléte, hogy esetében nemcsak a szépirodalmi,

illetve esszé- és tanulmányszövegei bizonyultak idézhető szövegbázisnak, hanem naplói is, Lovas Ildikó ugyanis részben azokat használva írta meg *Spanyol menyasszony* című regényének egyik elbeszélői szövegét. Amellett, hogy ezzel a napló műfajának fikcionalizálásával kísérletezett, az intertextualitásnak is egy érdekes, szerteágazó következményeket eredményező lehetőségét villantott fel. Írásomnak elsődleges célja az volt, hogy bemutassam, hogy két, különböző térben és időben érvényesülő narratíva között – s most lehet szó a Csáth-naplók szövege és a *Spanyol menyasszony* viszonyáról, vagy a Lovas-regényt felépítő két elbeszélői szövegről – mennyi remekül megoldott, finom és rugalmas áthajlás fedezhető fel.

¹ Ifj. Brenner József (Csáth Géza): *Napló (1897-1899)*, Életjel Kiadó, Szabadka, 2005.

U. ó.: *Napló (1900-1902)*, Életjel Kiadó, Szabadka, 2006.

U. ó.: *Napló (1903-1904)*, Életjel Kiadó, Szabadka, 2007.

U. ó.: *Napló (1906-1911)*, Életjel Kiadó, Szabadka, 2007.

² Lovas Ildikó: *Spanyol menyasszony*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2008. A dolgozatban az idézeteket követő oldalszámjelölés minden esetben erre a kiadásra vonatkozik.

³ Lovas Ildikó: *Meztelenül a történetben*, Forum Kiadó, Újvidék, 2000., Lovas Ildikó: *Kijárat az Adriára*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2005.

⁴ Lovas Ildikó Csáth több Olgához írt levelét is beépíti saját regényébe, dolgozatomban azonban elsősorban a naplók szövegrészeire koncentrálok, hiszen azoknak a Lovas-regényben is hangsúlyosabb szerep jut. A *Spanyol menyasszonyban* Olga elbeszélésében megidéződik Csáth 1914. VIII. 12-én, VIII. 19-én keltezett levele is. (Csáth Géza: *Fej a pohárban, Napló és levelek 1914-1916*, Magvető Kiadó, Budapest, 1997, 239., 243.)

⁵ Philippe Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló*, L' Harmattan, Budapest, 2003, 18.

⁶ U. ó.: *A napló mint „antifikció” = Írott és olvasott identitás*, szerk. Mekis D. János és Z. Varga Zoltán, L' Harmattan – Pécsi Tudományegyetem, Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék, 2008, 15.

⁷ Bánki Éva: „Nekem megbocsát az Isten?” *Újnautilus*, <http://www.ujnautilus.info/?q=node/385>

⁸ Harkai Vass Éva: *A naplóíró Csáth Géza, Hungarológiai Közlemények*, Újvidék, 2010/4. 19.

⁹ Ménesi Gábor: *Liliom és vér, Forrás*, 2008/12, 98.

¹⁰ Lovas Ildikó, i.m., 236-242, Csáth Géza: *1000 x ölel Józsi: családi levelek 1913-1919*, Életjel Kiadó, Szabadka, 2008.

¹¹ Csáth Géza: *Napló, 1912-1913*, Windsor Kiadó, Budapest, 1995.

¹² Az eset kétszer is szóba kerül a regényben, először a 138., majd a 170. oldalon. A kettő közül most a rövidebbet idézem.

¹³ Csáth Géza, i.m., 17-18.

¹⁴ U. o, i.m., 52.

¹⁵ Philippe Lejeune: *A napló mint „antifikció” = Írott és olvasott identitás*, szerk. MEKIS D. János és Z. VARGA Zoltán, 20.

¹⁶ U.o.

¹⁷ Gérard Genette: *Transztextualitás, Helikon*, 1996/1-2.

¹⁸ 1980: Moszkvai olimpia

¹⁹ Darnyi Tamás

²⁰ Philippe Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló*, 31.

²¹ Nemes Z. Mária: *A kinnal telt ház, Holmi*, 2008/február

²² Sinka Annamária: *Történetek a Másik szemével, Forrás*, 2008/12, 101.

²³ Angyalosi Gergely: *Az intertextualitás kalandja, Helikon*, 1996/1-2.

²⁴ Lovas Ildikó: *Via del Corso*, Orpheusz Kiadó, Budapest, 2001, 190-096.

Lovas Ildikó *A kis kavics* című regényének fülszövege egy filmszerűen pergő, igazi krimit ígér, az olvasó pedig nem csalódik, mikor végigolvassa a könyvet, hiszen az végig fenntartja érdeklődését. Története két síkon játszódik, az

58 Kovács Anikó

KAVICS A GÉPEZETBEN

Lovas Ildikó: *A kis kavics*

egyik egy negyvenéves történelem szakos tanárnőnek az útkeresése, aki úgy érzi, hogy determinálja őt a neve: „Amikor az egyetemre iratkozás feladatait intéztem, [...] megkérdezte tőlem, [...] hogy én magam is olyan

vagyok-e, mint az a náci kurva, akinek a nevét viselem.” Kozma Léni története így kapcsolódik a másik síkhoz, ami Leni Riefenstahl német rendezőnő, táncosnő, a náci filmes személye.

A könyv mottója „szabálytalanságok tanulság nélkül”, és hogy ez valójában mit jelent, arra választ ad a könyv. A legtöbb ember keresi a szabályosságokat a világban, kapaszkodik valamibe, ami állandó – legalábbis állandónak hiszi –, keresi a helyét a világban, „így van ez mindenkivel, csak nem mindenki veszi komolyan, nem mindenki veszi észre, találja meg az összefüggéseket, vagy ha vannak, akkor az utolsó pillanatban tárulnak fel. Amikor már nem adhatjuk át a tapasztalatot. Kapaszkodni addig is lehet. [...] Az időjárás kiszámíthatatlansága is jelenthet igazodási pontot.”

A könyv hangvétele többnyire filozofikus, gyakran megjelennek az első elbeszélő részéről olyan időjárással kapcsolatos bölcsekedések, mint amilyen a fenti idézet is. Kozma Léni nyugtalan, zaklatott személyiség, aki ennek okát az időjárás változékonyságában keresi, hiszen „amikor fújni kezd a szél, nekem elkezd fájni a fejem. De rettenetesen szaggat. És folyamatosan sírnom kell, amit nem engedhetek meg magamnak, emiatt aztán a homlokom is begörcsöl, a két szemem fölötti részen. És lüktet a homlokom.” Meggyőződésévé vált, hogy „az állandó értékek alakítják a dolgokat és nem a bizonytalansági tényezők.” Vannak állandó és megkérdőjelezhetetlen értékek? „Megkérdőjelezzük bármikor is a felhőket? Hogy miért esik az eső május 1-jén és miért nincs hó december 24-én? Morgunk, elégedetlenkedünk, de nem kérdőjelezzük meg, nem áll hatalmunkban, tehát semmi értelme. Elfogadjuk és várjuk a következő dátumot, amikor felidézzük a tavalyi karácsonyt, amikor – fogalmunk sincs, milyen idő volt. Valahogy így kell menni az életben.”

Kozma Léninek azonban fogalma sincs, merre halad a világban, hova tartozik és ki ő. Negyvenéves hajadon történész, aki egy olyan bácskai kisvárosban történelemtanár, ahol a munkatársak nem tartják őt a közösség részének, nem tud beilleszkedni. Társas magány ez, egyedül van a világban,

egyedül érzi magát, ahogyan a tehetséges Leni Riefenstahl is tette. Magányosságuk érzését filmekkel – „Nem tudom megmondani, hányszor néztem végig a filmet.” –, sorozatokkal próbálják oldani, mintha az bármire is megoldást jelentene. Léni nyomasztja a keresztnév, amit visel, vallja, hogy voltak rossz pillanatai az egyetem vége felé, ám „később, amikor meg- 59
néztem a Gregory Peck-filmet, ezáltal pedig felfedeztem magamnak Harper Lee regényét, az olyan volt, mint a felhők mögül előbukkanó napsugár.”

Léni kirekesztettségét kollégái is éreztetik vele, hiszen tanári szekerényének ajtajába tűzve találja meg Tóth Árpád *Magam vagyok* című versét. A tanári közösséghez tartozást az avonos katalóguslapozgatás jelenti, amiből Kozma Léni eleinte kimarad. Derogál neki az üres fecsegés, lenézi kolléganőit emiatt, nem akar közéjük tartozni. Többre, jobbra tartja magát, de ő maga sincs tisztában azzal, hogy mitől ér ő többet társainál. Hiszen munkáját tekintve is kudarcot vallott, többször szembesül ezzel a felismeréssel: „nem lettem újságíró, sem egyetemi oktató, de még főiskolai tanár sem, a tudományos fokozatom Gettysburgnál megrekedt, mint a déli csapatok, munkaéveimet helyettesítő tanári hónapok töltik ki, a munkakönyvemben már alig van hely az újabb beírásnak.” Vágyainak megvalósítási folyamata rendre akadályba ütközik. Mint a szentimentalista hősök, ő is tehetetlen, képtelen a döntések meghozatalára, önmaga megvalósítására. „Abban biztos voltam, hogy nem akarok vidéki tanítónő lenni. És látod, mi lettem? Éppen az. Jó, történelemtanár, de alapjában véve ugyanaz.” Beletörődik sorzába, úgy érzi, hogy ő nincs annál többre predesztinálva, mint ami. „Hirtelen már nem fontos, mivel és hogyan fogom tölteni hátralévő életemet? [...] belenyugodtam abba, általános iskolai helyettesítő tanár leszek életem végéig. Rossz szagú, sötét, unalmas, kopott tanáriknak töltöttem el az életem, alkalmazkodva, olyanná válva, mint mindenki más. [...] Mint egy kis kavics, amelyik beakadt a fogaskerekek közé, olyan voltam egész életemben, és nem láttam a változtatás lehetőségét.”

Az író itt ismét elénk tárja a cím egy értelmezési lehetőségét, nem vonul háttérbe, nem engedi, hogy az olvasó felfedezhesse a kapcsolatot, illetve az azonosítást a cím és az első elbeszélő között. Már a regény elején megadta nekünk a kulcsot a címhez, mikor Léni arról vall, hogy szerinte „az élet egy gépezet, ami tele van szabálytalanságokkal. És én sem vagyok más, csak egy kis kavics ebben a gépezetben, ami folyton beakad a fogaskerekek közé, és pillanatokra megakasztja a haladást. A haladást, ami kiszámíthatatlan irányú, mert a szabálytalanságoknak nincs tanulsága. Iszonyú érzés.” Az író összekapcsolja számunka a cím értelmezését a könyv mottójával, mint ahogyan a tanárok magyarázzák a kisdíjaknak az összefüggéseket.

Nem elégtí ki azonban mindenütt az olvasó kíváncsiságát, hiszen ebben a feszültséget mindvégig fokozó írásban a Léni útkeresésével párhuzamos nyomozás rejtélyének válaszait nem osztja meg velünk Lovas Ildikó.

60 Hiszen nem is az a fontos, hogy kinek a hulláját találták meg a bácskai kisváros iskolájának padlásán, hanem az esetnek az a mozzanata, ami elindított valamit a sötét életű történelemtanárban, akinek élete a következő hónapokban az általa bűnténynek vélt eset körül forog. Nem csak a hulla kilétét kezdte el kinyomozni, hanem saját magát igyekszik megismerni.

A regényben az irodalmi elhallgatás olyan változatai is megfigyelhetők, amelyek az értelmezés meghatározó elemei lehetnek, így az író hagy némi teret az olvasó értelmezéseinek. Léni életéről számos dolgot megtudhatunk, ami segít számunkra megérteni az ő személyiségét, hogy azonosulni tudjunk vele, és belássuk, hogy a kis kavics valójában mi vagyunk, akik megakasztjuk a gépezetet, amíg válaszokat keresünk az élet működését kutatva. Az elbeszélő azonban olykor elhallgatja előlünk életének egyes részleteit: „Azt, hogy főzni nem szeretek, elfogadom [...] Volt másfél év, amikor ez nem így volt. Talán azt is elmesélem egyszer.”

Az elhallgatások ellenére mégis egészen pontos képet kapunk Léniről, akinek nemcsak az álmai megvalósítása, hanem a nőisége is megkérdőjeleződik a regényben, de nem csak azzal, hogy nem válogatja a többi kolléganővel együtt a szempillaspirálokat és alapozókat. Nincs tisztában a saját nőiségével. Huszonévesen sem öltözött divatosan és nőiesen, egy balesetre visszaemlékezve pedig azt idézi fel, hogy „tönkrement a legjobb szoknyám. Konkrétan az egyetlen divatos szoknyám, és az fontos volt nekem, hogy legyen legalább egy divatos cuccom, másodéves egyetemi hallgató voltam, a gyűrést hatást keltő, harang szabású, drapp szoknyám. Bevérezte a meggy. Gondoltam, csak ki lehet venni a foltot, házi szappannal.” A legtöbb esemény az életében olyan volt, mint egy ruhán esett folt, amit majd a Vanish kivesz. Lovas Ildikónál is az az elbeszéléstechnika figyelhető meg, amit a nőíróktól megszokhattunk már a múlt század első felében is.

Napjainkban gyakran tárgyalt téma az irodalomban, hogy vannak-e olyan sajátosságok, formák, melyek visszatérnek a női írók műveiben, tehát van-e olyan ismérv, melynek alapján meg lehet állapítani, hogy az adott szöveget férfi vagy nő írta. Vannak olyan elbeszélésmódok, melyek a szerző neméről árulkodnak, léteznek olyan retorikai-szemléleti formák, amelyek a nőiség sajátosságait képesek közvetíteni. Az egyik ilyen beszédmód a személytelen narráció, ami jelen van ebben a regényben is. A személytelen narrációnál arra lehetünk figyelmesek, hogy a főhős életének eseményeit az elbeszélő – aki(k) jelen esetben egy belső pozícióban elhelyezkedő narrátor(ok), Leni és Léni – felsorolásszerűen fűzi össze. A szöveg szervező elve a mellérendelés, a beszélő nem alakít ki alárendeltségi viszonyokat, nem strukturálja, csak

lejegyzí az eseményeket, a hősñ pedig úgy éli meg életének akár sorsdöntő fordulóit is, mint egy időjárás-változást, teljesen szenvtelenül áll az események előtt, nem szól bele annak alakulásába. Mint arról már esett szó, Léni életéhez nem csupán emiatt kapcsolódik az időjárás változása, a beszélőnek filozofikus hangvételét is kiemeli.

61

A legtöbb regényben a nő szereplő nem irányítója, csupán el-fogadója saját sorsának. Ezekben a művekben nem artikulálódik a „ki vagyok én?” kérdése, így tehát fel sem merülhet, hogy mire lennének képesek a művekben szereplő nők. A *kis kavics* című regényben Kozma Léni azonban pont erre keresi a választ, miközben a padláson talált hulla kilétét kutatja.

Azok a szerzők, akik a személytelen narrációval élnek, többnyire eredendően kezelik a férfiak nők feletti hatalmát, mintha ez ellen nem lehetne semmit sem tenni. Lovas Ildikó regényében is többször megjelenik egy férfi, aki befolyásolja Léni életének alakulását. A földrajztanár jelenlétének is szerepe van az elbeszélő sorsának alakulásában. Léni kezdetben alárendeltje a férfinak, önmeghatározása ismét kudarcot vall, hiszen az még a test nyelvén sem működik. Nem véletlen, hogy negyvenévesen is a szüleivel él. Nem használja ki női voltát, távol áll tőle a testiség. Ismét felerősödik a regényben a filozofikus hangvétel és megjelenik a testiség leírásának elhallgatása, mikor az elbeszélő ennek kérdését boncolgatja: „A test dolgairól nem beszélek, mert annál sokkal lényegesebb az érzés, a benyomás és az erő, amit sugározni képes. Egy magasabb rend szolgálatába állítva nyeri el valódi értelmét a test, miközben megérzi önmagát, a testiséget, annak szépségét és erejét. [...] És az élvezet, amit a test átadása jelent egy hatalmasabb erőnek.”

A testiségről, nőisége megéléséről a másik elbeszélő sem ad számot, csupán annyit közöl, hogy „az ember teste meséket rejt, az izmok mozgása, az ízületek, a porcok önmagukon túlmutató ereje és képessége, a természettel való nemes küzdelemben kifejezésre jutó öröm és túláradás, a remegés és félelem, a természet szépségének iszonyatos ereje azzal szemben, vagy inkább abban benne az ember, ahogyan legyőzi, maga alá gyűri a hegyeket, a havat, a hideget, megannyi pillanat, ami önmagában kitölti az életet, de ha megörökítik, ha filmre veszik, akkor átalakul, diadal lesz belőle.” Leni életét a filmek töltik ki, Léniét pedig a sorozatok, és ahogyan a *Spanyol menyasszony* című regényében, úgy itt is könnyedén keveredik össze Lovas Ildikó prózájában a nyomozás közben létrejövő önmeghatározás artikulációja napjaink helyszínelős sorozataival. Könnyen megfér egymás mellett a földrajztanár és Danys Finch Hatton, a CSI Miami helyszínelései és egy híres bácskai bűntény, Haverda Mariska meggyilkolása ügyében indított eljárás.

Ehhez hasonló a regény időkezelésének működése is, hiszen – csakúgy mint előző prózai írásában – Lovas Ildikó itt is érzékenyen érinti össze Léni személyes élettörténeteit, miközben nem tekint el attól sem, hogy két különböző történeti idősíkot – Leniét és Léniét – mozgat. Az olvasó be-
62 lemerülhet az alakzatok, sorsok, időpontok, történésmozzanatok és beszédmódok sokaságába, ám elveszni nem fog benne, mert a két sorstörténet között fellelhető összekötő motívumok, amik az olvasó értelmezését igénylik. A két nő sorsa jelképezheti a 20. század két történeti korszakát, ahol a kapcsolóelemek a szövegben fellelhető női formák, melyek váltják egymást: az önmegvalósító nő alakja és a nő, akinek „bensője szétszabdalva, lelke már nincs, csak véres cafatok, mintha dísznótor, csirkevágás lett volna benne, mert folyton öli a kard éle, ha kiderül, nem fekete, nem fehér.”

Ha Lovas Ildikó szándéka az volt könyvével, hogy szórakoztassa olvasóját és akár napok múlva is eszébe idézzen részleteket, melyek kapcsán rádőbbenek bizonyos dolgokra, akkor az írói elképzelés célt ért. Az egyik elbeszélő vallomása, hogy miért kezdett nyomozni egy bácskai kisvárosban, és ez a sokrétű nyomozás hogyan találkozik Leni Riefenstahl sorsával, számos érdekesítő rejtélyt tartogat az olvasók számára. Lovas Ildikó ezzel a regényével is biztosítja az irodalomkedvelőket arról, hogy méltán foglal el kiemelkedő helyet a kortárs magyar női irodalomban.

A kilencvenöt oldalas vékonyka kötet fekete borítójának közepén áll a huszonkettes betűmérettel kiírt cím. Első és utolsó A betűjét mintha félbevágták volna. Mintha egy körberagasztott szalagot vágtak volna ketté, feszítettek volna ki, ragasztottak volna a könyv tetejére. Mintha a vége egyben a kezdete is lehetne. Ahol újrakezdődhetne.

Papp Emese 63

A SZAVAKBÓL VERT CSIPKE (RÓZSÁJA)

Tolnai Ottó: *A kisinyovi rózsa*

Kisinyov sötét város, itt „byronizálta” lelket Puskin, itt csatlakozott a szabadkőművesek-

hez, itt szerzett tudomást Benderi falujának halhatatlan lakosairól, az innen származó történetet írta meg Gogol a *Holt lelkekben*. Tolnai pedig ebből választ mottót a kötet elejére.

A szabadkai színházársulatnak írott darab helyszíne a szabad, soknemzetiségű város Kisinyov. Rózsája jerikói, amihez sivatag kell. A holt lelkek sárszegi sivataga, ahol legfeljebb a lemerült létnek állíthatna valaki sírásból katedrális, vagyis katedrát. Ugyanis a rózsa csak akkor nyílik, ha nedvesség éri. Addig kóróba száradva vészeli át a sivárságot.

Kinyílik-e az értelmezés veritékcseppjeire Tolnai rózsája? Aligha, hiszen „a befogadó fokozatosan lemond a beazonosításról, kezd nem foglalkozni a megfejtéssel, az összerekással”.¹ És mindeközben semmit nem veszít.

A tizenegy részre osztott kis könyvecske ötödik és tizenegyedik része után olvashatjuk az első, majd a második könyv epilógusát. Egészen fenn kezdődik minden. „hol már nincsen fennebb/ nincsen padlás/ illetve hát a padlást / kiutalták a teremtőnek / azt mondják szép nagy műtermet rendezett be / gyalul / üveget fú / üvegcsébe fog fel ezt-azt/ alkímiával foglalatkosodik/ ott már egészen fenn/ az elfekvő asztalán/ kis üvegtálban/ száraz jerikói rózsa”. Az asszociatív technika, a központosítás nélküli közlésforma, áradó beszédflow, beszédszerű narráció, a motívumok ismétlése, illetve a dzsessz-improvizációra támaszkodó laza szerkesztés² módszerével veri soraival nyelvi csipkét Tolnai. Koncentrikus körökben tér vissza néhány alapelemhez,³ de fő kérdése, hogy a költészet centrumában mi van?

Az önértelmezés meghatározó vonása Tolnai műveinek.⁴ Az önértelmezés világerőtelmezés, és viszont.⁵ A teremtőnek futárja van, a lüke fiú, aki az üres elfekvőbe jár, gobleinrongyikába temeti az arcát, cikkcakkban szalad cikóriáért, a szép élet titkáért, melynek cikóriailata van. A lüke fiú szeret egyes szám első személyben megszólalni, „mert én vagyok a cikóriás/ én vagyok a cikóriás lüke fiú/ én a cikornyás költő/ messi-messi misszióval”. A lüke fiú járt a diplomata akadémián (*Diplomatische Akademie Wien*), ahol a zokogás katedrájának

koncipiálását ajánlotta fel, a kis számár, a kis számuráj, és rilke háborús levelét, melyben Cézanne azt üvöltötte: „Le monde, c’est terrible...”, és hogy micsoda rettenet, az emberek kezébe került a világ. Szívesen zokogott volna a népek színe előtt. „ami persze nem is oly egyszerű/ zokogni a népek színe előtt/ hiszen immár nekik is csak/ a visszájuk van/ mennyi visszásság/ mennyi viszály”. Szabadkától Kisinyovig, messzi missziókban érdekelt a lúke fiú, és a bunyevác költő barátja serafim-pöcök, aki nem goli otokon volt portás, csak a Severben. A szabadkai Villanymotorgyárban, ahol tankmotor-alkatrészeket gyártott. Nem a kopár szigeten volt portás, a „kis nyugat” Jugoszláviájának munkatáborában. Tolnai 1957-ben írja: „elsősorban mai és vajdasági témákat, problémákat akarok feldolgozni modern, szabad eszközökkel.”⁶ Csipkeverése folyamatos élményt jelent az olvasónak a helyi, történelmi vonatkozások motívumainak szellemes beleszövésével, „gyűjtőszenvedélye szinte mindenre kiterjed”.⁷ A költészet centrumába belógatott teatojás tárgymítoszán át, a kisebbségi flamingólétén keresztül a gyárak irodalmi privatizációjáig. „Egy ideje irodalmi módszerrel privatizálom őket [...] nemrég privatizáltam [...] a szabadkai tűgyárat, csipkegyárat, a szegedi kefegyárat, és az újvidéki szappangyárat”.⁸ Műveiben sajátítja ki őket, teremti meg újra hangulatát. Az üvegyárat is privatizálja említett szövegünkben, hiszen a teremtő is üveges, abban tartja a rózsát. „itt találkozik majd a tiszta költészet/ a klasszikus a szocreál és a népi irodalom/ tükrözési elméletével/ [...] újratükrözzük a monarchiát/ a nagyjugoszláviát/ mert a kisebbségi is akár a flamingó/ e vacogó rózsaszín lény/ csak önnön tükrörtermekben manipulált/ tömegben érzi otthon magát”.

„Tolnai retorikája a töredékes ismétlésen alapszik.”⁹ Felbukkan egy új motívum, és már tematikusan kombinálódik az előzőekkel. Mintha hangzás-logikára épülnének asszociációi, töredékes ismétlései. „pedig tűvé tettek értem mindent/ tűvé még a kis tűmanufaktúrát is [...] jóllehet én nem tű szerettem volna lenni/ se tetű [...] istenem én nem tű/ [...] jóllehet én a tiszta költészet rózsájával/ a tű fokán már rég átjutottam/ a gobleinrongyika jutasivatagának visszáján/ tevegelek”.

„tovább verem csipkévé/ agyonverem s így nemegyszer csupán/ véres csipkerongyika lesz a versem.”¹⁰ A versírás metaforájaként állandósult a csipkeverés.¹¹ A szavakból vert csipkét koncentrikusan fűzi, a vándorló centrum körül. Bár a szavak, töredékek ugyanazok, egészen más történetet írnak már le, jelentésük csupán kontextuálisan követhető. „istenem mennyi csipkét vertünk agyon/ mennyi csipkét verőpárnaként felkínált arcomon” motívum *Az ő arcát alátétnek* című versben a bencés apácák csipkeverése kapcsán merül fel: „s a teremtő arca a rajz/ a teremtő arca a csipke skicce.”¹²

Az első öt rész után, az Epilógusban találkozhatunk először Puskin leletmentésével, itt már világos, hogy az ő beszáradt sivatagi rózsáját, messzi misszióját kelti életre Tolnai. A kisinyovi rózsát. „Ő, Kisinyov, ó sötét város!”, ahol ez a negritüd, Puskin, elkezdte írni az első szabad regényt a sok rab regény között.

A Második Könyvben már folyamatos megszólításként szerepel az „ő ősem”. Az önértelmezés szakadatlanul érvényesül, Tolnai humora fantasztikus, a nyelvi jelentésmozgatás, kontextuális értelmezhetőség ontológiai ugrásai, hátsértései termékeny hatásúak az olvasóban. Bár a mű színpadra íródott, izgalmasabb, gazdagabb olvasást nyújt a könyv. Urbán András társulata 65
2010 májusában mutatta be először Szegeden a darabot, 2011 márciusában a Veszprémi Vajdasági Napokon láthattuk, és azóta is folyamatosan megtekinthető Szabadkán, a Kosztolányi Dezső Színházban. Egyik emlékezetes jelenet az üszökmártás fogyasztása, ami külön bácskabánátbaranyai specialitás, talán ebbe kellene fektetniük a külkereseknek, olyan tengerit behozni, ami már üszkösödik. A nyolcadik rész mottója: „Üszög senyveszti a tavasz szülöttit,/ Gyakran előbb, mint bimbajok fesel.” (Shakespeare) Az üszökmártást a kisinyovi futár, ez a lüke negritüd honosította meg, „puskin életét közvetítette/ mert az arccal üszökbe bukott fiú/ olyan negritüdnek tűnt neki/ istenem az arccal üszökbe bukott fiú/ ő ősem”. A rózsabimbóknak itt múmiát kell játszaniuk, akár akarják, akár nem, próbálniuk kell a hulla szerepét, mi mást is lehetne próbálni az elfekvőben, itt, ahol „megfáradt a lét mint régi hidak/ (melyeket a NATO nem bombázott le)/ megfáradt a lét/ mint légyragasztón a légy” A megfáradt, lemerült lét meta-metaforájaként, akár egy meta-botanikus, a kisinyovi rózsza nem műkönnyet, hanem igazi könnycseppet kér.

Talán épp a megkönnyezett bombából, a bombának mondott bimbóból kezdődik újra a világ. Kisinyovi szabadsággal, jerikói rózsával, latinul anastasiszal.¹³ A bimbónak vélt bombából, „mert ilyenkor szokott újrakezdődni/ újrakezdődni/ ilyenkor a legislegvégén/ újra a kisinyovi rózsabimbóból.” Egy újrakezdhető, újraolvasható eredeti csipkerongyika, nyíladozó rózsza, gyűjtőszenvédéllyel, irodalmi privatizációval. A Tolnai-világ lexikonának újabb kisajátított, költészetének, csipkeszövetének centrumába belógatott fogalmával, a sivatagi rózsával.

¹ Hózsza Éva: *Idevonzott irodalom*, <http://www.zetna.org/zek/konyvek/116/hozsa14.html>

² Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994, 55-56.

³ I.m. 57.

⁴ I.m. 9.

⁵ <http://www.litera.hu/hirek/esterhazy-peter-ha-en-lennek-tolnai-otto>, 2012. január 3.

⁶ Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1994, 10.

⁷ Novák Anikó: *A Tolnai-világ lexikona*,

http://epa.oszk.hu/00700/00713/00226/pdf/tiszataj_EPA00713_2010_07_015-019.pdf

⁸ Novák Anikó: *A Tolnai-világ lexikona*,

http://epa.oszk.hu/00700/00713/00226/pdf/tiszataj_EPA00713_2010_07_015-019.pdf

⁹ Hózsza Éva: *Idevonzott irodalom*, <http://www.zetna.org/zek/konyvek/116/hozsa14.html>

¹⁰ Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1994, 44.

¹¹ I.m.44.

¹² I.m. 45.

¹³ Jelentése: feltámadás.

Részlet Tolnai Ottó művéből:

„Volt, hogy a Tisza nagyon leapadt, kis öblök, szigetek keletkeztek, mi porondnak hívtuk, és a porondok közötti langyos vízben szerettem leledzeni, homokvárakat építeni.

66 Bazsányi Sándor

– Wesselényi-Garay Andor:

„MEGSZÁLLOTTAN ÉPÍTETTEM A HOMOK- VÁRAKAT...”

Tolnai Ottó: *Költő disznósírból*

Megszállottan építettem a homokvárakat, csöpögtettük, mi úgy mondtuk, a tenyerünkbe vettünk egy marék homokot, vízbe mártottuk, a hüvelykujjunkon vezettük le a folyékony, nedves, csöpögő homokot, és aki a legjobban tudta rezgetni az ujját, és a legkisebb csöppet tudta

szórni, annak lett a legszebb vára. Nekem könnyű volt virtuózzá lennem, hiszen egész lényem rezgett, mint említettem, egy abszolút rezge lény voltam, aki megengedhette magának e luxust, mert védte bátyja, a Tarzan. Persze, fontos volt megalapozni a falakat, tornyokat is, mert ha túlcsipkézted, hamarabb összedőlt, mert amikor kezdett száradni, akkor pillanatok alatt szétporladt, vagy ha háborúzás volt, akkor könnyebben szétverték. Nagyon szerettem azt a homokot, a tiszait, ugyanis tele gyöngyház törmelékkel. A Tiszában rengeteg kagyló volt, s az őrlemény csillogott a homokban, imádtam ezt.

Különös, hogy fél évszázad után olyan házba kerültem, ahol most vagyunk, amit Homokvárnak hívnak. Az a különös dolog történt velem, lévén abszolút médium, hogy végül beköltöztem abba a homokvárba, amit gyerekkoromban annyira föl akartam építeni. Egyáltalán nem túlzás, amit mondok, ugyanis az egyik fiatalkori regényemben, az *Ördögfejben* részletesen leírtam a homokvár-csöpögtetést. Milyen furcsa beköltözni, élni egy metaforában, saját metaforádban, még ha valósabb életet is, tyúkokkal, kutyákkal, mint más irodalmárok.

Elhatároztuk, valahogy megpróbáljuk kimenteni Jutka nővérét ebből a borzalmas helyzetből, eladjuk az újvidéki Virág utca 3-at, és veszünk Palicson egy házat. [...]

Mi három, öttonnás kamionnal hoztuk a sok cuccunkat, háború volt, már se dobozt, se zsineget nem lehetett kapni. Ha nincs áru, nincs üres doboz, nem tudod mibe pakolni ezt a tömérdek könyvet. Borzasztó volt. Csantavéri fuvarosok szállítottak bennünket, egyetemet végzett különös figurák.

Egyik legértékesebb festményem eltűnt a hurcolkodásban, csak később vet-
tük észre, ugyanis előbb az egész cuccot bezsúfoltuk a Petőfi utcai lakás felső
traktusába, ahová értük, eltűnt, s azt sem tudjuk, hogyan. És közben elkezd-
tünk keresni egy másik házat magunknak, megvettük a Homokvárat.

A Homokvár salakbetonból készült, és ha bedugtad az ujjadat a falba, 67
elkezdett folyni a homok. Megfáradt vagy valamitől homokká válto-
zott. Látod, most is nagyon repedezik, noha a baranyai kőművesek egy cso-
dálatos kis csapata rendbe tette, alapot húzott alá, mert alapja sem volt,
betonkeretbe foglalta, mégis nagyon sok a repedés, valóban olyan, mint egy
igazi homokvár, óriás homokóra, csak nem lehet megfordítani, bár
lehet, hogy valami még megfordítja velünk együtt. Szóval ülök itt a
toronyszobában, akárha egy szerzetes, s nem előttem van a homo-
kóra, hanem immár körülöttem, remélem, nem valamiféle visszszám-
lálása ez már az utolsó homokszemeknek... Van Jüngernek, aki
majdnem olyan népszerű nálunk, mint Hamvas, egy nagy könyve a ho-
mokórákról... Ülök itt, s hatyúlapjaimon egyenkint körülrajzolok,
számozok, regisztrálok minden egyes alázuhanó homokszemet...

Ott laktunk a Petőfi utcában, itt pedig elkezdtek dolgozni azok
a csodálatos baranyai kőművesek, a laskói Pali mester vezetésével, aki
különben a dubrovnikai röpteret, s a fővárosok nagy részének építését
vezette. Otthon bunkerokat kellett nekik építeni. Kényszerszabadsá-
golták őket, pedig Jugoszlávia legjobb kőművesei voltak. Eljött egy
kis csapat ide, beköltöztek a Homokvárba, és újjávarázsták. Beton-
keretekbe foglalták az ablakokat, teljesen új beton alapot csináltak.
Minden falat, ami omlott, levertek, és téglával vagy betonnal kifol-
tozták. Különben ez az egyik legszebb villa Palicson, Franciaországban
élő, Kopeczky Csaba barátunk nagyapja, egy neves vasúti előljáró épít-
tette 1912-ben (avatásán dr. Brenner is hegedült, akít a következő
évben neveztek ki fürdőorvosnak Palicsra, s az ünnepségre Kis Eduárd
is kiugrott volt, még arra is emlékeznek, Percsiccsel társalgott itt, a
téli kertben, mert a toronyszoba alsó részét afféle téli kertnek képzeltek el,
a helyi calvadost, palicsi almapálinkát konzumálva), pedig itt sok szép villa
van, olyan ház, amiről az ember csak álmodik. Csaba itt született, ebben a
szobában, itt, íróasztalom helyén állt a bölcsője.

Van Nabokovnak egy érdekes novellája, Németországban egy orosz
emigráns elmegy kirándulni egy csoporttal, egy jutalomutazásra valójában.
Egy kis tó mellé érkeznek, ahol meglát egy házat. Úgy gondolja, ez a legszebb
hely, amit életében látott. Elhatározza, ott marad. Ez a háború kitörése előtti
pillanat. Közli a kirándulócsoporthal, hogy marad, ugyanis egész életében
egy ilyen helyről, házról álmodozott, most megtalálta, tehát marad. Ám ez a
fasizálódó német társaság egyszerűen nem engedi. Megverik és visszacipelik

magukkal, mert annyian kell visszaérkezniük, ahányan elindultak. Neki nem adatott meg, hogy bekerüljön abba a házba, a tó mellé, ahová elképzelte. Nekem megadatott, ám az idilli helyzeteknek is megvan a maguk furcsa főnökje...”

68

BS*:

„Költőien lakozik az ember” – szól Hölderlin *Csodás kékségben...* kezdetű versének elhíresült fordulata (Sziij Ferenc tolmácsolásában), amelyet híresen komolyan vett a gondolkodás és költés álomszerű együttállásáról értekező Heidegger; ha nem is feltétlenül költői módon, csupán a költészetéről értekező (vagy azzal kacércodó) filozófusként. No de miként vélekedjünk arról a költőről, a *Költő disznósírból* című beszélgetéskönyv hősről, aki tényleg, azaz szó szerint „költőien lakozik”? Tolnai Ottó ugyanis fáradhatatlanul makacs, már-már autisztikus léptékű poézissel (autopoézissel) építgeti a maga metaforikus-asszociációs nyelvi világát, és végleg bezárkózik oda – mint egykoron a bomlott elméjű Hölderlin a toronyba. [Tolnai persze metaforikus értelemben használja a torony alatti dolgozósobájára az elefántcsonttorony kifejezést, mégis, meglepően reálissá, találhatóvá válik ez a kép az interjúregényt olvasva. A BS által citált építés-allegóriák és metaforák mellett rendkívül markáns szöveget képviselnek az irodalomelméleti- és történeti fejtegetések, a kortársak megidézése. Tolnai túlhazbó poézise vezet aztán oda, hogy az oldalanként három-négy új név felbukkanásával az olvasó menthetetlenül elvész, tán örökre kizárul ebből a toronyból. Ezek a szövegbetétek teszik irodalmi szakkönyvvé a kötetet, amely ezeken a pontokon a vájt szemű kevesekhez szól. Tolnai fáradhatatlanul, evidenciaként léptet fel újabb és újabb művészeket az egyes oldalakon, egy olyan világ körvonalait húzva így, amelybe csak keveseknek adatott bejárás. Léteznek az építészek által művelt építészeti írásnak is efféle, asszociatív hálót mozgató dikciója, amely azonban az irodalom és az architektúra közötti evidenciakülönbség okán – kimondani is szörnyű, de – olvashatatlan. Komoly elszánást és erőt feltételez tehát a kortárs irodalmi közélet mélystruktúráját távoli szimpátiával figyelő olvasótól, hogy kövesse Tolnait a nevek és kapcsolatok olykor belterjes szövevényében. A könyv rizomatikus szerkezete viszont per se bátorítja akár a többszöri körbeolvasást is. Akárha egy Möbius-szalag felületén, törés nélkül juthatunk el ekkor egy olyan pontra, ahol nem ismétlésként, hanem ismerősként találkozunk Szivéri Jánossal.] Ráadásul még sportot is űz belőle, a „költőien lakozásból”, amennyiben gátlástalanul növeszti, duzzasztja, dúsítja és indáztatja költészetének, vagy éppen költői prózájának bázismetaforáit, mint amilyen például az építkezés alapanyagának tekinthető „homok” vagy az építkezés alapformájaként ismert „homokvár”; és erre, tudniillik szóművészetének vad metaforikusságára, időnként rá is csodálkozik: „Milyen furcsa beköltözni, élni egy metaforában, saját metaforádban, még ha valósabb életet is, tyúkokkal, kutyákkal, mint más irodalmárok.”

És míg a „források közelében” való „költői lakozás” pazar szépségeiről verselő Hölderlin végül is megtébolyodva egy tübingeni toronyban kötött ki, addig Tolnai szerencsésen – hiszen aki dudás akar lenni, pokolra nem

feltétlenül kell annak menni – megtalálta a vízközeli lakozás költői megfelelőjét, a gyerekkori Tisza parti homokvárépítés felnőttkori változatát: a szétomló salakbetonból készült palicsi „Homokvárat”, amely egyszerre (át)épített ház és kiépített metafora.

*

69

Miként Lengyel Péter *Cseréptörés* című regényének hőse, Bárán János nyomozza a gyerekkori építőkocka-város otthonosságszerkezetének felnőttkori másait, emlékező vagy emlékeztető pótlékait, akként a gyerekkorában homokvárat építő Tolnai is bőszen kutatja az otthonosságvágy betöltésének helyeit – a térségi-történelmi (jugoszláv, majd posztjugoszláv) valóságban is, és a valóságon hizlalt, továbbá költői képzelettel cicomázott szövegvilágban is. Pontosabban a szövegvilágon belül megte-remtett otthonosságérzet nyomán születhet csak meg a valóságos világban való otthonosság érzete (illúziója); miáltal Tolnai tényleg a metaforáiban, azaz szó szerint „költőien lakozik”. (Jegyzetelő költő a varázslatos „Homokvárban”. Szárnyaló albatrosz a tágas légben. Büszke hattyú a nyílt vízen...)

Ahogy tehát a gyerek homokvárat épít a folyóparton, úgy terem a felnőtt otthont először Újvidéken, a Virág utca 3-ban, majd Palicson, az (eredetileg Orbánfalva, azután Pionír, majd újra) Orbánfalva utca 13-as szám alatti „Homokvárban”. De bárhol is jár Tolnai a nagyvilágban, mondjuk egy képtárban, ott is csak saját otthonos „bensőjének homokkal alapozott még nedves kis triptichonjával van elfoglalva” – olvashatjuk már az 1969-es regényszerűségben, a *Rovarházban*. Továbbá az 1983-as *Virág utca 3* kollázszerű szöveglabirintusában megörökített újvidéki ház padlásteréből leszűrődő zaj is „hihetetlenül felerősödik [...] a palatető alatt, és hát [a] koponyában”. És mivel „a pala és a finom csont akusztikája kitűnő”, joggal hangzik a (többszörös értelemben is) költői kérdés: „Megkísérleték-e már csonttal, finom koponyacsont-lapocskákkal borítani hangversenytermeket?” [Tolnainál nem-

csak a poézis akusztikus léptékű, hanem – mint ahogy erre egy szomszéd megjegyzése felhívja a figyelmét: „Tudják maguk, mit vettek?! Ezekben a falakban muzsikál a salak...” – a „Homokvár” falában pergő homok neszezése dallammá tömörülhet. Akárha a Milánói Scala. Az építészettörténet egyik anekdotája szerint Giuseppe Piermarini operája sokáig nem tartozott a kiemelkedő hangzású termek közé. Remek akusztikája – mint mondják – a benne évszázadokon át felhangzó fenséges muzsikának köszönhető: a kövek egy ideje már nem csak színpadról megszólaló zeneművet formálják dallammá, hanem együtt énekelik az addig játszott összes operát is. Úgy tartják, tudományosan is utánajártak a legendának. Egy különösen jól sikerült Verdi-előadás során akusztikusok mérték be a termet, majd másnap egy lelkes rezesbandát eresztettek színpadra. A próba végén újra mérték. Az adatok rosszabbak voltak: szétfújták és -dobolták, cintányérokkal csapkodták a kövekbe énekelte harmóniákat.] De lehet éppenséggel valami máshoz, tulajdonképpen bármi máshoz is hasonlítani a házat, mondjuk

Új Forrás 2012/2 – Bazsányi Sándor – Messelényi-Garay Andor: „Meggzálottan építettem a homokváratokat...” – Tolnai Ottó: *Költő dísznövényből*

az építész Le Corbusier számára kiemelten fontos hajótesthez („merész és tudós hajóépítők” által emelt úszó „palotához” vagy „lakógéphez”): „Mintha a ház szerkezete ropogna, készülné korhadt hajóként összeroppanni.” Egyébként a rozoga vízi járműként recsegő-ropogó ház szellőztetésének „rögeszméje” vezet oda, hogy a Virág utca 3 lakója, illetve a *Virág utca 3* beszélője valamiféle „égi bányásként”, azaz fúrógéppel a kezében „óriási szitává” lyuggatja a mennyezetet, csak hogy minél nagyobb hatáskokkal használhassa mitikus írószerszámát, „ciklámenceruzáját”. Először tehát a fúró (által ütött lyuk), és csak utána a (lyukon árdugott) ceruza; és nem fordítva, mint ahogyan az egyébként lenni szokott a tervezés–kivitelezés hagyományos munkafolyamat-tengelyén. Mert noha Tolnainál előzőleg szabályosan elkészül a fúrás-tervrajz, ámde ami végső soron számít: a „ciklámendominókból összerakott csillagászati térkép” megvalósult mása; a tervrajzon alapuló fúrások (házi performansza) nyomán keletkező, rendhagyó mennyezetfreskó.

[*Mintha megintcsak pontok rizomatikus kapcsolatáról beszélnénk. Mintha – persze ezt ő maga is hangsúlyozza – írásművészete kapcsán megkerülhetetlen lenne a rizóma. A vízszintes gyökér – például a spárga; csodálkoztam is, amikor a Költő disznózsírból című kötet spárgaszüretelős fényképe kapcsán Tolnai nem csap le a kínálkozó allegóriára –, nos a vízszintes gyökér hasonlatát kisebb filozófiai univerzáliává emelő Gilles Deleuze és Félix Guattari kapcsán érdemes egy gyors pillantást vetni az építészetet az irodalomtól elválasztó, illetve ahhoz kötő néhány szerkezeti sajátosságra. Az építészlet sajátlagos lassúsága okán viszonylagos késéssel sajátította el a kortárs filozófiák és természettudományok épp aktuális divatjait. Mégis, amikor ez megtörtént – akár Jacques Derrida dekonstruktívizmusára, akár Deleuze redőjére, akár szűkebb érvényességgel ugyan, de a rizómára is vonatkoztatva –, az irányzat?, tétel?, elmélet? hatását mutató házak az egyes passzusok meglepően pontos, képbe zárható illusztrációivá lettek. A homlokzatra kihelyezett, motívummá emelkedő, de a hagyományos támaszgerenda struktúráit felváltó rizomatikus szerkesztés példája Rem Koolhaas pekingi televízió-épülete, vagy kisebb léptékben – nem szerkezetként, hanem ornamentikaként – a budapesti Pannónia utcai általános iskola tornaterme is. Ezeket a példákat azonban (élén Konstanti Grcic Chair ONE-jával, amelynek ülőrésze csomópontok expressis verbis rizomatikus hálója) a filozófia irányából egyszerre jellemzi illusztratív pontosság és – az építészlet lassú műfajának nyugodt programja okán – tartalmi felületesség. E feszítő ellentmondás feloldására tettek kísérletet építészek és filozófusok alkalmi együttesei: a La Villette-t jegyző Bernard Tschumi és Jacques Derrida közös munkája, vagy az utóbbival egy ideig szintén együttműködő, később az építészeti hajtogatáson ügyködő Peter Eisenman és a filozófus John Rajchman Frankfurt-projektje.] De nézzük magát a fúrásfolyamatot: „Miért is lett rögeszmémé ennek az óriási, láthatatlan szitának az elkészítése? Hát nem tudod, kérdeztem magam hűledezve. Nem. Nem tudom, csak fúrok, fúrok – teszem anélkül, hogy tudnám. Tényleg, miért? Azért fúrsz, fúrsz, fúrsz, mondom stílusomat parodizálva, hogy minden pillanatban, minden helyről, minden helyzetből feldughasd ciklámenceruzádat a padlásra. És hogy minden pillanatban, minden helyről, minden helyzetből ledughasd ciklámenceruzádat a padlásról. Azért. Azért? Lehet, igen, lehetséges.” Ráadásul az újvidéki zsidó temető fala is csak olyan, a szitaszerű*

mennyezetsíkhöz hasonló ábrává válik a „ciklámenceruzás” Tolnai előtt, amelyen a simogató kezek a „finom, fehér cementet már teljesen elporlasztották: függőleges labirintus, labirintusszerű malom”. És innen, a *Virág utca 3* recsegő-ropogó, agyonlyuggatott mennyezetű lakásától – többek között a zsidó temető porladó falának nem-figuratív „függőleges labirintusán” át – nyílegyenes, ugyanakkor megannyi metaforikus-asszociatív hurokkal cirádázott út vezet a palicsi „Homokvár”, amely tehát történetesen a 13-as szám alatt található. Ami persze, miként a Tolnaival rokonlelkű Tandori Dezső hiperhabzékony „evidenciatörténeteinek” megannyi véletlenszerű egybeesése, jókora szövegáradáshoz vezet. Nézzük például a számmisztikus szöözön egyetlenegy hullámát – ezúttal *A pompeji szerelmesek* című 2007-es könyvből: „Tudjátok, kérdem a gyerekektől, hogy a mai Széchenyit majd csak akkor nyitják meg, amikor az első Balkán-háborút lezáró londoni béke után Albánia a Török Birodalomtól független állam lesz: 1913. június elsején? Közben Kosztolányi Velencében meglátogatja az örmények szigetét. Abban az évben jelenik meg Proust regényfolyamának első kötete, valamint Krúdy *A vörös postakocsija*. Dr. Brennert abban az évben nevezik ki Palicsra fürdőorvosnak. És ’13-ban: Duchamp a hokedlire szereli a biciklikereket – mint fent jelezni próbáltam, talán éppen az *Ifjúkori önarckép* egyik kérdésének hatására. [...] A gyerekek ilyenkor (ugyanis a Homokvár is 13-as számot visel és a magyarok is 1941. április 13-án jöttek be Bácskába, meg hát Jutka is április 13-án született) már sejtik, függetlenül a megbeszélte találkáktól, beharangozott rendezvényektől: loholok haza, Palicsfürdőre.” [A matematika rendszere persze támogatja az efféle termékeny együttthangzásokat: a skatulya-elvből (ennek alapján lehet belátni, hogy Budapesten tucatnyi ember is élhet, akiknek ugyanannyi szál haj nő a fején) még nem lesz költészet, a véletlenekből viszont – tűnjék bár kiszámíthatóan kiszámíthatatlannak – igen.] Ráadásul a számok véletlenszerű(?) játékát Tolnai tovább fokozza a „Homokvár” köthető motívumok és metaforák nyüzsgő sokaságával – mégpedig jókora nyelvi szenvedéllyel, a rá jellemző motorikus, autisztikus, sőt utópisztikus íráshévvél: „...én a Virág utcában, és ugye itt, a Homokvárban is igyekszem felépíteni független, utópikus világot.” A „ciklámenceruzához” hasonló eszközökkel felépített „független, utópikus világ” valójában belül van, a „koponyában”, mely belső zöreje csak még inkább felerősödik az éppen adott „palatető alatt”, legyen az akár az újvidéki Virág utcában, akár a palicsi „Homokvárban”. A folyóparti homokvár-építéseken iskolázott szépíró többnyire „tipikus rák-mozgást végez, kimozdul, kifut a rejtekéből, beindít bizonyos dolgokat”, azután „máris visszahúzódik a Homokvárba”. Tolnai stílusához igazodó metaforikus búvőkörbe vonva a hétköznapi szólást: homokba dugja a fejét; vagy ahogyan beszélgetőtársa, Parti Nagy Lajos mondja: „homokvárakat épít maga köré”. Ami nem volna más, mint

Új Forrás 2012/2 – Bazsányi Sándor – Messelényi-Garay Andor: „Meggzálottan építettem a homokvárakat...” – Tolnai Ottó: *Költő dísznőszívből*

a *Költő disznósírból* című kötet hőséneke jellegzetes struccpolitikája, jobban mondva „struccpoétikája”: „...jóllehet itt gubbasztok területen kívüli Homokváramban, akárha Beckett-hősként, immár nyakig homokba merülve, és ez [...] valamiféleképpen megfelel az én struccpoétikámnak...” (A *pompeji szerelmesek*) Vagy ahogyan az 1913-as velencei tengerparton időző, majd a palicsfürdői 13-as szám alatti ház íróasztalánál spekuláló Tolnai által idézett Kosztolányi írja: „Milyen önzetlen művész is az, aki nem cararai márványba és kőbe faragja alakjait, hanem hóba. Kihez hasonlít ez? Csak a költőhöz, aki az érzéseit a homokba írja...” [Könnyű utólag okosnak lennünk, hisz akkor még nincs landart, meg sem született még Robert Smithson vagy Michael Heizer, Andy Goldworthynek még a szülei sem látták meg a napvilágot; hószobrokat csak gyerekek készítenek karácsonykor, hogy répával, szénnel fessék arcukat. De éppigy nem létezik még a jégszobrászat gicse, vagy a jégheletek iparosított, neobourzsoá ízléstelensége – másfajta persze igen, de az mára művészettörténetté vagy antikvitássá szublimálódott.] Vagy éppen olyan „porba”, amelyet „elsodor” a „tavasz sárvize” – mint Babits *Ősz és tavasz között* című versében. Márpedig a Tolnai-szövegek beszélője, hőse nem pusztán porba vagy homokba ír, hanem egyenesen arról ír, hogy homokba költözik, hogy „homokemberré” válik maga is – miként a 2001-ben kiadott *Balkáni babér* egyik versében áll: „...egyedül maradtam homokember / a maga paskolta-csöpögtette homokvárban...” (*Spiritusz, avagy jó volt ráébredni*) [Akárha Abe Kobo regényében, A homok asszonyában. Tolnai költészetének, írásművészetének elementáris gravitációjától egyébként BS sem tud szabadulni. Gondolatmenete hasonlóképp halmozó, allúziókat tomyozó, asszociatív: mint pontok felhője, amelyhez közeledvén fokozatosan elvész annak formája, testszerűsége, hogy helyette az utalások, viszonylatok és kapcsolatok rendszerét engedje láttatni.] A részben valós, részben imaginárius épület „felavatásán (13-ban) fürdőorvosunk / dr brenner is jelen volt” – és persze motívumként azóta is jelen van; mint ahogyan oly sok minden más is jelen van a monomániás magányába zárkózó „homokember” szilárd „koponyacsont-lapocskákkal” védett agyában, hiperaktív költői agyvelejének szakadatlan fortyogásában.

A megtalált „Homokvár” metafora pedig még tovább dúsul Tolnai „homokkal alapozott” elméjében. A palicsi épület éppúgy világszerű színpaddá tágu, mint az 1992-es *Wilhelm-dalok* panorámás budija: „... amióta letépte a szél / a léckeresztről a kátrányt / az egész világ előtt vetkezem / ez a lécz az én fügefalevelem...” (*budi a délibábban*) [Igen-igen, de erről a színpadról nem tudunk meg semmit... Lehet, hogy okafogyott kérdés e világszínpad méretét, színét, deszkázatát feszegetni, de mégiscsak egy házról lenne szó. Tolnainak a terekkel kapcsolatos passzivitása?, érdektelensége? épp a színjátszás kapcsán kerülne izgalmas fénytörésbe. Több darabját is bemutatták színházban, több alkalommal is részt vett a próbákon. Ám öt barátjával, Nagy Józseffel ellentétben nem a színpad, nem a tér hatása foglalkoztatja. Közös munkájuk során Nagy folyamatosan modellezte, építette, teresítette a mozgást, de Tolnait mintha nem érdekelné a színház terének foucault-i heterotópiája, a két tértípus érintkezési felülete. Figyelmét a próbákon a színészre összpontosítja, nem pedig Peter Brook körötte lévő üres terére. Passzivitásának tüköralakzataként a dán-izlandi művész Olafur Eliasson említhető, aki

meggyőződéssel, hittal vallja, hogy rendkívül komoly, minőségi változások történnek a térben már akkor is, ha csak egyetlen lépést teszünk. Félreértés ne essék, nem bírálok, nem kérek számon semmit, pusztán ámulattal tölt el az eljárás, amelynek során egy ház úgy válik tiszta szöveggé, irodalomká, mi több irodalmi alakzattá, hogy ennek nincs hatása a tárgy létmódjára.] Meg egyébként is, értesülünk a *Virág utca 3-ból*, a budi mellől olykor „elmarad a ház”, és így a budi maga lesz a ház, mégpedig „gyöngyház”... A külvilágra (a „járásra”) nyitott budi és a mindent (a lakóját is) magába temető „Homokvár” szerepköre teljességgel azonos: az otthonosságot, a világszerűséget, a világszerűség középpontját jelenti – mind a monomániás beszélőnek, mind pedig a monomániás beszéd hatása alá került olvasónak; például a *Balkáni babér*-kötet *Ahogy* című versében kiépített ’homokóra – vér – Homokvár – Vértó’ metaforasor árukapcsolásos szövegtengelyén:

...s a popa-verssel való bajlódás közben
egyszercsak megborzadva veszed észre
vérrel telítődő homokórád
vérrel teli kupát tartasz a kezekben
nem érted ám aztán rendszeres napi sétáidon
[...]
a homokvár és a vértó között
a valóság összehozza (mutatja)
meg is magyarázza neked a metaforát
állítván a homokóra motívumához még
senki sem nyúlt ilyen eredeti módon...

A „Homokvárat” és lakóját, egyúttal *A pompeji szerelmesek* beszélőjét, az ő hétköznapi lakozását folyamatosan veszélyeztetik a rágcsáló és motoszkaló egerek; ami persze jócskán felszaporítja a „költőien lakozás” hiperbolikus szépségalakzatait: „Az igazság az, tehetetlen vagyok velük szemben. A múltkor azt jegyeztem fel, hogy rájuk döntöm az egész Homokvárat! Majd pedig azt, hogy ők fogják rám dönteni az egész Homokvárat...” Míg mondjuk a fecskék éppenhogy – a palicsi villát is fenyegető NATO-bombázás ellenére – visszaköltöznek a homokban fuldokló dalnok otthonába, amelynek salakrögei meg az elpusztult Pompeji lávadarabjaira hasonlítanak, mely lávadarabok viszont... [A fecskétörténet, a pusztulásnak kitett vár megóvása végül vértómetaforába torkollik: „Jutka vadszőlőt vett, elhatároztuk: befuttatjuk a Homokvárat is. Két dolog miatt egyeztem bele vállalkozásába. Mert ősszel egyedülállóan szép málnából és vérből kevert vöröse, meg azért, mert úgy remélem, erős folyondárjaival majd összefogja, összemarkolja, megőrzi, megóvja a mi háznakat-várunkat.”] És noha jól tudja a végtelenségig fokozható „struccpoétikát” folytató „homokember”, hogy „nem szabad játszani a motívumokkal (metaforákkal, költői kategóriákkal)”, azaz egerekkel, fecskékkel,

pompeji lávadarabokkal, lényegében bármivel, ami eszébe ötlik, hiszen így előbb-utóbb „nem fog tudni szabadulni tőlük, nyakán maradnak, nyakára tererednek, veszélyesekké, életveszélyesekké lesznek” – heroikus bizonyossággal mégiscsak ekként véli, sőt vallja: „És mégis, tíz év se múlt és itt

74 vacogok e pergő Homokvárbán, itt lubickolok, fuldoklom a Vértóban.”

És jó, ha tudjuk, hogy nem pusztán a „homokkal alapozott” költői elmében zajlik a Tolnai-féle játék a szavakkal, a „homok” mellett például a „vér”-rel, hanem az iszonyatos balkáni háború előterében is.

Az épület metaforikus szintjei, azok centrifugálisan bővülő párhuzamai mellett természetesen felködlenek a világirodalom ismert toposzai, Hölderlin vagy Rilke tornyától az arisztokratikus elefántcsonttorony vagy a vátészjellegű világítótorony képzetéig – természetesen kellőképpen „relativizált”, vagyis hogy a Tolnai-univerzum, most éppen *A pompeji szerelmesek*, belső logikája szerint abszolutizált formában: „A Homokvár szobái mind egybe voltak nyitva, így csak még inkább relativizálódott az úgynevezett elefántcsont-, illetve világítótorony (megfelezett torony-, pontosabban torony alatt lévő szobáját nevezte olykor így) motívum valóságfedezete.” És noha tényleg „relativizálódik” az épületalapú „motívum valóságfedezete”, mégsem lehet teljességgel csak úgy beszélni a „Homokvárról”, mintha az nem valószínű anyagból (salakbetonból) épült valószínű ház volna, történetesen „az egyik legszebb villa Palicson”, tényleges építészeti adottságokkal, azaz tagadhatatlan hátulütőkkel és csábító lehetőségekkel.

*

Amennyire szeret a kisgyerek a leapadt Tisza „langyos vízében leledzeni”, annyira magától értetődő módon iparkodik ugyanott „homokvárakat építeni”. Mint az a szerencsés (mivel lelkében örökre gyerek) felnőtt, aki a „források közelében” tartózkodva „költőien lakozik”, és persze éppígy, vagyis „költőien” építkezik. A mindkét életszakaszban egyaránt működő otthonosságigény mindkét esetben kiegészül az otthonteremtés, az építés vagy átépítés megfelelő technikáival. Így tehát a gyerekek „fontos [...] megalapozni a falakat, tornyokat”, mégpedig az összedőlést kockáztató „túlcsipkés” nélkül. A felnőtt író pedig folyton visszaemlékezik a „homokvár-csöpögtetés” technikájára (például *Ördögfej* című „fiatalkori regényében”), sőt támaszkodik is egykori Tisza parti emlékeire – akkor is, amikor szakszerűen átépítteti a palicsi villát a „csodálatos baranyai kőművesekkel”; és akkor is, amikor ő maga építi fel szakszerűen a saját, immár bősséggel „túlcsipkezett” szövegeit, amelyek adott esetben, így például a *Költő disznósírban* néhány hangsúlyos pontján, éppenséggel a palicsi ház átépítéséről szólnak. Ezek az írások tehát egyfelől nyelvi eszközökkel ábrázolják a tényleges építkezést, másfelől az ábrázolt építkezéssel allegorizálják is saját poétikus megalkotottságukat, megépítettséget. A két szövegszint pedig menthetetlenül

összecsúszi, sőt (lévén homokról van szó) összefolyik: a kőművesek, miután „alapot húznak”, szilárd „betonkeretbe foglalják” – a „homokórát”. Jóllehet Tolnai óhatatlanul, azaz nem feltétlenül tudatos nyelvi döntéseivel mégiscsak felhívja olvasói figyelmét a különbségekre, hogy tudniillik más dolog építeni, és megint más dolog írni (még ha építésről is). Így például az 75 építkezéstechnikai kifejezések és a költői metaforák nem azonos, csupán egymáshoz hasonlítható voltára utal a „mint” szócska, valamint az utána, belőle következő „csak” és „bár” szavak: „...valóban olyan, *mint* egy igazi homokvár, óriási homokóra, *csak* nem lehet megfordítani, *bár* lehet, hogy valami még megfordítja velünk együtt.” (kiemelések: BS) Hiszen sosem lehet tudni, mire lehet képes, mit lehet képes rajtunk vagy bennünk végbeinni a metaforikus, most éppen hasonlatszerkezetű, szó-mágiával megidézett „valami”. Továbbá az átépítést végeztető és csodáló költő is csak úgy érzi magát a toronyszobában, „akárha” valamiféle „szerzetes” volna. Noha *valójában* nem az. Ámde *tényleg* annak érzi magát. Mely kettős tudatállapot legpontosabb nyelvi megfeleelője: a metaforikus hasonlat, amely összeköt és elválaszt. Mert „bár” kapcsolatot teremt, „csak” éppen nem teljes körű kapcsolatot.

A „megszállottság” nem csupán a homokvárat építő gyerekre, de a salakbetonból készült házba költöző felnőttre is jellemző; sőt pontosan ez, a túlzásokra hajló lelkesültség határozza meg az ő költői viselkedését, létezését. Következésképpen a környező valóságot (dolgokat és embereket, eseményeket és cselekedeteket) mindig „különösnek”, „furcsának” vagy egyenesen „csodálatosnak” látja, illetve látatja: a házat, ahová került; az életformát, amelyet a házban folytat; az embereket (például kőműveseket), akikkel dolga akad... [Tolnai költészetének legnagyobb mágiája talán ez a mélységes humanitás, a másik ember iránt érzett elfogulatlan szeretet. A flamingó térde című portréfilmben elkíséri őt a kamera néhány találkozásra, beszélgetésre, italozásra, amelyek során érződik: valóban a környezetében élő hétköznapi emberek, azok gyakran semmis történetei válnak irodalomká. Parti Nagy Lajos többször rákérdez írásművészetének szakmai részére, a csinálás, a tekhné kérdéseire, a „megmancsolható” alapanyagokra. A portréfilm épphogy ezeket az alapanyagokat mutatná be, de egyértelmű: ahogy ezek a figurák hősökké, a tárgyak mítoszhordozóvá válnak, az nem pusztán „szakma”, hanem – az érzékenységen túl – egyfajta érzék arra, hogy az anyag a teherbíró-képességét nem meghaladva terhelje jelentőséggel a matériát, emelje motívummá az adott jelenséget. Legkésebb Arthur Miller óta lehet rendkívül fárasztó közhely egy irodalmár számára a hétköznapi élet drámájáról beszélni, és Tolnai esetében sem erről van szó: a jelentéstartó pontok fellelése, illetve a fellelés általi jelentőségadás dinamikája lebegtetni környezetében a tárgyakat.] És hiába szabadkozik serényen, hogy „nem túlzás” mindaz, amit mond a „Homokvárról”, annak átépítéséről, ha egyszer nem tud nem túlozni, lévén éppenhogy a túlzás nyelvében (az ő saját anyanyelvében) beszél. Minden egyes mondatában a túlzás retorikáját, sőt poétikáját

alkalmazza – mint a költői nyelv alkalmazottja, sőt megszállottja; aki tehát mindig mámorosan együtt fordul a „valami” által mozgatott, háznyi méretű „homokórával”. Ez volna hát az ő munkája: költői túlzásalakzatok segítségével beszélni a „csodálatos baranyai kőművesek” munkájáról; bevonni az átépítés témáját a szépirodalom műveleti övezetébe; rendesen megírni a palicsi villa átépítését. Így tehát a „Homokvárba” – lakó- és munkahelyére – zárt írástudó bőszen dolgozik íróasztalánál: „Ülök itt, s haty-tyúlapjaimon egyenkint körülrajzolok, számozok, regisztrálok minden egyes alázuhanó homokszemet...”

A „regisztráló” elme term(el)ékeny talajára „alázuhanó homokszemek” egyikében, Tolnai olvasmányélményei között, felbukkan Nabokov „érdekes novellájának” hőse, aki nem telepedhet le a neki leginkább megfelelő házban – szemben a *Költő disznósírban* című kötet beszélőjével: „Neki nem adatott meg, hogy bekerüljön abba a házba, a tó mellé, ahová elképzelte. Nekem megadatott, ám az idilli helyzeteknek is megvan a maguk furcsa fonákja...” (kiemelések: BS) Érdemes hát kitartóan figyelni a költői túlzásalakzatok „betonkeretébe” ágyazott „idill” szükségszerűen „furcsa fonákjára”, Tolnai bő lére eresztett túlzásköltészetének belső logikájára, annak megannyi szépségére. Többek között a szertelen írásmód következetes átépítésjelle- gére. Hogy például a dolgoz „homokember” a valóságos házáépítés munka- folyamatát visszavonhatatlanul átépíti, átírja metaforává. Hogy tehát a valóságos épület, miként a megfordított homokóra, végleg átváltozik meta- forává.

Végül is, a palicsi Orbánfalva utca 13-as szám alatt található villa tény- leg átépült, mégpedig a szó legszorosabb értelmében vett „költőien lakozás” legmegfelelőbb helyévé: „Homokvárrá”, vagy éppen „homokórává”...

*A szögletes zárójelbe tett, kurzivált kommentárokat készítette: WGA

WGA*:

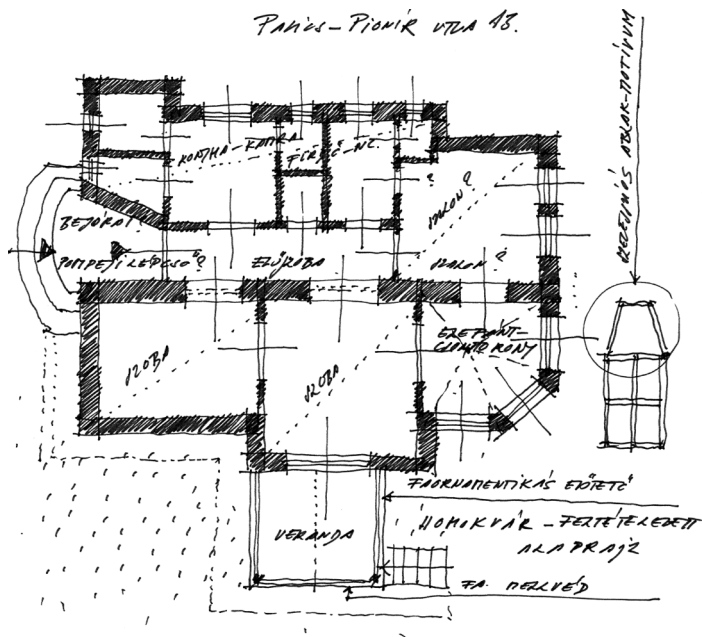
Sárga falak, mozgalmas tömeg, cseréptető. Az ablakok felső harmada nyesett: geometrikus boltívkezdeményként fogadja el Árkay Aladár, Kós Károly és álta- lában a nép szecesszióval kevert nemzeti romantika hatását. Nyergek, tornyok és füstlikak; pisze- és csonkakontyok, oromzatok és galambdúcok festői tájképe a tetőn; alatta szecessziós motívumokkal díszített, földszintes villa. Tömege határozottan, alaprajza finoman additív. A bejárati folyosóra fűződnek, mint gerincre a bordák, balról a kiszolgáló helyiségek, jobbról a szobák: szemben a szalon nyílik. A négy nagyszoba külön világ, ám akár össze is nyithatók: L-alakú enfilade – lusta boltívekkel kapcsolva. A könyökkanyar hajlata, a bejáratról tán legmesszebb eső dolgozó kerti sarka lecsapott: a nyolcszögkezdemény invitá- lását a tető fogadja, hogy tört sisakú toronnyá erősítse a még bizonytalan

kompozíciót. A kert felé nyíló teraszon a svájci villák modorában faszerkezetű veranda: svábzöld faornamentika a pergő falak homoksárgája előtt.

*

Tolnai Ottó költői műhelye, a palicsi Pionír utca 13-as szám alatt álló „Homokvár” nem látható, nem is olvasható. Házként, alapanyagként, 77 formák és terek jelentésszerű halmazaként nem ismert, ekként ugyanis nem értelmezhető még az ezernyi utalást tartalmazó, igencsak terjedelmes vers- és prózakorpuszból sem. Nincs kép, a szövegek mégoly gondos átfésülésével nyerhető kizárólagos darabok gyakran nem illenek egymáshoz. Tolnai művészetében a „Homokvár” és általában az építészeti egységek metaforává illannak, irodalmi kategóriává válnak, és ez felszámolja

Új Forrás 2012/2 – Bazsányi Sándor – Mészery-Gáray Andor: „Meggzálloltan építettem a homokvárakat...” – Tolnai Ottó: Költő dísznövényből

tárgyas létmódjukat is. [Már azzal, hogy metaforikus nevet kap, a „Homokvár” jócskán eltávolodik a palicsi lakóépület „tárgyas létmódjától”. És nem csak hogy eltávolodik tőle, de egyenesen – pontos WGA által kifejezése – „felszámolja” azt. Lévén, radikális értelemben, a nyelv, és különösen a szépirodalmi nyelv a megnevezéssel mintegy meg is öli a megnevezett dolgot, felfüggeszti annak létezését – ahogyan az irodalom a(n) referenciális tisztességtelenségeit kritizáló Jean-Paul Sartre-ral vitatkozó Maurice Blanchot írja: „A macskát megnevezni bizonyos értelemben azt jelenti, hogy tagadjuk a macskát, nemlétezővé tesszük, megfosztjuk az életétől...” Noha persze nem lehet nem méltányolni WGA óvatos fenntartását, különösen a Blanchot-mondat folytatásának fényében: „...de azért még nem lesz belőle [tudniillik a macskából] kutya, sem a kutya nemléte.” Tehát, végső soron, valaminek a nyelv- szépirodalmi ábrázolása, metaforikus megnevezése óhatatlanul együtt jár annak „nemlétével”, ám ezt a „nemlétet”, mondjuk a palicsi ház „nemlétét” nem szabad összetéveszteniünk valami másnak a

„nemlétével” – no jó, legfeljebb, olykor-olykor, az újvidéki Virág utca 3-as szám alatti ház „nemlétével”. Ugyanakkor az irodalmi lét tükrében mégiscsak látható lesz a nem-irodalmi „nemlét”, a „Homokvár” tükrében a WGA által felskiccelt alaprajzzal rendelkező épület – tagadva, zárójelben, de mégiscsak.]

78 A „Homokvár” valóságfedezete persze rendkívül erős, ennek megfelelően erős az allegorikus, metaforikus potenciálja. [Ahogyan Koncz Zsuzsa éneki bölcsen: „Minél inkább hull a hó, annál inkább havazik.” És fordítva.] A salakbeton villa falaiból folyamatosan pergő homok az allúziók szövevényét nyitja; a muzsikáló falak akusztikus szinesztéziája tekergi át a *Költő disznósírból* és *A pompeji szerelmesek* című köteteken is végigvonuló Pompeji-metaforát: „A Homokvár padlása gyönyörű, akár egy rejtett pagoda, amely közepén egy százéves füstölőkamra áll [...] hol kabinnak, hol sötét-kamrának, alkímikusi laboratóriumnak, koromlila költői műhelynek mondom, amibe, ha beleáll bokáig az akáchamuba, a Palicsra rímelő Pompejiben véli saját magát” – hangzik az interjúregényben, majd töretlen ívként folytatódik a későbbi kötet több szólamában is: „Különös, mint a gyerek, úgy örültem, amikor felfedeztem, hogy a Pompejiből hozott lávadarabok szinte ugyanolyanok, mint a Homokvár falából kibukó salakrögök, akár fel is cserélhetők”. [Nem túl közeli, de talán érdekes párhuzam, jobban mondva alkati és poétikai különbségeken alapuló látás- és mozgásbeli eltérés, hogy míg a Szekszárd-környéki pannon világot feltérképező Mészöly Miklós tényleg elmozdul Pompejibe az *Oh, che bella notte!* című novellában, addig Tolnai a magyarkanizsai-palicsi tájra varázsolja a dél-itáliai romvárost.] Hézagmentesen simul e motívumcsoport-hoz egy újabb költői kategória – egyébként valós tárgy –, a „kopott vulkánfíber”, amelyből, amikor Tolnai egyik hőse kinyitja, ugyanaz a vulkáni hamu ömlik, mint a „Homokvár” falaiból, a Vezúv kráteréből, vagy a füstölő mélyéről. [A „homok” lehet talán az egyik legkiaknázhatóbb, sőt leginkább kiaknázott s így agyonhasznált metafora (a tiszteletreméltó „Nap” mellett); gondoljunk csak József Attila szomorú, vizes síkjára, Pilinszky alvó szegeire a jéghideg homokban, a homok asszonyára, a szerelem sivatagára... Nem is beszélve a homokóráról, amely csak pereg, pereg... Önmagában is dicséretes tehát az, amit Tolnai művel: az is, hogy meri tenni, és az is, hogy tudja tenni. Hogy leporolja a homokot, a „homok” metaforát.] A „Homokvár”-motívum valóságfedezete tehát vitathatatlan, ám annak érdekében, hogy ez a valóságfedezet ne olvadjon el, ne kopjon el, már nem mint realitás, hanem mint felmutatott világelem, mint megszórt akupunktúra-pont jelenik meg Tolnai költészetében. Körülírással, körbejárással, referénszerű ismétlésekkel emeli újra és újra költői kategóriává a házat, amely párhuzamosan azzal, hogy irodalmi alapanyaggá lesz, meg is szűnik, utópiává válik – tán sosem is volt képes házként létezni.

A tárgyak motívummá, és pláne ennyire rugalmas és elnyűhetetlen metaforává emelése bizonyára elképzelhetetlen a *dolog* túlírásával. A „Homokvár”, avagy – egy korábbi ciklusra gondolva – az újvidéki vakvágány addig teherbíró, ameddig asszociatív lehetőségtérként, vonatkoztatási pontként, nem pedig megismerhető valóságként jelenik meg: dologi létükben való

természetes felfüggesztődésük a szükséges feltétele annak, hogy metaforává lehessenek. [Noha másfelől meg nem szűnik meg teljesen „dologi létében” létezni. Hiszen a Költő disznószárban írja mégiscsak abban a házban él, amiről ír, de még – és nyilván az olvasónak ez volna a fontosabb – az írásaiból is megtudunk egyet s mást a ház „dologi létéről”. És még talán azt is megkockáztathatjuk, hogy a költészet felől valamicske extrafény – a máshonnan meg nem 79
szerezhető tudás vagy tapasztalat fénycsóvjája – vetül magára a „dologi létezőre” is. Minél erősebben szól a szépirodalmi szöveg, annál jobban látszik maga a ház. Ahogyan a már idézett dalban áll: „Minél inkább hull a hó...” Vagy ahogyan a Tolnai-könyvben felbukkanó Weöres Sándor írja a Harmadik szimfóniában: „...s a két arc: az Igaz és a Van / összefordul mámorosan, / mint a Nap meg a tenger / nézi egymást ragyogó szerelemmel.” Persze ez is csak költészet. Nem pedig dolog. És még csak nem is a dolog pontos képe vagy leírása.] Érdekes módon mégsem a tárgyi-dologi elfáradás, hanem a költői kategória önmagára vonatkoztatott, kényszerítő ereje, egyfajta egzisztenciális összeroppanás nyomasztja Tolnait: „...nem szabad játszani a motívumokkal (metaforákkal, költői kategóriákkal), elég csak a vakvágányt említeni, kis híján ott rostokolok még most is. Tudtam, idővel, miután már mint metaforákat, kategóriákat elhasználtam, kimerítettem, nem fogok tudni szabadulni tőlük, nyakamon maradnak, nyakamra tekerednek, veszélyesekké, életveszélyesekké lesznek. És mégis, tíz év se múltott és itt vacogok e pergő Homokvárban, itt lubickolok, fuldoklom a Vértóban.” (Hasonlóképpen válik metaforává az ókanizsai szülői ház leégése, amelynek oltásakor a tűzoltók – tévedésből – a ciszternába dugják a csövet, és „szarral” kezdik csillapítani a lángokat. A Tolnaira permetező bélsár metaforikus-allegorikus képe azonosul későbbi megvádolásának történetével.)

Stratégiájának megfelelően, a kötetben elhangzó egyetlen, ámbár súlyos építészetkritikai passzus is hasonlatként jelenik meg. Weöres Sándor, amikor Tolnait látogatva érkezik Újvidékre, felpillant a vasútállomás homlokzatára így szól: „Jé, ez olyan, mint a disznó szájpadrása.” Egyszerre remek, döbbenetes és megsemmisítő hasonlat egy olyan házról, amely a modern építészet formalista alternatíváját kínálta. Függetlenül attól, hogy ma mennyire igazolható Weöres bírálata – az ő perspektívája akkortájt nagyon más lehetett –, a lesöprő kritika nem mint vélemény, hanem mint idióma és pozíció lesz kedves Tolnai számára. Aki felmutat, akupunktúra-szerűen megjelöl, *szóba hoz* bizonyos (nem csak építészeti) együtteseket, ám ez a szóba hozatal nem a szövegszerű léteztetést, inkább az élmény, az asszociatív vízió felmutatását szolgálja. Weöres disznószájpadrás-hasonlata sem kritikai szempontból, hanem a látás, a pozíció el-sajátítása, a *hely* okán válik fontossá, ahonnan Weöres beláthatott a disznó szájába. [Igen, ezt kell elfogadnunk Tolnaitól: a nézőpontválasztás végletes következményeit. Hogy onnan, ahonnan ő néz és beszél, úgy és akként láthatjuk a palicsi házat, ahogyan és amiként látnunk adatik: ha nem is disznószájpadrás-szerű vízióként, de dús metaforabokorba rejtve.]

Különleges nézőpontból lesz a Rovinjtól nem messze fekvő Bale napvárossá, nem metafizikus, hanem fehéren izzó utópiává. Amikor a rovinji múzeum igazgatójának közbenjárására az ott 'csibészkedő' művészkompania végül kiválaszt magának egy házat, az épületbe lépve az utópia azonban megszűnik, összetörik. Ha úgy tetszik, valóságos hely lesz azáltal, hogy látják: a ház egykori lakói siettükben, menekülve hagyták félbe cselekvéseiket, hagyták hátra ingóságait, ruháikat. Úgy tűnik, nem a konkrét élet nyoma, hanem az enigmatikus történet változtatja Tolnainál a helyeket utópiává. A járási tanyán kiszenvedő lovász emléke például mitikus magasságokba emeli a konyhai búbos kemencét: ennek padkáján éli kínjait a mellén elrákosodó lóharapásba kocsikenőcsöt tömő gazda. A tanyát a szenvedés emléke mitizálja, Balét viszont a sietve félbehagyott élet nyomai korrumpálják. Történetbe csomagolható utópiákat keres és talál könyveiben Tolnai, mintha az élet *nyoma* lenne túlon túl riasztó ahhoz, hogy – a történetekkel szemben – konkrétá tegyen számára helyeket.

Balei csalódottsága – ezzel összhangban – akkor enyhül, amikor valaki végül kinyitja a spalettákat: a „tömbökben” beeső napfény hirtelen képzőművészetté szublimálja azokat a nyomokat, amelyekhez Tolnai a helyzet okán sem tud történetet rendelni. Mintha zavarná a megszővegezhetetlen sors, a mítosztól mentes hétköznapiság, és általában azoknak a tárgyaknak a halmaza, amelyeket – nagy hirtelenjében – nem képes irodalmi alapanyaggá változtatni. *[Az író, ha tetszik, ha nem, eleve: vérszívó, élősködő. Vizuális-észleleti ingereket, például képeket vagy helyeket keres, hogy azokból történeteket fejlesszen. Elmegy akár nagyon távoli tájakra is, vagy legalább jól szétnéz maga körül, a maga háza táján – és megírja. Vagy adott esetben – miként Tolnai a „Homokvárban” – arról ír, hol ír, vagy még inkább arról, hogyan ír ott, ahol ír.]* Ezért is lesz kérdéses hangulatának hullámszáma, amely az utópikus várakozástól ível a félbehagyott élet nyomai kapcsán érzett kijózanodásig, majd a napfényben feloldódó megnyugvásig.

Tolnai igen szélesre tárt irodalmi univerzumában a házhoz csatolható történet válik alapanyaggá; a szövegszerű léteztetés kényszere, netán ideája nem a házra irányul – az pusztán hordozó. Ezért aztán a legkisebb tárgyak sem saját méretükben jelennek meg, hanem történeteik axonometriája váltja át a formák, terek, alakzatok és részletek igencsak eltérő minőségeit egyenléptékűvé. Megszűnik a súlykülönbség Csibuk – Pap Tibor – rózsagyökér pipája, Fülep Lajos kancsója, a balei ház vagy a „Homokvár” között. Ahol nem recseg a parketta, nincsenek szagok, ellenben muzsikálnak a falak. Dallammá szerveződik a neszezés, homokórává az enteriőr, ahogy a salakbeton porlásával peregnek a szemek a falból. Nem tervezői akarat, kompozíció, esetleg évszázadok által érlelt térhasználati rend, hanem legendák teszik jelentéssé a teret. Eszerint muzsikálnak a „Homokvár” falai, és ennek a motívumnak a mentén lesz akusztikus

a Kosztolányi utca is, amelynek egyik végén, ha megdörzsölik lábbal a járdát, bizony az utca másik végén is hallatszik.

A metaforikus építkezés legfőbb következménye: az általános elhallgatás, az önmagában is vonzó, esztétikus alakzat által könnyen takart alulírtság, amelynek okán nem csak a „Homokvár” körül maradnak ta- 81
lányok, de olykor konkrét kérdésekre sem születnek válaszok. Tolnai gyerekkorának meghatározó élménye a járason pásztorkodással töltött nyár, ahol úgy érezte, a nap aranszegekkel szorította a földhöz. Különös visszhangot kap az élmény, amikor megtudja, hogy barátja, a festő Faragó Endre ruháit gyerekkorában – hogy el ne császkáljon – apja a deszkakerítéshez szegezte. Faragónál is, Tolnainál is kiemelt metaforává lesznek a szegek. Parti Nagy Lajos konkrét kérdésre, hogy melyik volt előbb: a metafora találta-e meg a felszegezett kisgyerek képét, vagy fordítva, Tolnai már éppúgy nem válaszol, mint ahogy eltereli Domonkos Istvánra és a *Symposion*ra vonatkozó kérdéseket is. [*Ami persze nem is annyira szándékos manőver volna, háttérben az „alulírtság” vagy az elsőbbségre vonatkozó kérdés „elterelése” miatt érzett büntudattal, mint inkább a leíró értelemben autisztikus-infantilis beszédmód egyenes következménye.*]

A tárgyak metaforikus létmódja, az emlékek történetyszerű léteztetése – támogatva ezzel a középpont mellé beszélést – nem csak a dologság mibenlétét függeszti fel, és teszi helyenként értelmezhetlenné a dialógus műfaját, [*De hát a Költő dísznózsírból nem is dialógus, hanem interjú, amelynek roppant érzékeny kérdezője nem eszmét cserélni akar, hanem beszédhelyzetbe kívánja hozni az egyébként is beszédes interjúalanyt. Persze vehetjük nem műfaji értelemben is a WGA által használt „dialógus” szót, tudniillik a szerző (illetve szerzők) és az olvasó közötti lehetséges párbeszéd értelmében. És itt lehetnek – eleve jogos, hiszen ekkor már ő a dialóguspartner – fenntartásai WGA-nak.*] hanem olykor kimer(it)etlenül hagyja még a kézenfekvő tartalmakat is. Az irodalom- és tárgycinálás azonosságait bemutató történet lehetne az, amelyben Koncz István – Tolnait tanítva – magyarázza, hogy egy szöveget is úgy kell megcsinálni, mint egy széket. Koncz hosszan mesél az ebéd közben hirtelen odarántott mobiliumról, Tolnai pedig elbűvölten hallgatja Koncz magyarázatát: akárha egy gótikus katedrális, új tekintettel kezdi nézni a mobiliumot. Részletek és konkrétumok híján azonban üres, tartalom nélküli forma marad ez a hasonlat, tanulság nélküli a történet. [*Másként hangzik ez a fordulat egy építésztől, hogy tudniillik „tartalom nélküli forma”, mint egy irodalmártól. Hiszen mást jelenthetnek a „tartalom” és „forma” szavak a funkcionális és reprezentációs igényeket szolgáló építészetben, mint az időnként a mélységes „tartalom” híján való formalizmus és a „formát” álcaként használó ideologikusság vádjaitól visszhangos irodalomértés övezetében.*] Az ugyanis nem derül ki, hogy Koncz mit is mondott. Tolnai körüljár tárgyakat, témává is emeli őket, de a dolgot magát szinte sosem mutatja be. Talán a könyv rizomatikus szerkesztésének okaként,

ezeknek a részleteknek nincs közepe, gyakran hiányzik a történetek karógyökere, üres marad a szöveghej. Miközben *Pilák Pinci pínéájának* története a végletekig húzott, ami önmagában is jelzi, hogy Tolnai számára a tárgyaknak csak a hozzájuk kötődő embereken keresztül van jelentősége. Nem véletlen, hogy „guberáló”, „vidéki ószeres”, „gyűjtő” vagy „becsüs” barlangjára emlékeztet a szobája, ahol különleges szerepe van a vulkánfíbernek, vagy a házzal megörökölt hokedlinek. Dolgozója: „félíg szisztematizált szeméttelep”, „zsvibvásár”, „lerakat”, „depónia”; elefántcsonttoronyba zárt odú közepén él, ahol különös, auratikus kompozícióvá érlelődnek a tárgyak, amelyeknek a legkevesebb közül sincs enteriőröz, lakberendezéshez vagy hasonlókhoz. Akárcsak Haraszty István – Édeske – újpesti lakószobra: nála plasztikává oldódik falfelület, műalkotás, berendezés és mobilszobor; Tolnainál törött kancsó, vulkánfíber, óarany fotel és még ki tudja, mi minden szövődik áriává.

*

Tolnai költészetének inspirációs forrása, utópikus, független, intim és autonóm világa a „Homokvár”; mondhatni tematikai nagyforma. Aprólékos munkával emeli önmagát a palicsi ház médiumává; kapcsolata a házzal inkább allegorikus, semmint tapasztalati, netán testi. A környezetét megéneklő szölamok közül nem véletlenül tűnik ki a *Virág utca 3* című kötetben megírt szőrös ház motívuma. A hihetetlen leletre a gyerekek hívják fel a figyelmét: „... végigsimítottam tenyeremmel a falon. / Megborzadtam. Kis híján elsíkitottam magam gyerekeim és kutyám előtt. / A fal, a ház valóban szőrös volt.” Ez a konkrét, nagyon is tapintható kétkezi élmény szinte azonnal irodalmi regiszterekbe vált: „Akárha valami nagy, erős sörtéjű állatot, farkast, vadkant, bizont vagy grizli medvét simogattam volna. Vagy egy óriási sárkefét, az éj óriási sárkefét.” [*Ha nem „váltana” Tolnai „irodalmi regiszterekbe”, akkor nem volna hatása a kicsit későbbi poénnak, hogy tudniillik azért szőrös a ház, mert „a tehénlepény és a paripacitrom” mellett sörtét is keverték a tapasztó sárba. És egyáltalán, nem az volna a lényege a valamiről (bármiről) szóló szépirodalmi beszédnek, hogy „szinte azonnal irodalmi regiszterekbe váltson” a szöveg? Különbösen még az unalomtól kihullana kezünkben a könyv.*] A fölfelé törő szölam enigmatikus magasságát a gyerekek ártatlansága hangsúlyozza: számukra a ház nem lelemény, tán nem is élmény, hanem tény, mindig is szerették simogatni. Tolnai transzformatív képalkotó ereje feszül itt az érintés brutális érzetszerűségének. A szavakká *vetített* élmény illetve a szavakkal átadott tapasztalatok különbözősége kapcsán érdemes feleleveníteni Nádas Péter *Évkönyvének* egy hasonló részletét. Nádas saját kezével újítja fel gombosszegi parasztházának elhagyatott melléképületét; pelyvát vesz és sarat kever: „Amint megtettem az első mozdulatokat, s kenni kezdtem a tenyeremmel a finom, de idegen illatú sarat, a tenyerem csúsztatása alatt éreztem meg azt az ismeretlen kezét, amely ezt a szénapadlást évekkal, évtizedekkel ezelőtt rendszeren és szakszerűen

fölsarazta. [...] Csúszott a tenyerem a tenyerének negatívján. Tenyerem pár-
nája tenyerének helyére illeszkedett. [...] A tenyermel tettem eleget
annak az útmutatásnak, amit a tenyerével adott, és ez lett a műveletről, s ez-
által az életéről való tudásom.”

Tolnai esetében azonban mintha megfordulna a sorrend: 83
mintha az életről való előzetes tudás, tapasztalat vetülne a tárgyakba
és a helyekbe, hogy az azokra vetett pillantás végül irodalmi alakzatként tük-
rözze és magyarázza létállapotát, a térbeli semmibe való vetettségét, felnyo-
mottságát. [Akár így van, akár úgy, az irodalmi szöveg mindig is utólagos marad a tapasztalathoz
képest. A szövegben megfogalmazott tapasztalat lehet közvetlenül testi, ahogyan olvashatjuk
a WGA által idézett Nádas-műben, de lehet „az életről való előzetes tudásból” fakadó, azaz
eleve irodalmi jellegű, ahogyan WGA véli Tolnainál.] Nádas szinte közhelyszerűen
van benne a helyben, és – a tenyérpárna nyomát érintve – nem csak a
saját, de a másik cselekvésében, sőt testében. Tolnai valahol-léte
azonban felnyomottság a semmibe. Akár a tenger domború hátán,
akár ennek ikerképén, a Vértó lecsapolt, lencseszerű mélyén; a sem-
mibe felnyomott, illetve a semmi alá húzott tér tapasztalata. Előbbi a
metafizikai, utóbbi pedig a geográfiai, politikai üresség allegóriája
lesz akkor, amikor karrierjének csúcspontján a Jugoszláv Írószövetség
elnökéként a tér *de facto* eltűnik körüle. Lehetne persze az átélő én a
mindenkori középpont, ha lenne körülötte tér, de nincs – tán sosem
is volt. Tolnai 'rizómafotelben' ül a semmiben, [Noha a könyvborítón meg
Joseph Beuys egyik nagyon is anyagszerű alkotását látjuk: egy félbecsapott kocka alakú zsír-
tömbbel terhelt széket, amely persze most az „interjúregény” Kosztolányitól kölcsönzött anek-
dotájára, pontosabban mottójára vonatkozik. A címül választott költői kép tehát szoros
kapcsolatba lép a képzőművész alkotásával: „Kosztolányi úgy viszonyul a disznózsírhoz, mint
a hóhoz, carrarai márványt lát benne, abszolút plasztikai kérdést. Beuys is úgy használja a
zsírtömböket, mint Michelangelótól kezdve a szobrászok a carrarai márvány tömbjeit.” Nem
is beszélve a tényleges egybeesésről a képzőművészetekre fogékony Tolnai költői képe és a nem
minden konceptualizmustól mentes, ugyanakkor az élmélyégig érzéki Beuys-szobor között:
„Noha most egy pillanatra meginogtam, meginog a zsírtömb a hokedlin, a disznózsírból, bácskai disz-
nózsírból modellált költő...”] ezért szavai is – rendkívül koherens programként – az
értékes semmit, a metafizikával telített ürességet beszélnek *mellé*.

*

Tolnai művészetében a mindent mindennel összekötő és *tekhnévé* emelt ri-
zóma formálja, alakítja a szövegek szerkezetét. Hat interjúalkalom pakolja
le az alaptömböket; ezekre terítenek hajszálvékony jelentésréteget az egyes
fejezetcímek: *A puhaszájú ló; Koncz kis katonatükre; Rubintos gyűrű; Kosovska
devojka; A szükséges felesleg (Pilák Pinci pínéája)* – egy már korábban szüle-
tett novella kétértelmű alliterációjával; illetve a *Valami közvetlen szuszogás*.
A címadás aktusa jelzi: tartalmi, nem pedig időbeli repedések mentén válik

el a könyv a beszélgetésektől. Erre a változatlanul kronotematikus struktúrára épülnek újabb rétegeként egy rejtett regény fejezetei: a rovinji érkezésre szervezett lampionos fogadást megörökítő PORTA MARINA; A GÁZKÁLYHA, amely Pap Tibor életrajzát írja meg; A MENYASSZONY ELÉRHETET-
84 LEN KEZE, középpontjában a mitikus kalanddá terebélyesedő lányké-
réssel. A FÖLDABROSZUNK című fejezet Jugoszlávia szétesését siratja
el, a KAPITÁLIS HOMÁR pedig egy tengerparti kalandot mesél el. A GÖRÖG
emléket állít egy orvosnak, és színházi tapasztalatokat dolgoz fel a DIONÜSZ-
SZOSZ COOL.

Efféle tartalmi ismertetés persze a regény szövegáramlása okán is fél-
revezető. A rejtett címek ugyanis éppúgy akupunktúrás viszonyban vannak
a körülöttük olvasható motívumokkal, ahogy Tolnai egész életműve is saját
auratikus mikrovilágával. A két nagyforma, vagyis az interjú kronotematikus
struktúrája, illetve a beleírt „rovinji kalandregény” végül a gázkályha és a
menyasszonykérés története közé ékelődő RUBINTOS GYŰRŰ című pszeudo-
fejezet mentén torlódik egymásra. E két nagyepikai rendszert aztán eltérő
ritmusban, hullámtorlódó rétegződéssel szövik és fodrozzák az irodalomel-
méleti fejtegetések, az önéletírások, valamint a novellabetétek, miközben a
mélyben, a műfaj kereteit elhagyva, hatalmas amplitúdóval emelkedik re-
gényanyagá az alaphelyzet: két ember beszélgetése és annak környezete –
az óarannyal bevont fotel és a sámlira állított 13-as számú mikrofonállvány.
[Pontos leírás. Nincsen hát hiba az építész irodalmi érzékenységében és elemzőkészségében. Az viszont
jókora kérdés, miként tudja WGA a saját szakmájának szempontjait érvényesíteni a Tolnai-szövegben,
illetve a Tolnai-szövegre vonatkozó elemzésében. Hiszen nem volna szabad, hogy a szépirodalmi szöveg
iránti nyitottsága háttérbe szorítsa a saját szakmája iránti elkötelezettségét. Nem lehet, hogy ne épí-
tészként olvasson (ha már egyszer építész), pláne egy épületről szóló szöveget. Mint ahogyan, gondo-
lom, nem tudja nem nőként olvasni egy nő (ha már egyszer nő) Patrick Bateman női testeken elkövetett
sadista tetteinek leírását Bret Easton Ellis Amerikai pszichójában – egyfelől; másfelől meg jól tudja,
hogy mondatokat, retorikai és elbeszéléstechnikai alakzatokat olvas, hogy nem kiszolgáltatott (női)
áldozat, hanem szabad olvasó(nő).]

A történetek csomópontokba futnak, eltérő raszterek mentén mintá-
zott szó-szöttekké válnak, és élnek egymással ezer és egy ponton érintkező
rizómafonatként a szövegekben is. Olykor értelmet elbizonytalanítva ver-
sengenek az eltérő motívumok egyetlen, hatalmas bekezdéstömbön belül –
Tolnai gyakran szublimálja a bekezdéshatárt hármasponttá –, máshol pedig
magányos, de visszatérő rímek hajtják az alapszerkezeten átívelő hullámokat.
Tipográfiai elem akasztja meg utoljára a szemet: a csupa nagybetűvel szedett
A TEREPSZÍN MINT OLYAN nyomatékosítja a véget, a Jugoszlávia végét jelentő
háborút, az utolsó fejezetet. Elharapott zárócím ez, amely után tényleg nincs,
nem lehet semmi.

Tolnai stratégiája, vagyis a szerzői én médiummá emelése, az imaginárius, történetközpontú tárgyelemények – amelyekből szükségképpen hiányzik a megjelenítés – az építészeti tárgyú írás közép nélküli végpontját célozzák. A dolog felett, alatt vagy inkább körül gördülő szavak olyan eljárást követnek, amely rejtve hagyja a saját szemmel látás, az autopszia él- 85
ményét. Tolnai olyasfajta nyelvi matériát sző, amelynek fonákján a minta fordított ikeralakzata, a túlhatározott pontoskodás valósulhatna meg. Hogy ez mennyire így van, érdemes felidézni Kertész Imre *A kudarc* című regényéből az „öreg” lakásának leírását. Tolnai asszociatív, érzelmes próza-
versként hömpölygő nagyepikája mellett szárazon – már-már kímé-
letlen olvashatatlansággal – koppannak Kertész mondatai: „A (bejá-
rati ajtótól) kelet-nyugati hosszirányú előszobát, amely közepén egy
mázolt faléccel kettéosztott katedrálüvegű ajtó révén (pontosabban
– az előszoba levegőtlenessége miatt – ennek a mindig nyitva álló ajtó-
nak a mellőzésével) vezetett a lakószobába, déli oldalán a teakony-
hába, attól nyugatra a fürdőszobába nyíló ajtók határolták, a még
nyugatabbra szabadon maradó, kb. 80 cm hosszúságú falfelület pedig
egy előszobafogasnak (kalaptartóval) engedélyezett teret.” És így to-
vább, fásasztó oldalakon keresztül.

Tolnai és Kertész: egyetlen szöttes színe és visszája. A pontos-
kodó nyelvhasználat Kertész esetében élménynélküliséget eredmé-
nyez: szavak ketrece válik a lakásból. Éppúgy nem teret és élményt ad
át, mint Tolnai; az akadémikusoskodó leírás nem a lakást, hanem annak
alaprajzát mutatja be. Ahogy a vonalak kiszakítják kompozíciójukat a
fehér papírból, úgy tépi ki az agyontördelt szövegtestet a lakást a be-
járható térből. Teljesül a cél, univerzummá porlik a kis garzon, a ketrec
a megírás által megszűnik létezőként működni. Olvasmányélmény-
ként persze tűnhet távolinak – mint ahogyan az is – a Kertész-részlet
Tolnai passzusaitól; kettejük eljárása azonban – akárha egy szöttes
színe és visszája – hasonló. A szavak egyiküknél sem a *dolog* értelmez-
hető átadását szolgálják. [Hát igen, a „dolog értelmezhető átadásának” szempontjából nem
állnak olyan távol egymástól Kertész és Tolnai szövegei, mint mondjuk poétikai szempontból. További
kérdés, ki milyen szempontból olvas, vagy milyen módon ötvözi a különböző szempontú olvasásmódokat.
Most éppen – WGA Tolnai-elemzésében – a dologirányult építészeti és a szövegirányult irodalmi olvasat
találkozott, mégpedig tényleg termékeny tudathasadás formájában: a szépirodalomra nyitott építés
kérdező típusú és megértő szándékú olvasatában.] A ketrec és a „Homokvár” is univerzum:
utóbbinál az asszociatív alulírás pergeti homokká, előbbinél az önfelszámoló
túlírás préseli vákuummá a teret.

Új Forrás 2012/2 – Bazsányi Sándor – Messelényi-Garay Andor: „Meggzálloltan
épittem a homokvárakat...” – Tolnai Ottó: *Költő dísznöszírből*

„Magának azt se kéne tudni”(a), „hogy világ van a világon, hanem csinálni”(a) „a Maga dolgát”. (F.L.)

86 Vasadi Péter

JEGYZETLAPOK

egy – elvadult réti

fűben álló – emberről

Rövidujjú ingben áll, alig-hanem nyári időben. Jobbjában görbefejű sétabot (nem sétapálca). Térd alatt végződő, ún. bricsesz nadrággját keskeny deréköv tartja. Mutatóujját kinyújtva a botra fekteti. Kockás harisnyát visel. Cipőjét elfödi a dús, réti növényzet. Figyelme nyugodt,

erős, önismerő, tudatos. Séta közben megállt a fényképész kérésére. A háttérben nagylombos gesztenyefa. Nem tudom, csak remélem, Zengővárkony környékén kószált, botjával meg-megcsapkodva a fűvet, kasza alá kívánczó, keményszárú bojtortjánt... Püspökszentlászlóról indulva (anno) megmásztam a Zengőt abban a reményben, hogy majd a csúcscról *odalátok*. Hova? Semmi bizonyosság, cél is alig vezetett. Arrafelé vizsgálgattam a napos, fénykődös hegyalját, amerre élhetett az az ember, akinek *Magyar művészet* című könyvét nemrég – akkor – tettem le, nemcsak el-, hanem át meg átolvasva. Jelentős(nek érzett) heteket töltöttem ezzel a művel, elmélyedve benne, vitatkozva vele, elcsodálkozva szenvedélyes érvelésén, olykor viharosan széthullámzó gondolkodásán, örökös szó- kimondásán, barátokat a legkevésbé sem kímélő őszinteségén; mégis megengedő, beleélő s megértő maradt, különösségüket s különbözőségüket természetesnek tartva. Bámulatos, intuitív mélységű s pontos memóriája volt. Fülep Lajos művészetfilozófusról, református lelkészről beszélek.

*

A valóban nagyokból szükségképpen lobban ki – még ha lappang csak bennük, akkor is – valami személyükből következő, alkalmazkodó, szelídségükkel is megférő anarchoid vonás. Ezt nem szabad összetéveszteni sem a „csak-azért-is”-sel, sem a „mindenáron-ellent-kell-mondanom”-

mal, sem az „ugyan-már-ne-viccelj!”-jel. Nem. Az anarchoiditás (nem anarchiát írtam) szellemi, fűtési energia. Radikális igazlátás. A másikon, másokban elért telitalálat okozta lelki fájdalom okozója. Azt hiszem, túlnyomórészt tényleges empiria: igenis, semmi sem elég jó, senki sem (én sem), mindig minden ellanyhul, megromlik s túlél, főképpen a rossz, ezer nyelven, stílusban, 87 dialektusban mellébeszél, hazudik, rágalmoz, kornyikál, megítél; egy Fülep hogyne ágálna ellene? Azt írja J. Joubert: „A jó még jobb, mint a jobb.”

Nagy gondolat ez. Van a Jó. Nincs nála jobb. Fölvillant ez Fülepek amikor Firenzében megismerte Assisi Szent Ferencet (nemcsak gondolatait, a szentségét, személyiségének hallatlan összetettséget is), „és megtért”. Szerencsénkre úgy, hogy méltóságteljes lobbanékonyágát (igen), magasra csapó lángjait, s rejtőzésre is kész anarchoiditását nem vesztette el. Idevág az a – ma már furcsállott – adalék, hogy Lukács Györggyel, filozófus barátjával együtt jelentette meg *A Szellem* című filozófiai folyóiratot, s a kilencszázás évek elején egyszerre írt a *Népszavában*, s a *Magyar Szemlében* színikritikákat. S az is, hogy később, lelkészként Zengővárkonyban eleven hitéletű vallási gyülekezetet vezetett. S ezzel – tekintet nélkül arra, hogy fanyalgást vagy elismerést váltott-e ki – neves író, művész barátainak el is dicsekedett.

*

E sorok íróját jóleső érzés járta át, mikor olvasta Fülep egyik, Tolnay Károlyhoz írott levelében a következőket: „...marhaság, amit csinált, mert mi a fene köze van Magának a politikához” stb. Igen, így kell: marhaság fenével, s nagy M-mel a barát neve-mását. Akár igaza van a mesternek, akár nincs; legyen önmaga... A leveleit olvasom (Vekerdí László: *Fülep Lajos levelezése*, Új Forrás Könyvek, Monostori Imre szerkesztette, Tatabánya, 2009). Ki ez a nyugtalanító ember? Aki szeme közé mondja mindenkinek a magáét, polemizál, fejteget, mérlegel, kiáll, elátkoz, olyan kérdései, állításai vannak, amelyeket mintha az egyetemes dolgok, események, s az emberekben s mögöttük elrejlő igazság vagy létezéscentrum sugallana neki, idéz, tud, nagyon sokat tud, feje s szíve gazdag tárháza műveknek, irányzatoknak, alig ismert eszmetörténeti kijelentéseknek, eltítkolni akart művészettörténeti fordulatoknak, magasra tartott fejjel, főnhangon hirdeti az eldugott vagy nyilvános gazemberségeket, nem ül föl leplező, hamis, de igaznak kikürtölt izmusoknak, fölszalagozott közérzületi propagandáknak – még ha meggyőződéses baloldali volt, s maradt is –, patetikusan hazafias közhelyeknek, semminek, ami büzével meglegyintette minden légmozgásra érzékeny szellemi orrát. Lenyűgözően tud veszekedni; nem alkuszik. Meg is adják neki. Csúsztatgatják, késleltetik, kifogásokat habognak javaslataira, kéréseire, pórásra fogott fölháborodásaira.

Egyszer aztán kibújik a szög a zsákból. Kner Imrével vitázva (levelek jönnek-mennek) leírja „a próféta igazságát”. Erről van hát szó: Fülep Lajos nyugtalansága az ószövetségi prófétákra emlékeztet, akik a királyi udvarok talmi jósai között is megtalálták azt a két talpalatnyi helyet, amelyen
88 lecövekelve eldörögtek a mindig aktuális romlást és végidőt. Így ír 1938-ban a magyar rabszolgatömegek kivetettségeről: „...*mindenki* bűnös abban, hogy az országban 3 millió földműves proletár koldus van, jog, kenyér, hajlék, a legelemibb életfeltételek nélkül; ezeket nem fosztották meg semmitől, mert nem volt semmijük, senkinek, akinek megélhetése van, nem lett volna szabad egy nyugodt éjszakájának lennie, egy jó falatot lenyelnie, egy rendes ruhát magára öltenie, amíg ez a pokol itt meg nem szűnik... Van egy törhetetlen elv: *az egyetemes felelősség elve*... Káin azt mondja, mikor Isten számon kéri rajta Ábelt: 'Őrzője vagyok én az én atyámfiaának?' Mindenki Káin, aki úgy él, dolgozik, stb., mint ha ő nem volna atyjafiának őrzője. Az egyetemes felelősség elvét nálunk nemcsak kuttyába se vették, hanem az egyetemes felelőtlenység elvévé igyekeztek átformálni. Ezért kell itt bűnhődnie mindenkinek.”

*

Hetvenhárom évvel vagyunk idősebbek. Nézzünk körül, most, ma – tisztelt magyar hölgyeim és uraim –, mintha sikeresen ültették volna el az utóbbi évtizedek vöröshajú, történelmi farizeusai a nép habitusában „az egyetemes felelőtlenység elvét”, bár ha – a globalizmus mantrájával hónuk alatt – ideiglenesen eltűnni látszanak is a porodról. Hogy mégse következék be Fülep tömör ítélete, tudjunk róla, s nézzünk szembe vele. a főnti idézetet így fejezi be: „Az egész magyarság sorsa meg van pecsételve, hamar el fog pusztulni. Fájdalmas, hogy nemes értékek is pusztulnak vele, de a világ törvényei nem szentimentálisak.” Mivel nagyon jól tudják a világ törvényhozói, hogy a (re-)szentimentalizmus a fölpuhulás, az elmerítés, a bambák bebetetésének legvonzóbb csalija: kényeztesd magad, szeresd a saját(!) testedet – fogyassz! És tűnj el.

*

Abban nem egészen biztos e sorok írója, hogy művészetfilozófiai tekintetben olyannyira ártalmas volna átesni a platonikus művészet-megvetés „kategóriáján”. S hogy Bergson és Kant nagyhatású, a modern (kételyeit is földolgozó) gondolkodást (legalább) két oldalról megvilágító, alapozó és mintegy kiprovokáló perszonalizmusa (meg ennek ellentéte, a közösség) ne volna „létesítőerő”; bizony, az (ld.: Babits). Egy művésznek, filozófusnak nem csak ismernie kell az eddigi *egészet*, hanem sérülékenyen és mezíten bele is kell mártóznia. Hadd sebzódjék; megette a fene az olyan telítettséget, önmező képességet, azt a legbenső s termékeny valódiságot, ha – „akinek van”, azaz a magáét, mintegy önmagát egyszerre adva át és hordva ki – fél a hatásoktól. Amire szüksége van, tartsa meg, amire nincs, vesse ki. Ha ez a politika

megfertőzte s elorozta kifejezés: „világnézet” képes az egymásnak akár többszörösen is ellentmondó szellemi mozgást reprezentálni, akkor azt alighanem lét- és világszemléletnek kellene mondani. Még ha Fülep egyik legnagyobb műve a *Művészet és világnézet* címet viseli is. (1916–18; 1923)

*

89

Két próféta, Füst Milán és Fülep Lajos „összehajolt”; köztük volt tehát Isten. Hajba is kaptak rendesen, mert ez – természetesen – elkerülhetetlen volt, mivel összehajoltak. „Kétigazságos” barátságuk, érveik kifejtésének dokumentumai elragadják az olvasót. Melléjük kell ültetni – egy asztalnak négy oldala van – a harmadik prófétát, Hamvas Bélát, s negyedikként Ady Endrét. Azt az Adyt, akit Czigány Dezső festett meg 1907-ben. Kicsit még álmodó s belül sötét csillogású szemén, s túlián evilági arcán az látszik: épp az imént érkezett az égi nászból. S aztán megszólal. Micsoda kompánia. Micsoda csönd, ahogy nézik egymást. Lassan, egyikről a másikra vándorol négy tekintet. Értitek, testvérek? Nincs elveszve semmi, ha *vannak*. De hogy legyenek, ha már egyszer voltak, ez igenis egyetemes felelősségünk

*

„Én már csak lelki és szellemi hazát ismerek és ismerek el – írja Fülep 1938. XI. 17-én Elek Artúrnak –, minden másfélét csak kényszernek tekintek, amit viselek, mert muszáj, de közösséget nem vállalok vele, még kevesebb okot látok arra, hogy 'szeressem'. Az elfogultságnak az a Maga adta megokolása, hogy olyan, mint a család stb. – rám semmilyen hatást nem tesz, mert senkit azért mert 'rokon', nem érzek magamhoz közelebb esőnek, mint az 'idegent', és fordítva, mert akármilyen rossz keresztyén vagyok, véremben van, amit Jézus mond, mikor hírül viszik neki, hogy az övéi keresik, 'elnézvén köröskörül a körülötte ülőkön, monda: Ímé az én anyám és az én testvéreim.'”

*

Értjük. Mi, a reménykedő maradék ebben a hányt-vetett hazában nem lesújtónak, hanem biztatónak tartjuk műveit, most ideidéztet sorait; ezért nem eloldalgunk sunnyogva, hanem megkísértjük önmagunkat, élünk, örökölnünk, dolgozunk, s elkezdjük újra s újra. Mi mást tehetnénk... Segítsetek.

2004. V. 4.

Kedves Jure!

Nagyon örülök, hogy "fölcipőket romjand-
lót", de azért a tavaszi munkáid megkezdésével
úslinjain kívánjal, főleg a hittelen modulatókért és a
megérleltetésért órákoddj! Tudom persze, hogy nehéz
megállni miha szinte, ahogyan a sokáig az a vi-
rágyi fűz, a nő! És a kezeses olyan barátságos,
hogy nehéz a hívtasáig ellentéllni!

Most olvasom a "T"-ban Matyi-Béremetted; remélés,
mérti a mai legkiválóbb "Literátorunk"-hez, ami sokkal
több, mint a "Krikku" vagy az "irodalomtudomány"! Amint
irod: "Kritikáktól mentes, minesen vértosatos, igazságos és
megrendelő, martinos, majd fennkelő, tapintatos, majd
indulatos, meggyőző és provokatív, önérvényesen önműve-
s" legfőbb közpon - villogóan olvas." Gíllóddan olvas és
épp ezért pontosan tudható jellemzés.

Ami az "Ufo"-mas küldendő címet illeti, rögzövesem
a két legutóbbi Túlept-levelezésbőkötet az eszedékes recenszi-
ót, megfejelve Balazs Antti remél (és igen csinos!) Túlept-
bőkötevel. Az ifjú és az öregdó F.L. két arca néma-
nembe egymással, s lenne vajdetula két között, nem-
csak a Túlept, hanem az ország, talán nyírsen, Semlén
less annyi "nyugalman", kérésit ten "finggetlen" és
ésre nyíllbe ütöten a csöcsöket. "Vedőromo" nekik
mondogtán Túlept.

(U.i. nem tudom, a három közül melyik címre írjad?
mint utasán kögyöttes, a rögit valentem, de írd meg,
hogy melyik most a legalsóelmélet?) Telis miham-
rabbi felépüléred biranva rögi barátságos Lac!

2004. máj. 4.

Vekerdi László és az *Új Forrás* kapcsolata 1979–80-ig nyúlik vissza. A „vidéki” folyóiratokat bemutató *Valóság*-beli tanulmányában (1979/5) tán megcsodálta, ám meg nem szerette az éppen akkor folyóírártá vált lapunkat. Attól óvta leginkább, nehogy a fővárosi folyóíratársak holdudvaros fiókszerkesztőségévé alakulva provinciálissá válják. Pár hónappal később (1980. január 18.) Sárándi József szerkesztőtársunk felszólítására viszont a budapesti Kossuth Klubban teljes odaadással állt ki az *Új Forrás* mellett. (Annál is inkább, mivel az *Új Forrás* éppen akkor veszítette el – Vekerdi szerint *nyerte meg* – első és azóta is egyetlen sajtóperét.) Ámde a szellemi kapcsolat folytatása elmaradt: nem tudni, miért, de tény, hogy szerkesztőségünk nem kért írásokat tőle.

Monostori Imre 91

ÚJ FORRÁS-OS LEVE- LESLÁDÁMBÓL. VII.

1 levél Vekerdi Lászlótól

A mára már legendássá (nem egyszer torzítottan legendássá) vált 1984. októberi számunk megjelenését követő politikai hisztéria idején készséggel állt – újra – mellénk. (Hiszen nagy volt a tét, s ő egyébként is mindig a gyengék, a kiszolgáltatottak pártján, oldalán állt.) Legelső szerzeménye – Timár Árpádtól, az Akadémiai Könyvtárból, ahol ő maga is dolgozott – egy Fülep Lajos-töredék kézírata volt (1985/3., június), s ezzel elkezdődött a csaknem negyed századig tartó, az *Új Forrás* életében különös fontosságú szerzői–szerkesztői együttműködési korszak.

A gyökeresen átalakult szerkesztőség számára – eleinte Cs. Varga István külső szerkesztőtársunk közvetítésével, ötleteivel – Vekerdi László lett az egyik, minden valamirevaló folyóiratnál nélkülözhetetlen „húzóember”. Azon maroknyi szerzőnk közé tartozott, akik – igazi, „vastag betűs” nevű munkatársként – majdhogynem egyedül is „elvittek” egy-egy lapszámot. (Miként rajta kívül még Grezsa Ferenc, Fodor András, Tüskés Tibor, később Domokos Mátyás –, hogy csak irodalmárokat említsek ezúttal.) Kitűnő színvonalon újjáélesztett műfaja volt például a *recenzió* sajátosan esszé-szerű változata, amelyben az adott mű, könyv az önmaga értékein túl még amolyan különös kapu is volt a számára, amely mögött kimeríthetetlenül gazdag világ, összefüggésrendszer húzódik meg. S ő ezt a háttér világot is igyekezett mindig megmutatni. Legelőször Tüskés Tibor Illyés-monográfiájáról írt (1985/3., június), s ezt követte az említett hosszú évek során még mintegy 40 itteni publikáció (beleértve az 1990-ben megjelent, T. Sáray Szabó Éva alapos munkáját dicsérő első repertóriumunk folyóirat-történeteszerű bevezető tanulmányát is), valamint négy könyv, illetve kiadvány (s az e sorok írójának szóló mintegy 120 levele).

Az időrendben következő könyvismertetésében Sík Csaba művészet-történeti tanulmányait méltatja lendületes, szép, világos, könnyen érthető fogalmazásban. (1986/6., december.) Recenziusi remeklés a jeles esztergomi orvos, orvostörténész, Szállási Árpád Esztergom egészségügyé-
92 nek történetét feldolgozó könyvéről írt méltatása. (1988/6., december.) Bevezetesként a helytörténetírás nehézségeiről szól, az efféle – egyébként fontos – művek szokásos betegségeit taglalja, diagnosztizálja, majd hátulról olvas bele a kötetbe, nézegeti, lapozgatja. Aztán hirtelen megragadja a lényegét: a téma gyökerét, a jelenség szívét. S innen kezdve már minden simán megy. Hasonló figyelemfelkeltéssel és kultúratörténeti adalékok bőséges közlésével járt el szinte valamennyi recenziójában (mely recenziók nem egyszer több tíz oldalt is kitéttek). Élvezetes olvasmány a Csanádi Imre válogatott és kiadatlan verseit bemutató-értékelő kritika, megtűzdelve efféle vekerdis fordulatokkal: „De őrizzen Isten a verselemzésnek még a kísértésétől is, hiszen hogyan is lehetne elemezni 'a másképp nem lehet véglegességé'-t.” (1990/6., december.)

Az *Új Forrás* a nyolcvanas és a kilencvenes években rendszeresen kezdeményezett vitákat, szerkesztett össze egy-egy folyóiratszámába körkérdésekre adott válaszokat. Ezekbe az akciókba rendre sikerült beleugratni Vekerdit Lászlót is (aki – szerintem – nemigen lelkesedett ezekért a néha talán valóban mondvacsinált vitákért, ennek ellenére részt vett azokban: talán nem akarta elrontani a szerkesztőség komoly játékát) *A kultúra ökológiája* az ő erősen rendhagyó vitázárójával fejeződött be (1987/3., június), egy másik: „A szellem oszthatatlansága – avagy a provincializmus csapdái” tartalmú szerkesztőségi kérdésre is szorgalmasan válaszolt. (1989/2., április.) Egy korábbi vitánk („nemzetvita”) felújításának lezárására is őt kértük fel. (1991/1.) Pompás esszében reagált a húszas és a harmincas évek értékvilágának esetleges újbóli felbukkanásáról szóló körkérdésünkre. (1993/3.)

Vekerdit László *Új Forrás*beli publikációinak talán legfontosabb darabjai jól kivethetően három-négy, tömbszerűen összesimuló módon, tematikusnak is mondhatóan vonulnak el a hosszú évek során a folyóirat egyes számaiban. Ezek a tematikus vonulatok a következők: Németh Lászlóról, Fodor Andrásról, Fülep Lajosról, valamint a több mint három évtized szellemi mozgásait reprezentáló *Valóság* című folyóiratról, melynek éltetésében neki magának is szerep jutott. (1996/4. és 5.)

E sorozatok első „trouville”-a a Németh László–Vekerdit László-levelezés megjelenése volt Németh Ágnes gyűjtő- és rendszerező munkájának köszönhetően. (Aki tíz évvel később, a 75 éves Vekerdit Lászlót köszöntő számunkban – 1999/6. – szép és tartalmas kettős portrét rajzolt a szereplőkről.) Folyóiratunk az 1989/6. (december) és az 1990/1. (február) számaiban közölte a rendkívül érdekes, valódi irodalomtörténeti csemegeszám-
ban közölte a rendkívül érdekes, valódi irodalomtörténeti csemegeszám-
ban közölte a rendkívül érdekes, valódi irodalomtörténeti csemegeszám-
ban közölte a rendkívül érdekes, valódi irodalomtörténeti csemegeszám-

menő levelezést. Németh Lászlóról Vekerdi jó néhányszor írt az *Új Forrás*ba. Könyvismertetések, esszéket, tanulmányokat. Először rögtön a bekapcsolódásának évében a *Németh László élete képekben* című albumról (1985/6., december), majd Sándor Iván vitákat kiváltó könyvéről, *A Németh László pörről*. (1986/4., augusztus). Ugyanabban az évben még a *Mű- 93*
velődéspolitikai írások címet viselő válogatott tanulmányokat tartalmazó Németh-kötetről is írt (1986/5., október), aztán Cs. Varga István Németh László regényeiről szóló könyvéről (1989/2., április), majd Füzi László *Alkat és mű* című monográfiájáról. (2001/4.) Halász Gábor *Magyar viktoriánusok* és Németh László *A Nyugat elődei* című esszéinek összehasonlító elemzésében a magyar polgárosodás két nagy ívű, ám különböző felfogású értelmezését mutatta be. (1991/1.) Esszéi szinte mindig erősen kötődtek a jelenhez, az európai és a magyar társadalom akkori jelenéhez. Ennek egyik legszebb példája az 1997/1-es számunkban napvilágot látott jelentős írása. (*Németh László kísérleti pedagógiájának hatása történelemképére, avagy az empirikum reflektáltsága az Iskola Kakaskúton-ban és a Hogy tanítottam Vásárhelyen a történelmet-ben.*)

Fodor András mind Vekerdi László, mind az *Új Forrás* életében az egyik legfontosabb barát és munkatárs volt. Naplója, *A hetvenes évek két óriás* kötetének a bemutató „recenzálása” (1995/10., december) nem lehetett könnyű feladat Vekerdi számára. A szinte parttalanul hömpölygő életfolyamból néhány időszerűnek, egyszersmind általános érvényűnek tartott összefüggést emelt ki végül, mely összefüggések közös nevezője „az egyénekhez szóló tudás, az odafordulás figyelme”. Vekerdi László az interjú műfajában is maradandót alkotott. Ennek egyik különösen szép darabja éppen az *Új Forrás*-beli, amelyben a 60 éves Fodor Andrással beszélget. (1989/1., február.) Legendásan gazdag, színes és tanulságos volt a kapcsolat Fodor András és a világa teljességét tekintve azóta is szinte megközelíthetetlen Fülep Lajos között. (Vekerdi egy időben maga is tagja volt Fülep körének.) Fodor András hatalmas két kötetét, az *Ezer este Fülep Lajossal* című naplófolyamot – amely „az első betűtől az utolsóig” Fülepről szól – szintén ő mutatta be Tatabányán s az *Új Forrás*ban is. (1987/2., április.)

Aztán egy évtizeddel később Vekerdi László újra visszatért Fülep Lajoshoz. Fülep összegyűjtött levelezésének hét nagy alakú és vaskos kötete (mintegy 3300 levél) két évtized leforgása alatt jelent meg. Vekerdi voltaképpen utólagos társszerzőként szegődött a páratlanul nagy munkát végző F. Csanak Dóra, a levelezés összegyűjtője és sajtó alá rendezője mellé (mögé). Sajátos, önálló tanulmányokként is értelmezhető, igen terjedelmes recenzióinak sorozata e levelezéskötetéről négy tömbben íródott, és összesen 12

folytatásban jelent meg, az alábbiak szerint. *Tiszatáj*: 1995/10., *Új Forrás*: 2000/1–6., 2005/4–6. és 2008/1–2. Ez volt az *Új Forrás* eddigi történetének leghosszabb folytatásos közlése. Végül e becses sorozatot könyvvé formáltuk, és 2009 tavaszán az *Új Forrás* Könyvek sorozat 40. köteteként megjelentettük. (Vekerdi László: *Fülep Lajos levelezése*)

S ha már fentebb könyvbemutatókat említettem, arról is szólni kellene, hány és hány közös nyilvános szereplésünk volt Vekerdi Lászlóval. Ám aligha összegezhető az elmúlt csaknem negyed századbeli közönség előtti megjelenésünk tartalma és értelme egy-két mondatban. (Különösen, ha a Németh László Társaság két évtizedes működésének rendezvényeit és vezetőségi üléseit is ide számítom.) A könyvbemutatókon kívül rádió- és tévéfelvételek – az *Új Forrás*ról külön is –, konferenciák, ünnepi összejövetelek, megemlékezések stb. Tatabányán, Budapesten és szerte az országban.

A már említett Fülep-könyve mellet még két kötetét adtuk ki az évek során az *Új Forrás* Könyvek sorozatban. *A Sorskérdések árnyékában. Kalandozások Németh László világában* (1997) tanulmánykötet kategóriájában elnyerte „Az Év Könyve” díjat. *A közértelmesség kapillárisai* (2001) főképpen a „vidéki” magyar világ kultúrájáról szól. 75. születésnapján tizenhat barátja, tisztelője köszöntötte az *Új Forrás*ban. (1999/6.) Ugyanekkor adtuk át neki (az *Új Forrás*, a *Tiszatáj* és a *Forrás* közös ajándékeként) a Gyuris György által elkészített, impozáns életmű-bibliográfiáját.

A 2007-ben írt Fülep-sorozatának elküldött kéziratai már fájóan jeleztek a betegség megjelenését s folyamatos hatását. Németh László naplói-ról viszont még megrendítően szép kisesszét írt. (2007/2.) Szerkesztői biztatásra a régebbi, de még nem publikált kéziratai közül is küldött egyet-kettőt. (Például: Huszár Tibor *Találkozások* című interjúkötetéről. 2006/3.) Legmeghittebb munkánk alighanem egy 60 évvel korábban, 1947-ben keletkezett, dániai tanulmányútról szóló följegyzéseinek szöveggondozása volt. Egy szombat délelőtt Tatabányán, a megyei könyvtárban. A jól olvasható, friss és érdekes beszámolót véletlenül találta meg kéziratrengetege között. (*Amit Dániából láttam [látok]*. 2007/9., november.) A dán személynevek helyesírásából sokat mondó pontossággal készült fel.

Vekerdi László 2009. december 27-én halt meg. Az *Új Forrás*ban a 2010. márciusi számunkban búcsúztunk tőle.

„Itt valaki valamit elmozdított.” Valami nem úgy van, ahogy megszoktuk. Mintha egy ismeretlen város tájdíszleteit látnánk viszont, pedig határozottan ismerősek a helyszínek. Költői módon embernélküli a táj. Személytelennek tűnik a megközelítés. Ez

árulja el, emiatt érezni valaminek a fontosságát.

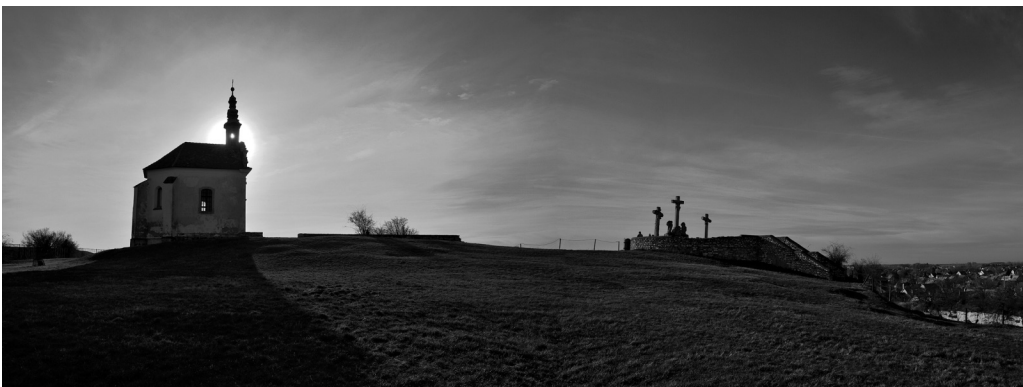
Ami az egyedi perspektívában, a régiesen táblaképszerű kivágásokban is kifejezésre jut. A meglepő fényviszonyokban, ami hajnali vagy alkonyati be-

állításokat sejtet. Valami fontosat akar általuk a fényképész eltitkolni. Kedvenc helyeit fekete-fehérben mutatja meg, és az időtlenségbe mozdítja. Apokaliptikus tájkép lesz belőlük. Mintha folyton angyal szállna el exponálás közben a táj fölött. Utána zavart csend ül a fényképekre. Mégis szívesen hagyja az ember, hogy viszonya alakuljon ki a képekkel. Nézegeti őket, sétál. Be egy képbe, aztán vissza. Hiába él itt, hiába ismeri a várost, a képeken valaki elmozdított valamit. Levegős, nagy perspektívákat nyitott, belső tájképeket csinált mindennapi életletterünkől. A képek pontosan tudják, hogy ez a valaki – lehető legnagyobb szeretettel, helyismerettel és figyelemmel – mit is mozdított el, vagyis emelt meg. De hallgatnak róla. Ez az ő titkuk. Legyen az. Most menjenek, keressék meg a sajátjaikat a képek nyitotta ösvényeken! Sok sikert hozzá, én innen már nem mehetek tovább...

Jász Attila 95

ELMOZDÍTOTT TÁJKÉP

Sipos Zoltán Tataképeiről

Folyóiratunk
a NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAMJÁNAK
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Főszerkesztő
JÁSZ ATTILA

Szerkesztők
NÁDOR TIBOR
SZÉNÁSI ZOLTÁN

Online szerkesztő
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Tiszteletbeli munkatársak

CSOKITS JÁNOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626. Levélcím: Tatabánya, Pf. 136
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága. 1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél és az Új Forrás Kiadónál.
E-mailek: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: 06-1/303-3440. További információ: 06/80/444-444.
Előfizetési díj egy évre 5000 Ft. INDEX: 25959, HU ISSN:0133-5332.
Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.

